

**VILNIAUS UNIVERSITETO
KAUNO HUMANITARINIO FAKULTETO**

VERSLO EKONOMIKOS IR VADYBOS KATEDRA

Tarptautinio verslo studijų programa
Kodas 62403S113

LAURA LIEKYTĖ

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

**POLITINĖ RIZIKA IR JOS ĮTAKA TARPTAUTINIAM VERSLUI
LIETUVOJE**

Kaunas 2010

**VILNIAUS UNIVERSITETO
KAUNO HUMANITARINIO FAKULTETO**

VERSLO EKONOMIKOS IR VADYBOS KATEDRA

LAURA LIEKYTĖ

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

**POLITINĖ RIZIKA IR JOS ĮTAKA TARPTUTINIAM VERSLUI
LIETUVOJE**

Darbo vadovas _____
(parašas)

_____
(darbo vadovo mokslo laipsnis,
mokslo pedagoginis vardas,
vardas ir pavardė)

Magistrantas _____
(parašas)

Darbo įteikimo data _____

Registracijos Nr. _____

Kaunas 2010

TURINYS

LENTELIŲ IR PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	4
1.1 Tarptautinio verslo rizikos samprata ir požymiai	9
1.2 Ekonominės bei finansinės tarptautinio verslo rizikos atsiradimo priežastys	13
1.2.1 Ekonominės rizikos susiformavimo teorinės prielaidos	13
1.2.2 Finansinės verslo rizikos atsiradimo prielaidos	19
1.3 Politinė rizikos susiformavimo teoriniai aspektai bei prielaidos	21
1.4 Politinės rizikos analizės modelis	23
1.5 Dviejų pakopų politinės rizikos tyrimas	25
1.6 Politinės rizikos poveikis tarptautiniam verslui	26
II. POLITINĖS RIZIKOS ANALIZĖ LIETUVOJE	31
2.1 Tradicinė politinė rizika Lietuvoje	31
2.2 Nuosaiki politinė rizika Lietuvoje	33
2.3 Lietuvos nuosaikios politinės rizikos vertinimas	35
2.4 Lietuvos politinės rizikos vertinimo modelis	39
III. TYRIMO REZULTATŲ PATEIKIMAS	44
3.1 Tyrimo tikslas, objektas, dalykas ir uždaviniai	44
3.2 Tyrimo metodo apibūdinimas	45
3.3 Interviu klausimų analizė	46
3.4 Tyrimų rezultatų analizė	47
3.4.1 Veiklos rizikos laipsnį nustatančių veiksnių vertinimas	52
3.5 Tyrimo rezultatų apibendrinimas	60
IŠVADOS	62
SANTRAUKA	64
SUMMARY	65
LITERATŪRA	66
1 PRIEDAS	70
2 PRIEDAS	71
3PRIEDAS	72
4 PRIEDAS	73

LENTELIŲ IR PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė Rizikos apibrėžimas.....	9
2 lentelė Ekonominė rizika eksporte.....	13
3 lentelė Politinės rizikos tyrimo indikatoriai.....	23
4 lentelė Politinės rizikos šaltiniai ir jų sąlygotos pasekmės tarptautiniam verslui.....	27
5 lentelė Politinės rizikos vertinimai Vidurio ir Rytų Europos šalyse.....	34
6 lentelė Apklaustų respondentų vadovaujamų įmonių veikla Lietuvoje (metais).....	47
7 lentelė Respondentų atsakymai apie verslo rizikos analizę prieš pradėdant vykdyti veiklą Lietuvoje.....	47
8 lentelė Atliekant rizikos analizę respondentai rėmėsi priemonėmis.....	48

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Rizikos rūšys pagal rizikos pasireiškimo sritį.....	10
2 pav. Įmonės veiklos rizikų klasifikavimas.....	11
3 pav. Ekonominė rizika importe.....	15
4 pav. Ekonominę riziką mažinančios pirmaeilės priemonės.....	17
5 pav. Finansinės rizikos rūšys.....	18
6 pav. Dviejų pakopų nuosaikios politinės rizikos vertinimo modelis.....	24
7 pav. Pagrindiniai šalių politinės rizikos trūkumai.....	28
8 pav. BVP augimas (%) Baltijos šalyse 2003-2008 m.....	31
9 pav. Baltijos šalyse pastatytų butų skaičius per 2001-2007 m.....	32
10 pav. Lietuvos politinės rizikos įvertinimo modelis.....	39
11 pav. Respondentų atsakymai apie tarptautinio verslo rizikos rūšių svarbumą.....	48
12 pav. Respondentų tradicinės rizikos vertinimas.....	49
13 pav. Respondentų atsakymai apie Nuosaikios politinės rizikos analizės prioritetus....	50
14 pav. Respondentų atsakymai apie verslo kontrolės vykdymo lygį Lietuvoje.....	52
15 pav. Respondentų atsakymai apie Lietuvoje esančius pajamų bei sveikatos lygio pasiskirstymą.....	53
16 pav. Respondentų atsakymai apie nedarbo lygio Lietuvoje įtaką jų veiklai.....	53
17 pav. Respondentų atsakymai apie streikų iniciatyvumo Lietuvoje įtaką.....	54
18 pav. Respondentų atsakymai apie ginčų sprendimo tvarkos Lietuvoje įtaką.....	54
19 pav. Respondentų atsakymai apie užsienio skolų ir nacionalinio produkto santykio įtaką verslui Lietuvoje.....	55

20 pav. Respondentų atsakymai apie esamos vyriausybės stabilumo vertinimą bei įtaką.....	55
21 pav. Respondentų atsakymai apie etninių grupuočių pasiskirstymą Lietuvoje bei jų tolerancijos klausimus.....	56
22 pav. Respondentų atsakymai apie vykdomos veiklos konkuravimą su įtakingomis vietinėmis įmonėmis.....	56
23 pav. Respondentų atsakymai apie įmonės priklausomybę nuo vietinių žaliavų ir to įtaką verslui.....	57
24 pav. Respondentų atsakymai apie profsąjungų judėjimo šalyje įtaką vykdomam verslui.....	58
25 pav. Lietuvos politinės rizikos vertinimo mechanizmas.....	59

ĮVADAS

Darbo aktualumas: Rizika yra neatskiriam bet kurios žmogaus ūkinės veiklos elementas. Šiandieninis augantis pasaulio ekonominės veiklos internacionalizavimas sąlygojo didžiulį pasaulinės prekybos ir tarptautinių kapitalo srautų padidėjimą. Įmonėms veikiant globalioje rinkoje atsiranda daug daugiau neapibrėžtumo ir rizikos, nei veikiant vietos rinkoje. Neapibrėžta rinkos situacija yra objektyvus rizikingų sprendimų pamatas. Užsiimant tarptautiniu verslu, ir siekiant išvengti arba bent iš dalies sumažinti galima rizikos lygi, reikia atkreipti dėmesį ir išanalizuoti tos šalies, kurioje siekiama vykdyti veiklą, verslo aplinką – konkurentus, būsimus tiekėjus, apžvelgti politinę situaciją šalyje, kadangi dėl globalizacijos atsiradus naujiems investicijų iššūkiams – išsiplėtus investavimo geografijai ir mastui, vis dažniau verslui susiduriant su politika, tapo būtina analizuoti ir prognozuoti politinių sprendimų įtaką verslui. Visiems ekonomikos dalyviams: eksportuotojams, importuotojams, pasauliniams gamintojams, ir net bankams bei investitoriams naudinga suprasti ir bent iš dalies suvaldyti tarptautinio verslo riziką.

Vertinant temos aktualumą, svarbu paminėti, kad politinė rizika iš visų tarptautinio verslo rizikos rūšių yra pati jauniausia, tada dar nėra sukurtas ir visuotinai pripažintas pats patikimiausias jos vertinimo modelis

Magistriniame darbe siekiama įrodyti, kad politinė rizika yra pati svarbiausia iš visų tarptautinio verslo rizikos rūšių ir turi būti kruopščiai analizuojama bei tiriama, norint išvengti galimų praradimų

Problemų ištyrimo lygis: Verslo rizikos rūšių yra daug: tokie autoriai, kaip R.Urniežius (2001), G.Startienė (2002), S.E. Guisinger (2001) ir S.Wilkin (2000), jas bando suklasifikuoti į kelias stambias grupes, o pastarąsias dar skaido į smulkesnes rūšis. Tačiau atsiranda problemų bei nesutarimų tarp įvairių autorių, kadangi skirtingi autoriai, skirtingai klasifikuoja ir vadina rizikas bei jų grupes. Politinė rizika yra pakankamai jauna rizikos rūšis, kuri atsirado tik dvidešimtame amžiuje, įtakota globalizacijos procesų. Kadangi ši rizikos rūšis yra jauna, todėl nėra itin daug literatūros, kuri nuosekliai nagrinėtų ir apibrėžtų politinę riziką. Šiai rizikai tik susiformavus, manyta, kad tai politinėms studijoms aktualus dalykas, tačiau dabar politinė rizika laikoma neatsiejama tarptautinio verslo dalis, kadangi šiuolaikinis verslas niekaip neatsiejamas nuo politikos. Pagrindinė problema, su kuria susiduriama mokslinėse studijose, kuriose tiriama politinė verslo rizika yra ta, kad vienodi kriterijai ir rodikliai taikomi tiek stabilioms demokratinėms šalims, tiek ir sukilimus bei neramumus išgyvenančioms valstybėms. Tokiais skaičiavimais paremti politinės rizikos vertinimai skirtingose pasaulio šalyse gali suklaidinti, kadangi vien tai, kad šalis yra demokratinė, nereiškia, kad joje nėra kitų, veiksnių, kurie gali neigiamai paveikti verslą, t.y. korupcija, gamtinės stichijos, nevyriausybių organizacijų ir spaudos atakos ar valstybės

nesugebėjimas užtikrinti techninių standartų laikymosi. Visi šie faktoriai vaidina svarbų vaidmenį analizuojant konkrečios šalies nuosaikiąją politinę riziką.

Darbo tikslas – išanalizuoti politinės rizikos įtaką tarptautiniam verslui Lietuvoje

Darbo objektas – politinė tarptautinio verslo rizika Lietuvoje.

Darbo uždaviniai:

- Išanalizuoti tarptautinio verslo rizikos sampratą ir požymius;
- Aptarti tarptautinio verslo rizikos rūšis išskiriamas mokslinėse studijose;
- Išsiaiškinti politinės tarptautinio verslo rizikos atsiradimo teorines prielaidas;
- Atskleisti politinės verslo rizikos apskaičiavimo modelį, tiek tradiciniu, tiek ir nuosaikiuoju būdu;
- Išanalizuoti dviejų pakopų nuosaikiąją politinę verslo riziką Lietuvoje;
- Pritaikius ekspertinio interviu metodą, ištirti Lietuvoje veikiančių tarptautinių įmonių politinės rizikos vertinimus;
- Išanalizuoti tyrimo metu gautus duomenis.

Darbo struktūra. Darbas susideda iš trijų dalių. Pirmoje dalyje pateikiama tarptautinio verslo rizikos samprata bei požymiai. Pristatomos pagrindinės tarptautinio verslo rizikos rūšys. Taip pat šioje darbo dalyje detalai pateikiami politinės rizikos susiformavimo teoriniai aspektai bei prielaidos, išanalizuotas bei aprašytas Dviejų pakopų politinės rizikos tyrimas bei aptartas politinės rizikos poveikis tarptautiniam verslui.

Antroje darbo dalyje pateikiama Tradicinės politinės rizikos analizė Lietuvoje. Taip pat šioje darbo dalyje Lietuvos politinė rizika įvertinta ir remiantis Nuosaikios politinės rizikos tyrimu. Sukurtas ir pateiktas Lietuvos nuosaikios politinės rizikos vertinimo modelis.

Trečioje darbo dalyje aprašoma metodologija, kuria remiantis atliekamas tyrimas. Atskirai aptariamas ir išanalizuojamas, kiekvienas interviu metu respondentams užduotas klausimas. Pateikiami tyrimo metu gauti rezultatai bei pateikiamas visų tyrimo metu gautų rezultatų apibendrinimas.

Tyrimo metodai:

- Mokslinės literatūros analizės metodas;
- Duomenų sintezės ir sisteminimo metodas
- Ekspertinio interviu metodas.

Darbe naudoti literatūros šaltiniai. Darbas parašytas remiantis užsienio ir Lietuvos autorių darbais. Panaudotas lyginamosios mokslinės literatūros ir informacinių šaltinių analizės metodas.

Teorinė darbo reikšmė. Magistriniame darbe teoriniu lygmeniu apibendrinti politinę riziką sudarantys veiksniai. Jie suskirstyti į atskiras dalis ir analizuojami atskirai, tiek

kiekybiškai, tiek ir kokybiškai. Itin svarbu išanalizuoti Nuosaikios politinės rizikos vertinimo metodą, kuris yra naujas ir papildo Tradicinį modelį. Sukurtas teorinis modelis parodo sąsajas ir grįžtamąjį ryšį tarp teorinių ir praktinių darbo dalių.

Praktinė darbo reikšmė. Remtasi G.Surplio (2006) sukurtu Dviejų pakopų nuosaikios politinės rizikos vertinimo modeliu, atliktas kiekybinis bei kokybinės Lietuvos politinės rizikos vertinimas, vertinant tris stambias grupes veiksnių, kurie vertinami Tradicinės politinės rizikos analizės metodu bei keturi veiksniai – analizuojant Lietuvos politinę riziką Nuosaikios politinės rizikos vertinimo metodu. Atlikus ekspertinį interviu, pateikti bendri Lietuvos politinės rizikos vertinimo veiksniai, dažniausiai naudojami praktikoje.

Darbo apribojimai. Darbe analizuota ir tirta tik nuosaikioms šalims būdinga politinė rizika.

Darbo struktūros paaiškinimas. Magistrinį darbą sudaro įvadas ir trys dėstymo dalys. Darbo pabaigoje pateikiamos išvados. Darbą sudaro 67 puslapiai, naudoti 41 literatūros šaltiniai, 27 paveikslai, 8 lentelės ir 4 priedai.

I. BENDRI TARPTAUTINIO VERSLO RIZIKOS TEORINIAI POŽYMIAI IR POLITINĖS RIZIKOS SUSIFORMAVIMO PRIELAIDOS

Daugelis šiandienos mokslininkų tarptautinį verslą trumpai apibūdina, kaip komercinius veiksmus, išėinančius už nacionalinių sienų. V.Vengrausko (2002) teigimu, visos pagrindinės koncepcijos ir apibrėžimai, kurie tinka vietiniam verslui, tinka ir tarptautiniam verslui, tačiau vykdant pastarąjį, susiduriama su papildomomis problemomis, kurios nebūdingos užsiimant vietiniu verslu. Panašiai tarptautinio verslo sąvoką apibrėžia ir B.Melnikas (2008), teigdamas, kad tarptautiniui verslui apibūdinti gali būti naudojamos sąvokos „verslas“ apibrėžimas, tereikia jį papildyti nuoroda, kad verslas yra būtent tarptautinis. Pasak autoriaus, verslas gali būti laikomas tarptautiniu, jei socialiai apibrėžto subjekto veikla, skirta tam tikram produktui ar produktams sukurti ir realizuoti bei sudaryti galimybes šiam subjektui gauti ir turėti naudos atsižvelgiant į jo interesus ir veiklos rezultatus, vyksta tarptautiniu mastu.

B.Melnikas (2008) išskiria šiuos pagrindinius tarptautinio verslo požymius:

- Tarptautinis verslas yra veikla, kuri suvokiama kaip laike vykstantis procesas, sudarantis veiksmų sistemą ir pasižymintis tam tikromis laiko dimensijomis.
- Tarptautinis verslas yra socialiai apibrėžto subjekto veikla, kurią vykdo tam tikras subjektas, kurį apibrėžia socialinio pobūdžio dimensijos, kaip kad tam tikras asmuo ar organizacija.
- Tarptautinis verslas skirtas tam tikriems produktams sukurti ir realizuoti.
- Tarptautinis verslas nukreiptas į tai, kad verslo subjektas gautų ir turėtų naudą pagal savo interesus.
- Tarptautinis verslas vykdomas tarptautiniu mastu ir tarptautinėje erdvėje.

Vykdamas verslą neišvengiamai susiduriama su tam tikrais sunkumais, kurie įvardijami kaip verslo rizika. Tarptautiniame versle iškyla daug daugiau grėsmių, kurias reikia įveikti ir numatyti iš anksto. Šioje darbo dalyje aptarsiu tarptautinio verslo rizikos sampratą, išanalizuojant atskirai kiekvieną rizikos elementą bei smulkiai aptarsiu politinės rizikos susiformavimo bei atsiradimo prielaidas.

Analizuojant tarptautinio verslo rizikos teorinius aspektus remsiuosi G.Surplio, B.Melniko, J.Mackevičiaus, R.Urniežiaus, H.Derring, V.Simaitienės, ir kitų bendraautorių veikalais.

1.1 Tarptautinio verslo rizikos samprata ir požymiai

Neegzistuoja jokia verslo veikla, kuri nors truputi nebūtų susijusi su rizika. Kaip teigia A.Garškienė (1997), kiekviena komercinė struktūra rinkos sąlygomis, siekia gauti pelną, tačiau pelno gavimas susijęs su nuolatine rizika bei konkurencija. A. Graškienės (1997) nuomonei pritaria ir J.Mackevičius (2005), teigdamas, kad kiekvienoje verslo veikloje egzistuoja tikimybė ko nors

netekti. Todėl daugelis autorių, apibūdindami rizikos sąvoką ją tapatina su ko nors netekimu, nuostoliais ar nepasisekimo grėsme.

1 lentelėje pateikiama įvairių autorių rizikos apibrėžimai:

1 lentelė

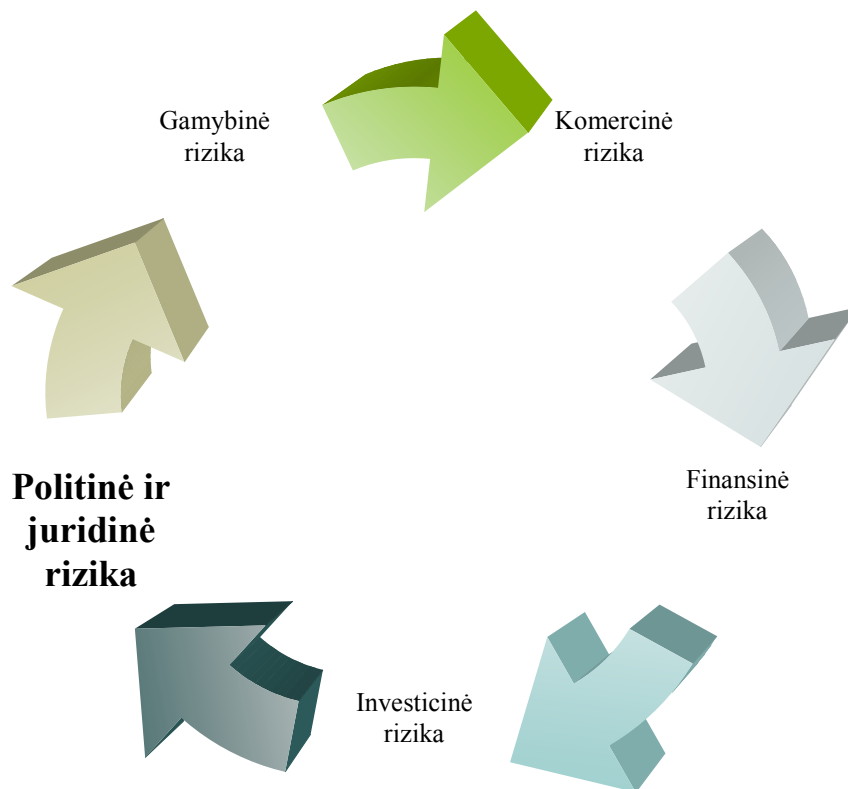
Rizikos apibrėžimai

Autorius	Apibrėžimas
Martinkus, Žilinskas (1994)	Rizika – tai sprendimų priėmimo situacija, kurioje įmanomas galimų rezultatų kintamumas ir egzistuoja tikimybė jiems kisti.
Grobova (1994).	Rizika – tai pavojus nevykdyti finansinių įsipareigojimų.
Kuznecova (1995)	Rizika apibūdinama kaip pavojų, nuostolių ir netekimų galimybę.
Garškienė (1997)	Rizika apibūdinama kaip rinkos neapibrėžtumas, nenusakoma ūkinės veiklos partnerių elgsena, informacijos stokos pasekmė.
Gronskas (1997)	Rizika - tai netikrumas ir neapibrėžtumas, kurie slypi pačioje rinkos ekonomikoje ir dėl kurių įmonė gali patirti nuostolių.
Vaughan (1997)	Rizika – tai situaciją, kai atsiranda galimybė nepalankaus nukrypimo nuo pageidaujamos išeities, kurios laukiama ar tikimasi, kad ji bus.
Beernard (1997)	Rizika yra tam tikras neapibrėžtumas, kuris gali veikti visą ūkinio subjekto veiklą arba tam tikrą jo vykdomą operaciją.
Albrechtas (1999)	Rizika - tai nepalankaus, atsitiktinio įvykio ar sąlygų atsiradimas įmonės veikloje, ūkinės situacijos neapibrėžtumas.
Jasevičienė, Ginotienė, Stankevičienė (2000)	Rizika - tai neapibrėžtumas, susietas su tam tikro įvykio tikimybe, galimų tam tikro veiksmo rezultatų įvairove ateityje.
Urnėžius (2001)	Rizika - tai neapibrėžtumai, kurie kyla dėl pokyčių, kuriuos sunku numatyti, arba dėl įvykių, kurių galimybės negalima apskaičiuoti tiksliai, pavojus, kad ūkio subjektas gali neįvykdyti savo finansinių įsipareigojimų investuotojams, verslo partneriams.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal: MARTINKUS, B., ŽILINSKAS, V., *Vertybinių popierių. Bankai*, 1994, p. 53; ГРОБОВА, П. Р., *Риски в современном бизнесе*, 1994, p. 58; КУЗНЕЦОВА, Е. В. *Финансовое управление компанией*, 1995, p. 126; GRONSKAS, V. *Prekinės verslininkystės rizika*, 1997, p. 10; VAUGHAN, E. J. *Risk management*, 1997, p. 8; БЕРНАРД, И. (1997). *Толкавый экономический и финансовый словарь*, 1997, p. 397; ALBRECHTAS, J., *Verslo rizika ir jos sumažinimo priemonės. Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos*, Nr. 29 (77), 1999, p. 4; JASEVIČIENĖ, F., GINOTIENĖ, R., STANKEVIČIENĖ, V. *Bankų rizikos: sisteminis požiūris*, 2000p. 8; URNĖŽIUS, R. *Rizika*, 2001, p. 45.

Apibendrinus 1 lentelėje autorių pateiktus apibrėžimus, galima teigti, kad rizikos sąvoka yra susijusi su praradimais, nuostoliais, netikrumais bei neapibrėžtumais, kurie slypi rinkoje. Tačiau J.Mackevičius (2005) teigia, kad riziką suprasti kaip visiškai neigiamą dalyką, negalima, kadangi susiklosčius palankioms aplinkybėms rizika gali atnešti ir nemažai naudos, jei prisiimama visa rizika.

Verslo rizika gali būti įvairiai klasifikuojama, tačiau pagal rizikos pasireiškimo sritį galima išskirti santykinai savarankiškas rizikos rūšis. Šios rizikos rūšis pateiktos 2 pav.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal: GRAŠKIENĖ, A. *Verslo rizika*, 1997, p. 6-7

1 pav. Rizikos rūšys pagal rizikos pasireiškimo sritį

Kaip teigia A.Graškienė (1997), gamybinė rizika atsiranda prekių gamybos procese; komercinė rizika – susijusi su prekių ir paslaugų judėjimu vidaus ir užsienio rinkose, taip pat susijusi su konjunktūros pokyčiais; finansinė rizika – susijusi su valiutos kurso, palūkanų normos, akcijų kurso pokyčiais ir pan.; investicinė rizika susijusi su kapitalo investavimu, o politinė ir juridinė rizika apjungia vyriausybės makroekonomikos ir socialinės politikos, biudžeto, investicijų bei mokesčių teisinius pokyčius ir t.t.

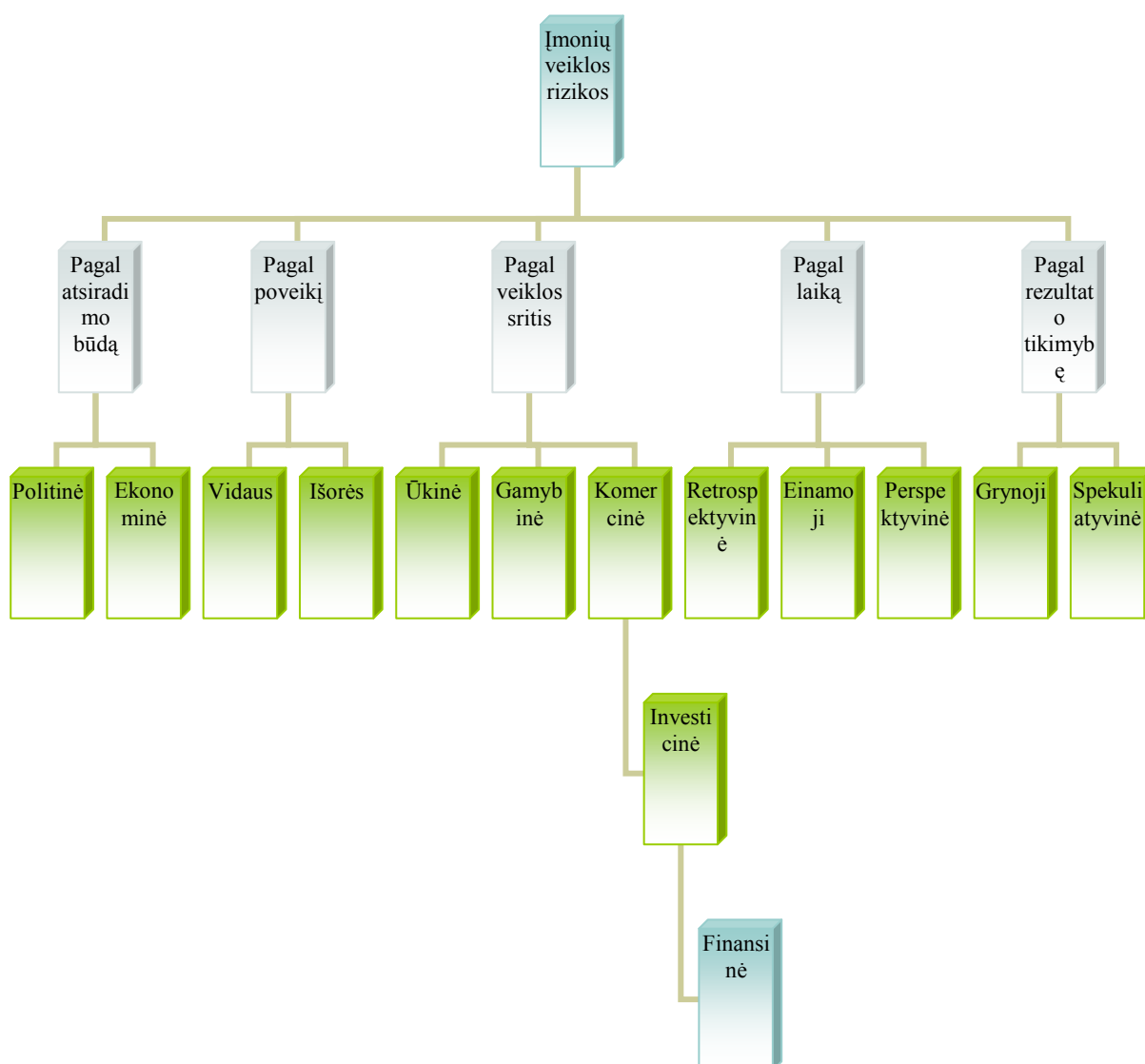
J.Mackevičius (2005) rizikas klasifikuoja pagal atsiradimo būdą, poveikį, veiklos sritis, laiką bei rezultato tikimybę (3 pav.).

- Pagal atsiradimo būdą rizikos gali būti politinės (atsirandančios dėl politinės sistemos pasikeitimo, kuris gali įtakoti įmonės veiklos rezultatus) ir ekonominės (atsirandančios dėl nepalankių pasikeitimų įmonės ar šalies ekonomikoje).
- Pagal poveikį išskiriamos vidaus (priklauso tik nuo įmonės veiklos, vadovų kompetencijos bei darbuotojų požiūrio į darbą) ir išorės rizika (įtakoja nuo įmonės nepriklausomi veiksniai: politiniai, ekonominiai, teisiniai ir t.t.).
- Pagal veiklos sritis – ūkinė (susijusi su įmonės ūkinės veiklos tvarkymu), gamybinė (šios rizikos atsiradimui įtakos turi gamybos organizavimas, technologinių procesų,

technikos ir įrangos netobulumas), komercinė (su šia rizika susiję įvairūs komercinių sandorių sudarymai bei vykdymai, netikėti rinkos konjunktūros pokyčiai ir pan.), finansinė (finansų tvarkymas, įvairių įsipareigojimų vykdymas, pajamų bei sąnaudų kontrolė ir kt.), investicinė (su šia rizika susijęs netinkamas projektų variantų įvertinimas, investicijų praradimas ir t.t.).

- Pagal laiką klasifikuojant rizikas, skiriamos retrospektyvinės, einamosios rizikos, kurios abi parodo, kokiose veiklos srityse, kokio dydžio bei pobūdžio atsirado tam tikros rizikos ir perspektyvinės, kurias, pasak autoriaus J.Mackevičiaus (2005), analitikai turėtų ištirti bei išanalizuoti jų atsiradimo priežastis ir veiksnius, remdamiesi atliktų tyrimų rezultatais prognozuoti šios rizikos atsiradimo tikimybę.

- Pagal rezultato tikimybę – grynoji (tokia, kai egzistuoja tikimybė gauti tik nuostolį arba nulinį rezultatą) ir spekuliatyvinė rizika (kai egzistuoja tikimybė gauti tiek neigiamą tiek teigiamą rezultatą).

Šaltinis: .MACKEVIČIUS, J., *Įmonių veiklos rizikų rūšys ir jų vertinimo būtinumas*, 2005. p. 220

2 pav. Įmonės veiklos rizikų klasifikavimas

Tarptautiniame versle išskiriamos trys stambios rizikos rūšys:

- Politinė rizika;
- Ekonominė rizika;
- Finansinė rizika.

Kurias vaizdžiai iliustravo G.Surplys (2006), teigdamas, kad politinė rizika lemia šalies norą mokėti, o ekonominė bei finansinė rizikos rodo jos galimybę mokėti.

Šios išvardintos tarptautinio verslo rizikos rūšys, apjungia visas 2 ir 3 pav. minėtas įprastam vidaus verslui būdingas rizikas, t.y., rizika dėl užsienio šalies valdžios institucijų ribojimo įsigyti turtą, karų ar kitų neramumų, kurie gali įtakoti prekybą šalyje, importo apmokestinimo, rinkos praradimų, valiutos kurso pasikeitimo rizika ar aukštos infliacijos normos, mažinančios realią kompanijos užsienio veiklos kapitalo vertę.

1.2 Ekonominės bei finansinės tarptautinio verslo rizikos atsiradimo priežastys

Sparčiai kintant tarptautiniam verslui – kartu kinta ir aibė veiksnių, kurie verslui ir jo ekonomikai suteikia tam tikrą neapibrėžtumą ir nežinojimą, kokie šio proceso vidiniai prieštaravimai ir priešingos tendencijos. Kintant pirkimų ir pardavimų geografijai, rinkos būklei, gamtosaugos reikalavimams, kainoms, vartotojų požiūriui į siūlomas prekes bei paslaugas vis svarbesnis uždavinys tampa surasti būdus, kaip išvengti arba bent iš dalies sumažinti ekonominės bei finansinės rizikos atsiradimą.

Prieš pradėdant analizuoti pagrindinę šio darbo temą – politinę tarptautinio verslo riziką – svarbu išsiaiškinti, su kokiomis dar verslo rizikos rūšimis susiduriama užsiimant tarptautiniu verslu. Taigi šiame skyriuje aptariama ekonominė ir finansinė tarptautinio verslo rizika, teorinės jos atsiradimo priežastys. Tai tikslinga, kadangi visos tarptautinio verslo rizikos rūšys yra tarpiai susijusios, todėl norint išanalizuoti politinę riziką, reikia suprasti, ir tai, dėl kokių priežasčių atsiranda likusios rizikos rūšys. Politinės, ekonominės bei finansinės rizikos analizė sudaro šiuolaikinę rizikos valdymo discipliną, kurios pagrindinis tikslas – saugaus verslo užtikrinimas.

1.2.1 Ekonominės rizikos susiformavimo teorinės prielaidos

Prieš pradėdant analizuoti ekonominę riziką, svarbu paminėti, kad kai kurie autoriai (V.Vengrauskas, N.Perminienė ir kiti), klasifikuodami tarptautinio verslo rizikas, vietoj ekonominės rizikos mini komercinę riziką, t.y. riziką, dėl rinkos praradimų, produktų ir reklamos, kurie nepatraukia užsienio šalių vartotojų ir pan., bet galima daryti prielaidą, kad tai tėra siauresnė sąvoka tai pačiai tarptautinio verslo rizikai apibūdinti. D.M. Berg ir S.E.Guisinger (2001) analizuodami

tarptautinio verslo rizika, taip pat nemini ekonominės rizikos, kaip atskiros rizikos rūšies, tačiau jie šią riziką įtraukia į Šalies rizikos (Country risk) apibrėžimą, teigdami, kad Šalies rizika apima ekonominius, finansinius, socialinius ir politinius įvykius, kurie vyksta svetimoje šalyje, kurioje įmonė užsiima tarptautine veikla. Tačiau R.Urnėžius (2001) išskiria ekonominę riziką, kaip vieną iš tarptautinio verslo rizikos rūšių, jis ekonominę riziką vertina kaip nepalankaus atsitiktinio įvykio ar sąlygų atsiradimą ūkio subjekto veikloje. Pasak autoriaus, tinkamas atsitiktinumas yra tokie įvykiai, kurie klostosi ūkio subjektui palankia linkme, tačiau jo iš anksto negalima numatyti ir prognozuoti. R.Urnėžius teigia, kad ūkio subjektų veiklos tikslų požiūriu ekonominė rizika prilygsta grėsmei nepasiekti užsibrėžtų tikslų rinkoje, nepasiekti numatytų gamybos, prekių ir paslaugų pardavimo apimčių, prarasti dalį turimų atsargų, patirti nenumatytų nuostolių ar gauti mažesnę pelną. G. Startinė (2002), ekonominę riziką apibūdina kaip tarptautinio prekybos sandorio dalyvių norą ir galėjimą įvykdyti savo įsipareigojimus. V.Simaitienė (2005) analizuodama tarptautinio verslo riziką, vieną iš jos rūšių - ekonominę riziką, apibūdina panašiai kaip ir G. Startinė (2002), teigdama, kad tai rizika, kuri susijusi su tarptautinių prekybos sandorių dalyvių galimybėmis įvykdyti savo įsipareigojimus susiklosčius tam tikriems ekonominiams procesams šalyje. Pasak autorės, šalies ekonominę riziką atspindi makroekonominių rodiklių ir mokėjimų balanso nepastovumas, taip pat V.Simaitienė (2005) rekomenduoja ekonominę riziką vertinti ir pagal esamą bei perspektyvinę šalies ekonominę situaciją. Ji išskiria šiuos ekonominės rizikos šaltinius:

- Valiutų kontrolė;
- Mokesčių politika;
- Kainų kontrolė.

G. Startinė (2002) nagrinėdama ekonominę riziką tarptautinėje prekyboje, atskirai pateikia ekonominę riziką eksporte (2 lentelė) ir importe (3 pav.).

2 lentelė

Ekonominė rizika eksporte

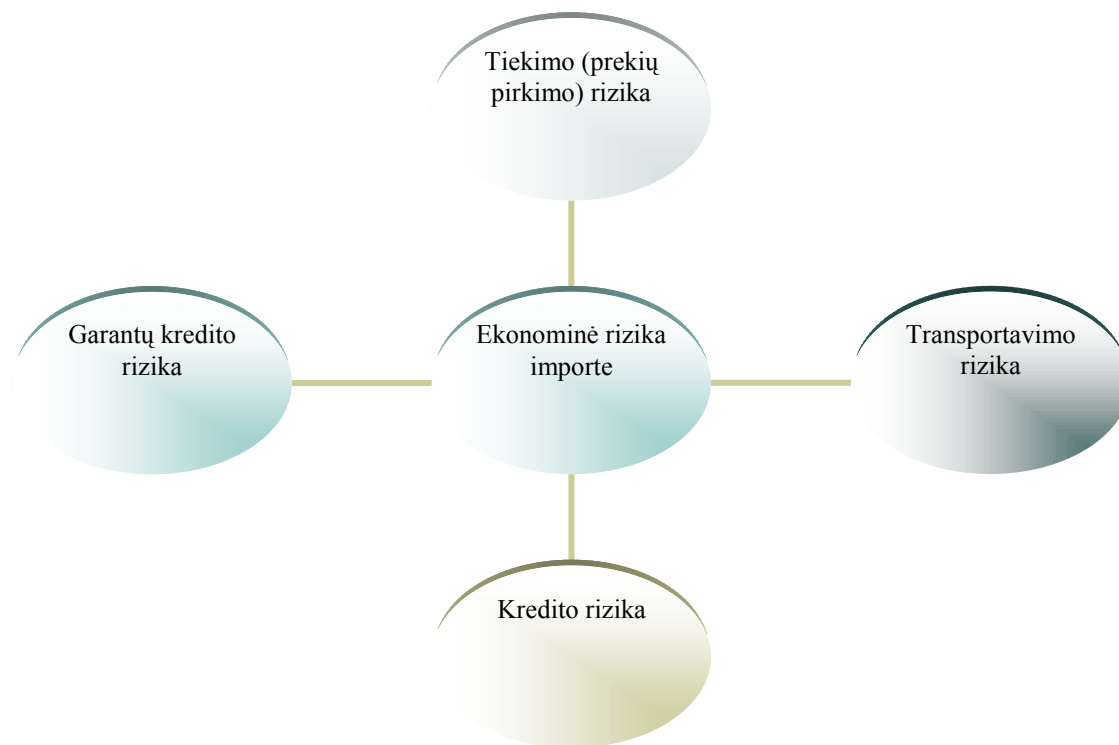
Ekonominės rizikos rūšis	Apibūdinimas	Rizikos atsiradimą nulemiantys įvykiai
Rinkos rizika	Tai pardavimų rizika plačiąja prasme, susijusi su eksportuojamų prekių rinkomis.	○ Naujų konkurentų atsiradimas; ○ Numatytų pardavimo kainų neatitikimas pasaulio kainų lygiui; ○ Naujų muitų atsiradimas; ○ Produkcijos kokybės neatitinka konkurencijos; ○ Valiutos keitimo kurso pasikeitimai; ○ Netinkamų partnerių pasirinkimas (tiekėjai, pirkėjai, ekspeditoriai ir t.t.);

		○ Netinkami prekių realizavimo bei įsigijimo būdai.
Prekių priėmimo (pardavimo) rizika	Užsienio pirkėjai gali nepriimti užsąkytų prekių. Ši rizika gali susidaryti ir prekės gamybos, ir tiekimo etapuose.	<i>Prekės gamybos (paruošimo) etape:</i> ○ Importuotojas gali atsisakyti vykdyti tarptautinį sandorį; ○ Importuotojas nepajėgus sumokėti, nes bankrutavo; ○ Importuotojas nutraukia mokėjimą (iš dalies arba iš viso), nes dėl susidariusios ekonominės padėties turi likvidumo problemų. <i>Tiekimo etapas:</i> ○ Importuotojas nepajėgus sumokėti; ○ Importuotojas atsisako sandorio, nes jam atsirado galimybė prekių nusipirkti pigiau; ○ Importuotojas mano, kad užsąkytas prekes galės nusipirkti pigiau, nes jam atsisakius prekes priimti, eksportuotojas bus priverstas jas parduoti pigiau (pvz.: aukcione).
Sandėliavimo rizika	Eksportuotojas turi ieškoti pagamintoms, nupirktoms ar išsiųstoms prekėms kitų panaudojimo galimybių. Kartu eksportuotojui atsiranda papildomų mokėjimų, užimtumo ir gamybinių pajėgumų panaudojimo sunkumų, gresia itin dideli nuostoliai, jei prekės greitai gadinasi.	○ Kai neparduotos prekės sąlygoja palūkanų ir sandėliavimo kaštus.
Transportavimo rizika	Rizika susidaranti eksportuojamų prekių tiekimo etape.	○ Susidaro dėl galimo prekių sugadinimo ar jų praradimo transportavimo metu (dėl prekių perkrovimų, klimatinų sąlygų, dėl pasirinkt transportavimo būdo).
Bendra kredito rizika	Susidaro, jei mokėjimas (visas arba iš dalies) negaunamas arba vėluoja; be reikalavimo apmokėti už eksportuojamas prekes, kredito rizika apima taip pat galimų reikalavimų atlyginti nuostolius patenkinimo rizika.	○ Importuotojas negali sumokėti (importuotojo čekių ar vekselių užprotestavimas, bankrotas ar pablogėjusi ekonominė šalies padėtis). Importuotojo negalėjimas sumokėti, dar kitaip vadinamas – mokumo rizika. ○ Mokėjimų uždelsimas, kai importuotojas nukelia susitarta mokėjimo terminą. Toks procesas dar vadinamas – likvidumo rizika. ○ Importuotojo nenoras sumokėti (kai importuotojas gali, bet nenori sumokėti)/
Garantų kredito rizika	Siekdamas sumažinti tarptautinio sandorio riziką, eksportuotojas gali	○ Rizika, kad garantas negalės įvykdyti savo įsipareigojimų.

	reikalauti garantijų. Dažniausia teikia kredito institucijos.	

Šaltinis: sudaryta autorės pagal STARTIENĖ, G., *Tarptautinės prekybos finansavimas, rizika, mokėjimai, kreditavimas*, 2002. p. 32-35.

G. Startinė (2002) kalbėdama apie ekonominę riziką importe išskiria šias rizikos atmainas:

Šaltinis: sudaryta autorės pagal STARTIENĖ, G., *Tarptautinės prekybos finansavimas, rizika, mokėjimai, kreditavimas*, 2002. p. 32-35

3 pav. Ekonominė rizika importe

- *Tiekimo (prekių pirkimo) rizika* galis susidaryti:
  - kiekybiniu aspektu, kai užsakytos prekės gali būti nepristatytos arba gali būti pristatyta mažiau, nei buvo tartasi su eksportuotoju.
  - kokybiniu požiūriu – pateikiamos prekės gali būti netinkamos kokybės arba sugadintos.
  - laiko aspektu – eksportuotojas gali nesilaikyti sutartų laiko terminų.
  - kainos požiūriu – gavus prekes, gali pasikeisti jų kaina, tuomet importuotojo gautos prekės tampa nekonkurencingos.
- *Transportavimo rizika*. Apima rizikas, kurios susijusios su transportavimu, panašiai kaip ir eksportavimo atveju.
- *Kredito rizika*. Importuotojo požiūriu, ši rizika susidaro, kai importuotojas iš anksto apmoka eksportuotojui už laukiamas prekes.
- *Garantų kredito rizika*. Importuotojas, siekdamas sumažinti tarptautinio sandorio riziką, gali reikalauti garantijų.

Apibendrinus galima teigti, kad G.Startienės išskirtos ir aprašytos ekonominės rizikos tiek importe, tiek ir eksporte, neapibrėžtumą lemia pagrindiniai trys veiksniai, kuriuos mini ir R.Urniežiaus (2001) analizuodamas ekonominę riziką:

- Strateginio plano neturėjimas ir verslo ateities neapibrėžtumas;
- Verslo partnerių elgesio rinkoje pokyčių neapibrėžtumas;
- Nepakankamas verslo informacijos patikimumas ir pilnumas, rinkos tyrimų tarnybos nesuformavimas.

Kiekvienu iš išvardytų atveju, R.Urniežiaus (2001) teigimu, priimant valdymo sprendimus, nustatomos ekonominės rizikos ribos, kurios skirstomos į normalias leistinas (vykdant verslo operacijas ir normaliai rizikuojant, pasiekiami iš anksto numatyti tikslai, rizikos tikimybė šiuo atveju artima nuliui), kritines (iš anksto nustatyta leistina nuostolių suma, kreditorinio, debitorinio išsiskolinimo dydis, pardavimo apimtys ir kiti ūkinės finansinės veiklos rodikliai) ir katastrofinės (peržengus šią ribą, ūkio subjektas gali prarasti investicijas, šiai rizikai dar priskiriama veikla, kai gali įvykti didelės avarijos, turinčios rimtų ekologinių problemų).

R.Urniežius (2001) nagrinėdamas ekonominę tarptautinio verslo riziką aptaria ir šios rizikos valdymą, autorius teigia, kad šis procesas yra ne tik platus ekonomikos suvokimo akiratis, rizikingų veiklos ribų nustatymas, bet ir priemonių rizikai sumažinti ar išvengti vartojimas.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal URNIEŽIUS, R., *Rizika.*, 2001, p. 28-29

4 pav. Ekonominę riziką mažinančios pirmosios priemonės

Kaip antraeilės ekonominę riziką, mažinančias priemone, R.Urniežius (2001) išskiria:

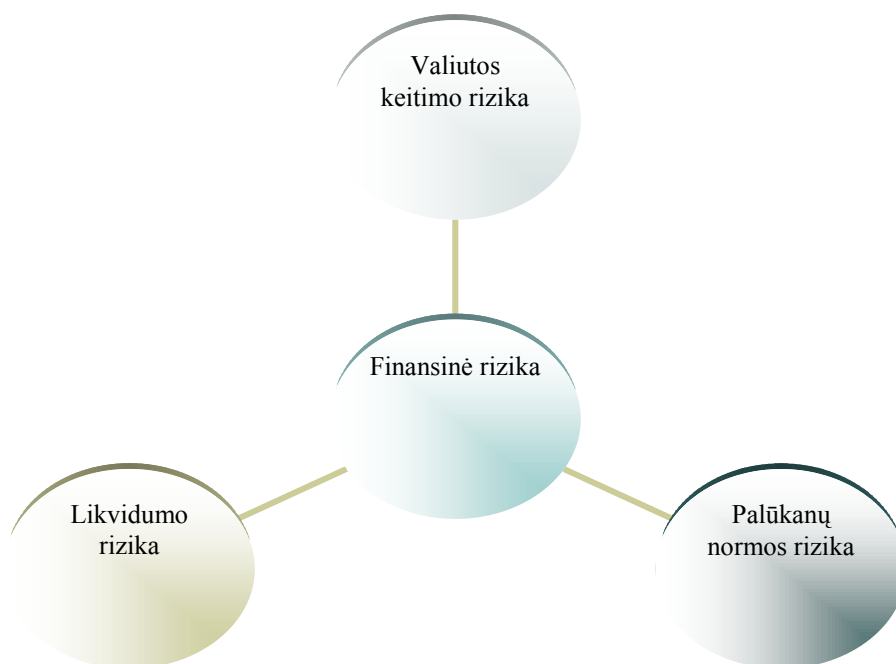
- Priešpriešinių draudimo sandoriu sudarymas;
- Kvalifikuotas investicinių sprendimų priėmimas;
- Informacijos rinkimas, kaupimas ir apsauga;
- Operatyvus veiklos koregavimas;
- Alternatyvus planavimas, įvertinant riziką;
- Parengti veikimo būdai, atsiradus nenugalimos jėgos aplinkybėmis;
- Kvalifikuota personalo atranka.

Nors vieni autoriai, ekonominę riziką neišskiria kaip savarankišką rizikos rūšį, tačiau visi ją vienaip ar kitaip mini, kadangi vykdant tarptautinę verslą, ekonominei rizikai priskiriami veiksniai, tampa itin svarbūs, jie parodo tarptautinės prekybos sandorių dalyvių galimybes įvykdyti savo įsipareigojimus susiklėsčius tam tikriems ekonominiams procesams šalyje. Todėl norint sumažinti

arba išvengti ekonominės rizikos, reikia išanalizuoti šalies makroekonominius rodiklius bei mokėjimų balanso nepastovumus.

1.2.2 Finansinės verslo rizikos atsiradimo prielaidos

Užsiimant tarptautiniu verslu, potenciali rizika, kaip veiksmo, įvykio ar atsitikimo nenumatymas, lydimas galimais nuostoliais arba nauda, kurie susiję su valiutų kurso pasikeitimu, aukšta infliacijos norma, kuri mažina realią kompanijos užsienio veiklos kapitalo vertę bei mokesčių pasikeitimas, daugelio autorių įvairiai klasifikuojama ir vadinama. D.M.Berg ir S.E. Guisinger (2001) rizika, kuri susijusi su finansais, vadina Didžiausia rizika (Sovereign risk). R.Urnėžius (2001) nemini tokios rizikos kaip finansinė, jis aptaria ir išskiria Visuotinę valiutinę riziką. V.Simaitienė (2005) aptardama ir klasifikuodama tarptautinio verslo rizikas, be ekonominės ir politinės rizikų, dar papildomai išskiria likvidumo bei valiutos svyravimo riziką. Tačiau V.Vengrauskas (2002) visas ankstesnių autorių paminėtas rizikos rūšis apjungia į viena ir vadina – finansine rizika. 5 pav. parodyta, kokios smulkesnės rizikos rūšys sudaro finansinę riziką.

Šaltinis: sudaryta autorės

5 pav. Finansinės rizikos rūšys

- Pasak V.Simaitienės (2005) likvidumo rizika pasireiškia tuo, kad prekybinis partneris gali atsisakyti vykdyti įsipareigojimus dėl nenoro ar finansinės būklės pablogėjimo.

Išskiriamos dviejų tipų likvidumo rizikos: rinkos/produkto likvidumo (atsiranda tuomet, kai esamomis rinkos kainomis sandorio negalima įvykdyti dėl nepakankamos rinkos veiklos, šią riziką galima valdyti nustatant limitus tam tikroms rinkoms ar produktams bei taikant diversifikaciją) ir pinigų srautų /finansavimo (kai negalima vykdyti einamųjų įsipareigojimų, šią riziką galima kontroliuoti tinkamai planuojant pinigų srautų poreikius).

- Tarptautinės kompanijos, kurios su palūkanų norma susiduria itin dažnai, kaip pagrindinę ir dažniausiai pasitaikančią aplinkybę įvardija palūkanų normos riziką, kuri kyla dėl skirtingos turto ir įsipareigojimų termino (instrumentai su fiksuota palūkanų norma) ir kainų pokyčio (su kintama palūkanų norma).

- Valiutos keitimo riziką yra svarbiausia finansinės rizikos sudedamoji dalis. Pasak G.Startienės (2002), valiutos kurso riziką atsiranda tuomet, kai įmonė savo mokesčius reikalauja bei įsipareigojimus laiko užsienio valiuta. Autorė išskiria, kad eksportuotojo pozicijoje atsiranda riziką, kad užsienio valiuta nuvertės ir užsienio valiuta gautas mokėjimas taps vertas mažiau vietinės valiutos vienetų. Importuotojo pozicijoje – priešingai, atsiranda grėsmė, kad užsienio valiuta pabrangs, o įsipareigojimų vertė vidaus valiuta išsaus. G.Dubauskas (2001) teigia, kad valiutinės rizikos grėsmė iškyla įmonei nuo pat sutarties pasirašymo momento, ypač tuomet, kai kaina nustatyta ne nacionaline valiuta. V.Simaitienė (2005) valiutų keitimo riziką siūlo klasifikuoti į ekonominę riziką, kuri atsiranda dėl užsienio valiutos kurso svyravimo įtakos įmonės ekonominei padėčiai, konversinę riziką – konkrečių operacijų nuostolių riziką (būdinga įmonėms, kurios atsiskaitymus užsienio valiuta vykdo ne reguliariai ir nuo rizikos draudžia tik atskirus sandorius) ir perskaičiavimo riziką (balansinę) – neatitikimas tarp įmonės pasyvų ir aktyvų, išreikštų įvairių šalių valiutomis.

G.Startienė (2001), įmonės „jautrumą“ valiutos kurso pasikeitimui, apibūdinti naudoja *neapsaugojimo* terminą. Ši sąvoka, pasak autorės, parodo, kaip stipriai valiutos kurso pasikeitimas veikia atskirą įmonę. Išskiriamos trys įmonės neapsaugojimo nuo valiutų kursų svyravimo rūšys:

- *Ekonominis neapsaugojimas*, kuris apima netiesioginę keitimo riziką, kuri susidaro, nes pasikeitus valiutos kursui gali pasikeisti ir firmos konkurencingumas: brangstant vidaus valiutai, vidaus gamintojo konkurencingumas, užsienio gamintojų atžvilgiu blogėja.
- *Perskaičiavimo neapsaugojimas*, susijęs su užsienyje turimo turto verte, kaip įmonės balanso sudedamąja dalimi. Įmonės turto vertė, kuri turima užsienyje, įtraukiama į įmonės balansą, perskaičiavus vidaus valiuta, tam taip pat naudojamas valiutos kursas. Kurso kaita, betarpiškai veikia tas įmonės balanso dalis, kurios atspindi užsienyje turimo turto vertę.
- *Sandorio (iškeitimo, pakeitimo) neapsaugojimas*. Tai galimybė negauti pelno, arba patirti nuostolių dėl to, kad pasikeitę valiutos keitimo kursai pakeis laukiamus pinigų srautus. Šis

neapsaugojimas susijęs, su įmonės mokestinių reikalavimų ir įsipareigojimų, išreikštų užsienio valiuta, laikymu. Sandorio neapsaugojimas tiesiogiai veikia įmonės likvidumą.

1. 3 Politinė rizikos susiformavimo teoriniai aspektai bei prielaidos

Politinė rizika yra viena iš trijų tarptautinio verslo rizikos rūšių, kurias įvardija daugelis autorių. Ši rizikos rūšis yra pakankamai jauna, o jos atsiradimą įtakojo globalizacijos eigoje atsiradę nauji investiciniai iššūkiai: verslui smarkiai išsiplėtus tiek geografinė, tiek ir investavimo prasme – vis dažniau buvo susiduriama su politika, analizuojami ir prognozuojami politiniai sprendimai ir jų įtaka verslui.

Politinės rizikos analizės pagrindinis tikslas yra apsaugoti verslo įmonių personalą, įrengimus bei kapitalą, taip pat kai kurie autoriai išskirdami politinės rizikos tikslus mini ir firmų įvaizdžio apsaugą, kadangi šiuo metu įvaizdis informacinėje visuomenėje vaidina labai svarbų vaidmenį.

Pasak G.Surplio (2006), stabiliose šiuolaikinėse valstybėse retai kada kyla ekonominės krizės, įvairūs masiniai neramumai ar karai, tačiau tobulėjant valstybėms, atsiranda vis naujų grėsmių, kurios keičia senąsias. Prie šiuolaikinių grėsmių priskiriami: antikorporatizmas, sveikatos rizikos, techninių standartų nesilaikymas ar gamtos stichijos. Šias grėsmes G.Surplys (2006) įvardija kaip nuosaikias politinės rizikos grėsmes. Tačiau autorius taip pat įvardija pagrindinę metodologinę problemą analizuojant politinę riziką – vienodi vertinimo kriterijai nebetinka stabilioms ir karą, sukilimus ar diktatūrą išgyvenančioms valstybėms, pastarosiose valstybėse įvairūs neramumai gali paskatinti sukilimus, turto sunaikinimą ar teisių atėmimą iš užsienio įmonių. Demokratinėse šalyse politiniai neramumai pagreitina mokesčių ar verslo įstatymų bei investicijų ir konkurencijos taisyklių pakeitimus.

Daugelis skirtingų autorių politinę riziką apibūdina įvairiai, M.Zanis ir S.Wilkin (2000) vaizdžiai teigia, kad politinė rizika, tai neaiškumai, kurie tiesiog kyla iš vyriausybinių aktorių galios panaudojimo, kiti autoriai politinę riziką įvardija paprasčiau – kaip politikos įtaką rinkoms. Remiantis G.Surpliu (2006), politinę riziką galima apibūdinti įvardijus du veiksnius:

- Politinės galios naudojimas (ar nesugebėjimas jos panaudoti);
- Šio panaudojimo įtaka verslui.

Pasak autoriaus, įvardijus šiuos du veiksnius, svarbiausiai pabrėžti verslo aspektą, kadangi pagalba verslui, atskiria politinę riziką nuo nacionalinio saugumo studijų, su kuriomis politinė rizika vis dar painiojama. Pagrindinis skirtumas tarp šių dviejų disciplinų – skirtingi klientai: nacionalinio saugumo studijos siekia apsaugoti visus tam tikros šalies gyventojus, o politinės rizikos analizė atstovauja tik nacionalinio ir užsienio kapitalo interesams.

G.Startienė (2002) klasifikuodama tarptautinės prekybos rizikas, neišskiria politinės rizikos, kaip atskiros rūšies, ji mini Šalies riziką, į kurią įeina politinė rizika, kurią autorė apibūdina, kaip karo, neramumų ar revoliucijos užsienyje, politinio nestabilumo, embargo, blokados ir boikoto rizika ir ekonominė-politinė rizika – susijusi su vyriausybės įsikišimu į ekonominių šalies gyvenimą.

Panašiai kaip ir G.Startienė (2002) rizikas klasifikuoja ir D.M. Berg, S.E.Guisinger (2001), tik į jų apibrėžta Šalies rizikos (Country risk) apibrėžimą be politinės ir ekonominės rizikos dar įtraukiama ir socialinei bei finansinei rizikos veiksniai.

V.Simaitienė (2005) analizuodama politinę riziką tarptautiniame versle, išskiria politinius įvykius, tokius kaip karai, revoliucijos ar riaušės, bei – politinius sprendimus įtvirtintus įstatymuose ir dekretuose, pastarųjų priėmimas iš esmės keičia verslo aplinką, jie priimami palaiptui ir prie jų lengva prisitaikyti, o politiniai įvykiai gali būti staigūs ir netikėti.

Politinė rizika dažniausiai asocijuojasi su nestabiliomis valstybėmis, kuriose vyksta kariniai ar kiti panašūs neramumai, tačiau šiandieniniame versle vis dažniau iškyla klausimai kaip suvaldyti politinę riziką stabiliose šalyse. Pasak, V.Vengrausko (2002), norint nustatyti veiklos rizikos laipsnį tam tikroje šalyje, prieš tai reikia išanalizuoti šiuos veiksniai:

- *Šalies ekonominę sistemą.* Išanalizuoti kokio lygio pramonės kontrolę vykdo valstybė, koks šalyje yra pajamų ir sveikatos lygio pasiskirstymas, nedarbo lygis, kokie darbo santykiai, streikų iniciatyvumas, kokia šalyje egzistuoja industrinių ginčų sprendimo tvarka, koks yra užsienio skolų ir nacionalinių pajamų santykis, kokie valiutų kursų pasikeitimai.

- *Politiniai veiksniai.* Išsiaiškinti kokia valdymo forma šalyje, kurioje norime vykdyti verslo veiklą, kiek laiko šaliai vadovauja dabartinė vyriausybė, koks šalies santykis su kitomis valstybėmis, etninių grupuočių pasiskirstymas šalyje, įvairūs jų tolerancijos klausimai, išanalizuoti šalies streikų ir prekybos sąjungų teisėtumą.

- *Mikrokintamieji.* Išsiaiškinti ar vykdomas verslas konkuruoja su įtakingomis vietinėmis įmonėmis, kiek įmonė priklauso nuo vietinių žaliavų, kokie santykiai tarp įmonės ir šalies, kurioje ji vykdo veiklą, atsižvelgti į tai, kiek vietinių gyventojų užima vadovaujamas pareigas įmonės vietiniuose padaliniuose.

Apibendrinus įvairių autorių politinės rizikos apibūdinimus, galima teigti, kad egzistuoja dvi rūšių politinės rizikos, t.y., politinė rizika šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse ir politinė rizika, šalyse, kuriose vyksta karai ir kiti neramumai. Vertinant politinę riziką demokratinėse šalyse, svarbūs veiksniai tampa ne tik įstatymų leidybos efektyvumas ar konstitucijos keitimo dažnumas, bet ir korupcijos lygis šalyje, politiniai skandalai, sveikatos lygis, BVP augimo tempai ir pan., o tose šalyse, kuriose vyksta karas, reikia įvertinti tokių politinių įvykių, kaip riaušės ar maištai tikimybę, kurie gali būti staigūs ir netikėti, o šalies verslui gali turėti daug neigiamų pasekmių.

1.4 Politinės rizikos analizės modelis

Logiška, kad politinė rizika dažniausiai asocijuojasi su nestabiliomis valstybėmis, tačiau šiandieniniame pasaulyje vis dažniau kyla klausimas, kaip įvertinti ir valdyti rizika stabiliam pasaulyje. Pasak, G.Surplio (2006), analitika, kurie tiria politinę riziką šiandienos išsivysčiusiose valstybėse ir konstruodami šių valstybių rizikos reitingus, vis dažniau susiduria su problema – analitikai ir tyrėjai taiko tuos pačius kriterijus tiek besivystančioms, tiek ir karą išgyvenančioms valstybėms bei demokratinėms stabilioms valstybėms. Tokie įprastiniai politinės rizikos faktoriai, kaip stabilumas, maištai ir sukilimai, terorizmo ar karo grėsmės, dažniausiai nėra identifikuojami postmodernizmo epochą išgyvenančiose Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos šalyse. Įvertinus politikos riziką šiose šalyse kasmetiniuose rizikos reitinguose ar ataskaitose, jos minimos kaip žemos rizikos zonos, o išsamesnė grėsmių verslui analizė nepateikiama, nes nėra rodiklių jai įvertinti.

Egzistuoja keletas populiariausių politinės rizikos tyrimo modelių, kuriais remiantis pirmaujančios politinės rizikos kompanijos pateikia išsamius politinės rizikos kiekvienoje pasaulio valstybėje aprašymus ir formuoja regioninius ir globalius rizikos reitingus.

H.Derring (1997) kalbėdamas apie politinės rizikos nustatymą tam tikroje šalyje, mini 1974 m. Dano Haendelio, Geraldo Westo ir Roberto Meadow'o pristatytą PSSI (politinės sistemos stabilumo indeksas) vieną iš tradicinių kiekybinės politinės rizikos analizės modelių, kuris, pasak autoriaus, buvo savotiškas kamienas daugeliui specifinių modelių atsirasti. Šį indeksą sudaro vyriausybinių procesų bei socialinės ekonominės charakteristikos ir visuomenių konfliktų indeksai:

- Vyriausybinių procesai: įstatymų leidybos efektyvumas, konstitucijos keitimai per metus, politinė konkurencija, nereguliarūs vadovų pasikeitimai;
- Socialinės ekonominės charakteristikos: BNP žmogui augimas, etnolingvistinis pasiskirstymas, ir energijos suvartojimas žmogui;
- Visuomeniniai konfliktai: maištai, vyriausybės krizės, perversmai, demonstracijos, ginkluotos atakos, maištai, nužudymai, maištininkų karo veiksmai ir saugumo pajėgų skaičius 1000 gyventojų.

Tradiciniai politinės rizikos rodikliai pagal PSSI parodyti 1 PRIEDE.

Didžiausios pasaulio politinės rizikos analizės įmonės, tokios kaip Eurasia Group, Exclusive Anglysis, Economist Intelligence Unit (EIU), Political Risk Servines (PRS) ir Aon, pasinaudamos PSSI ir kitais teoriniais politinės rizikos apskaičiavimo modeliais sukūrė tam tikra savo tyrimo metodologija. Nors metodologija kiekvienoje įmonėje yra individuali, tačiau visur išlieka tie patys pagrindiniai kintamieji, kuriuos galima suskirstyti į keturias stambias grupes:

- Visuomeninės grėsmės;
- Saugumo grėsmės;

- Vyriausybės grėsmės;
- Ekonominės grėsmės.

3 lentelėje pateikta kiekvienos iš anksčiau minėtų įmonių, kurios analizuoja politinę riziką, tiriama rizikos indikatoriai.

3 lentelė

Politinės rizikos tyrimo indikatoriai

Įmonės pavadinimas	Tyrimo indikatoriai
Eurasia Group	Naudojamas specializuotas kokybinis politinės rizikos besivystančiose šalyse analizės modelis. Jame tiriama veiksmai suskirstomi į keturias kategorijas: vyriausybiniams, visuomeniniams, saugumo ir ekonominiai.
Exclusive Anglysis	Naudojamos keturios bendros indikatorių grupės (karas, terorizmas, socialinis nestabilumas ir politika), kurias įvertina kokybiniai metodai.
EIU	Naudojami kriterijai: karas, socialiniai neramumai, politinis smurtas, režimo pasikeitimai, institucinis neefektyvumas, korupcija ir nusikalstamumas.
PRS	Naudojami šie faktoriai: suirutė, darbo rinkos situacija, nuosavybės suvaržymai, operacijų suvaržymai, užsieniečių diskriminacija mokesčių srityje, repatriacijos suvaržymai. Valiutos konvertavimo suvaržymai tarifiniai barjerai bei kiti importo barjerai.

Šaltinis: sukurta autorės, pagal SURPLY, G., (2006), *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006 : Politinė rizika Lietuvoje ir Vidurio Europoje – nuosaikiosios rizikos analizės modelis*, p. 226.

Kaip matyti 3 lentelėje, kompanijų, tiriančių politinę riziką, pateikiami tyrimui naudojami kintamieji demokratinėse stabiliose valstybėse negali būti taikomi. Tokie rodikliai, kurie identifikuoja saugumo, socialines ir ekonomines grėsmes – perversmus, karus, maištininkų veiksmus, maisto trūkumą, valstybės skola, nuosavybės, repatriacijos, operacijų ir konvertavimo suvaržymai ar valstybės nemokumas.

Taikant tuos pačius rodiklius tiek stabilioms demokratinėms, tiek ir sukilimus bei diktatūrą išgyvenančioms valstybėms, atsiranda problema, kadangi stabilios šalys iškeliamos į politinės rizikos reitingo viršūnę. Tačiau demokratinė valstybių buvimas politinės rizikos reitingų viršuje, neįtikrina to, kad šiose valstybėse neegzistuoja jokia politinė rizika, kaip teigia, G. Surplys (2006), demokratinėse šalyse yra gausybė kitų grėsmių užsienio investuotojams, kurių analitikai neidentifikuoja. Tai vyksta todėl, kad globaliuose tyrimuose naudojami tradiciniai, jau anksčiau minėti, rizikos rodikliai.

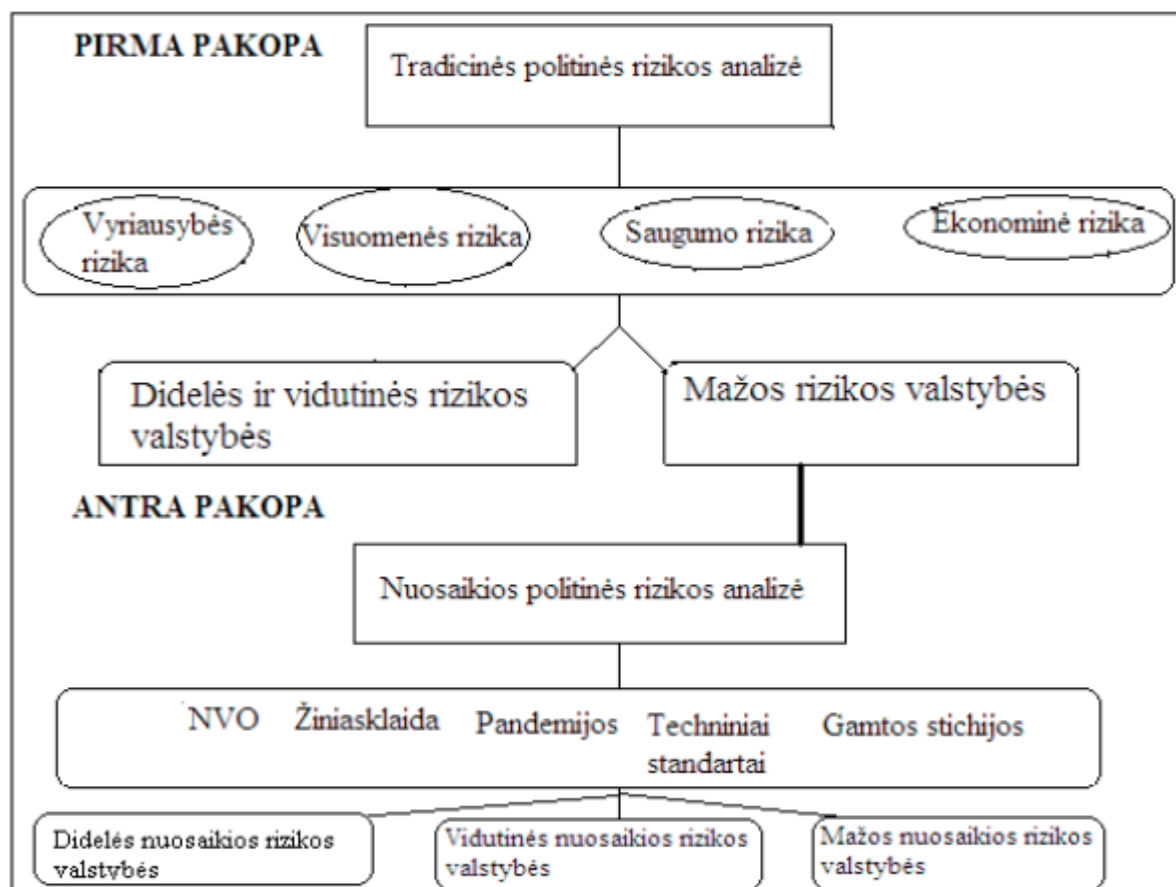
1.5 Dviejų pakopų politinės rizikos tyrimas

Norint kuo išsamiau ištirti ir įvertinti politinę riziką stabiliose demokratinėse valstybėse, būtina įvesti papildomus kintamuosius, kurie įgalintų tirti nuosaikią riziką (tai tokia rizika, kuri nesukelia masinių neramumų ir grėsmių verslo funkcionalumui, tačiau reikalauja papildomų kaštų, gali atnešti vidutinių nuostolių).

G.Surplys (2006) analizuodamas nuosaikią politinę riziką teigia, kad naujų kintamųjų įvedimas politinei rizikai apskaičiuoti, leidžia sukurti dviejų pakopų politinės analizės modelį. Autoriaus teigimu, pirmasis šio modelio etapas įgalina atlikti tradicinės politinės rizikos tyrimus globaliu mastu, o antrajame - pasitelkus papildomus indikatorius, būtų tiriama politinė rizika aukšto stabilumo šalyse. G.Surplys (2006) tokį politinės rizikos tyrimo modelį siūlo vadinti dviejų pakopų nuosaikios politinės rizikos analizės modeliu.

Autoriaus teigimu, šis modelis analitikams galėtų pateikti išsamesnę grėsmių stabiliose demokratinėse šalyse tyrimą. Šio tyrimo rezultate, pasak G.Surplio (2006) – kiekviena tradiciškai pripažinta mažos rizikos zona valstybė turėtų ir „nuosaikios“ politinės rizikos žymeklį.

Grafiškai pavaizduotas dviejų pakopų nuosaikios politinės rizikos tyrimo modelis pateiktas 6 paveiksle.

Šaltinis: sukurta autorės, pagal SURPLY, G., (2006), *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006 : Politinė rizika Lietuvoje ir Vidurio Europoje – nuosaikiosios rizikos analizės modelis*, p. 225

6 pav. Dviejų pakopų nuosaikios politinės rizikos vertinimo modelis

Kaip matyti 6 pav., nuosaikiją riziką sudaro keturi pagrindiniai faktoriai:

- Valstybės nesugebėjimas užtikrinti techninių standartų laikymosi;
- Pandemijos;
- Gamtos stichijos;
- Nevyriausybinų organizacijų ir spaudos atakos.

Šiandieniniame versle vienas iš svarbiausių nuosaikios politinės rizikos faktorių tampa nevyriausybinų organizacijų verslo įmonių puolimas (antikorporatizmas) – šios organizacijos gali investuotojo produktą nuolatos per spaudą linčiuoti antikorupcijos teisme, skatinti produkto boikotą.

Kitas nemažiau svarbus nuosaikios politinės rizikos apskaičiavimo faktorius – žiniasklaidos priemonės. Objektivos ir nepriklausomos ar tik tokiomis apsimitančios ir atstovaujančios kieno nors interesams žiniasklaidos priemonės gali stipriai pakenkti firmų įvaizdžiui.

J.Stapleso (2006) teigimu, politinės rizikos specialistai bei verslo įmonės dar tik mokosi kovoti su visiškai neįprasto tipo grėsme – pandemijomis. Ši grėsmė nuo įprastinių politinės rizikos grėsmių skiriasi tuo, kad nėra lokalizuojama. Tokios epidemijos, kaip kiaulių gripas, tęsiasi ilgą laiką ir jų židiniai gali sprogti bet kur.

Gamtos stichijos įtakotos globalaus atšilimo, tampa vis opesne problema. Šis nuosaikiosios politinės rizikos faktorius susijęs su politine rizika atsižvelgiant į politinės galios naudojimas (arba nesugebėjimą jos panaudoti) ir šio panaudojimo įtaka verslui.

G.Surplio (2006) teigimu, politinė valdžia negali sustabdyti potvyniu ar sukelti pandemijų, tačiau ji gali stipriai įtakoti šių nuosaikiųjų politinių rizikų atsiradimą, kadangi jos iš dalies atsiranda dėl to, kad politinė valdžia nesugeba imtis pakankamų prevencijos priemonių.

Taigi nustatyti ir įvertinti nuosaikiosios politinės rizikos rūšių įtaką verslui nėra sudėtinga. Tokie veiksmai, kaip sveikatos rizika, techninių standartų nesilaikymas ar gamtos stichijos, gali sukelti pavojų ne tik įrenginiams, bet ir visam personalui. Apskaičiuojant politinę riziką, G.Surplio (2006) siūlomu dviejų pakopų nuosaikiosios politinės rizikos metodu, tampa lengviau apskaičiuoti politinę riziką stabiliose demokratinėse valstybėse, kurioms taikomi tie patys rizikos skaičiavimo parametrai, kaip ir sukilimus bei neramumus išgyvenančioms šalims.

1.6 Politinės rizikos poveikis tarptautiniam verslui

Remiantis Pasaulio banko duomenimis 20 amž., net 76 šalyse iš viso buvo eksproprijuota 1535 firmos iš 22 skirtingų valstybių. H.R. Czinkotos (1996) teigimu, pastaraisiais dešimtmečiais ši tendencija linkusi mažėti.

Ekspropriacija, pasak J. Pridotkienės (2002), įvyksta tada, kai šalies vyriausybė perima užsienio firmos nuosavybę ir perleidžia ją šalies ekonominiam vienetui. Žinoma, ekspropriacija, neatleidžia vyriausybės nuo žalos atlyginimo užsienio firmai, tačiau parastai žalos atlyginimas neatitinka rinkos kainų ir realių firmos patirtų nuostolių.

Kitas svarbus politinės rizikos poveikis tarptautiniam verslui – konfiskacija (panašu į ekspropriaciją) firmos nuosavybė ir šio atveju atitenka šalies vyriausybei, tik yra skirtumas tas, kad konfiskacijos atveju, firma negauna jokios kompensacijos.

H.R. Czinkotos (1996) ir kitų bendraautorių teigimu, konfiskacijos ir ekspropriacijos tikimybė sudaro užsienio investuotojams didžiausią politinę riziką.

Viena iš subtilesnių nusavinimo formų – domestikacija (vyriausybė siekia nuosavybės ir vadovavimo teisių perleidimo jai, taikydama vietinę firmos veiklos kontrolę). Tam kad įvykdyti domestikacija, vyriausybė gali taikyti tam tikrus reikalavimus: didesnioji produkto dalis būtų gaminama vietoj arba kad didesnioji pelno dalis pasiliktu šalyje. Svarbu paminėti tai, kad darbo santykius reguliuojančių įstatymų, patentų apsaugos ir mokesčių reguliavimo pakeitimai taip pat naudojami domestikacijos tikslams. Tačiau J. Pridotkienė (2002) pastebi, kad ilgalaikiu požiūriu šaliai yra pavojinga taikyti ekspropriacija, konfiskacija ar domestikacija. Kadangi tai stabdo užsienio investicijas, tuo pačiu naujų technologijų perdavimą bei skatina neefektyvią vietinę gamybą, stabdo šalies ekonominę plėtrą.

J. Pridotkienė (2002) analizuodama politinės rizikos poveikį tarptautiniam verslui, mini ir nacionalizavimo procesą (kai vyriausybė imasi kontroliuoti tam tikrą pramonės šaką). Nacionalizavimas gali paveikti tiek vietines, tiek ir užsienio įmones esančias šalyje. Sprendimas nacionalizuoti įmonę, susijęs su ekonominio suvereniteto, nacionalinės gynybos ar kontrolės problemomis.

Tokiu atveju, kai šalis stokoja užsienio valiutos, jos vyriausybė gali taikyti apribojimus kapitalo judėjimui į šalį ir iš šalies. Būtent tokie apribojimai yra nepalankūs tarptautinėms firmoms, kadangi negalima laisvai pervesti iš šalies gaunamo pelno ir atsiimti investicijų.

Užsienio firma, veikianti tokiose srityse kaip maisto produktų gamyba arba sveikatos apsauga, gali nukentėti nuo kainų kontrolės, nes vyriausybė gali sužaišti savo piliečių nacionalistiniais jausmais.

Tarptautinė firma, pasak J.Pridotkienės (2002) , gali būti priversta pasirinkti ,ar uždaryti verslą toje šalyje, ar jį tęsti patiriant nuostolius ir viliantis atgauti pelną vėliau, kai vyriausybė sumažins ar panaikins kainų kontrolę tose šalyse, kur yra didelė infliacija, dažnas valiutos nuvertėjimas ar staigiai kylančios atskirų prekių kainos.

Politinės rizikos šaltiniai ir jų sąlygotos pasekmės tarptautiniam verslui

Praradimai gali atsirasti:		
	Teisėtos vyriausybės veiksmų	Įvykių, sąlygotų į vyriausybės kompetenciją neįeinančių veiksmų
Atsitiktinumai apima:		
Nesavonorišką turto kontrolės praradimą be kompensacijos ar su daline kompensacija	• Visuminė ar dalinė ekspropriacija; • Konfiskacija; • Neatlygintinas obligacijų atšaukimas; • Domestikacija.	• Karas; • Revoliucija; • Terorizmas; • Streikai; • Nusikalstamumas.
Pajamų srauto, laukto iš filialo užsienyje, bei investuoto kapitalo vertės sumažėjimą	• Netinkamumas „nacionaliniam traktavimui“; • Priejimo prie kapitalo, darbo ar žaliavų rinkos apribojimas; • Kainų, pagamintos produkcijos ar veiklos kontrolė; • Valiutos ir pinigų pavedimo apribojimai. Diskriminacija mokesčių, priverstinių kontraktų sudarymo su vietos partneriais atžvilgiu.	• Nacionaliniai tiekėjai ar pirkliai; • Priešiškų grupių (vyriausybinių ir nevyriausybinių) grasinimai ir jų sąlygotas veiklos nutraukimas; • Išoriškai nustatyti finansiniai apribojimai; • Išoriškai nustatyti importo ar eksporto apribojimai.

Šaltinis: PRIDOTKIENĖ, J., LASKIENĖ, D., (2002), *Politinė rizika ir jos įtaka tarptautinio verslo operacijoms*, Tarptautinė ekonomika ir prekyba: ekonomika ir vadyba – 2002, 63-65 p.

Nors visi mokslininkai vieningai išskiria politinę riziką, tačiau ją apibūdina skirtingai. Vieni politinei rizikai priskiria karus, sukilimus, riaušes ir kitokius politinius įvykius ir įstatymus apimančius mokesčių politiką, valiutos konvertabilumą, transfero riziką. Kiti autoriai teigia, kad įstatymus ir jų pakeitimo riziką reikėtų priskirti ekonominei rizikai.

1.7 Politinės rizikos valdymas

Didžioji dauguma užsienio autorių politinę riziką įvardija kaip pagrindinę tarptautinio verslo rizikos rūšį ir žinoma skiria jai didžiausią dėmesį. Kaip jau buvo minėta ankstesniuose šio darbo dalyse, skirtingi autoriai politinę riziką dar vadina Šalies rizika, tačiau tikslinčiau šią rizikos rūšį įvardinti kaip „politinę riziką“, kadangi ši sąvoka apima ne tik tos šalies, kurios rizika matuojama, bet ir aplinkinių šalių politikos poveikį.

Įmonės, kurios dalyvauja tarptautinėje prekyboje dažnai vertina politinę riziką. Tam atlikti jos naudojami įvairių institucijų skelbiamais politinės rizikos indeksais arba reitingais. Kiekviena institucija skaičiuodama politinės rizikos indeksą remiasi vis kitais kriterijais.

Dažniausiai naudojama kriterijų sistema apima ir kiekybinius ir kokybinius kriterijus. Taigi, vienos institucijos vertindamos šalies politinę riziką apsiriboja situacijos aprašymu kitaip dar vadinama „šalies ataskaita“, o kitos – remdamosi kokybiniais kriterijais suteikia joms kiekybinę išraišką, kurią apskaičiavus gaunama šalies rizikos indekso vertė. Visi šie politinės rizikos

vertinimai, kaip teigia G.Startienė (2002), parodo, kiek patrauklios valstybės yra ilgu laikotarpiu užsienio investicijų ir realizavimo rinkų požiūriu.

Galima išskirti du atskirų šalių politinės rizikos įvertinimo metodus:

- Analitinius, t.y. specialios ataskaitos, ekspertų sistema;
- Palyginimo, t.y. žymėjimas, rangavimas.

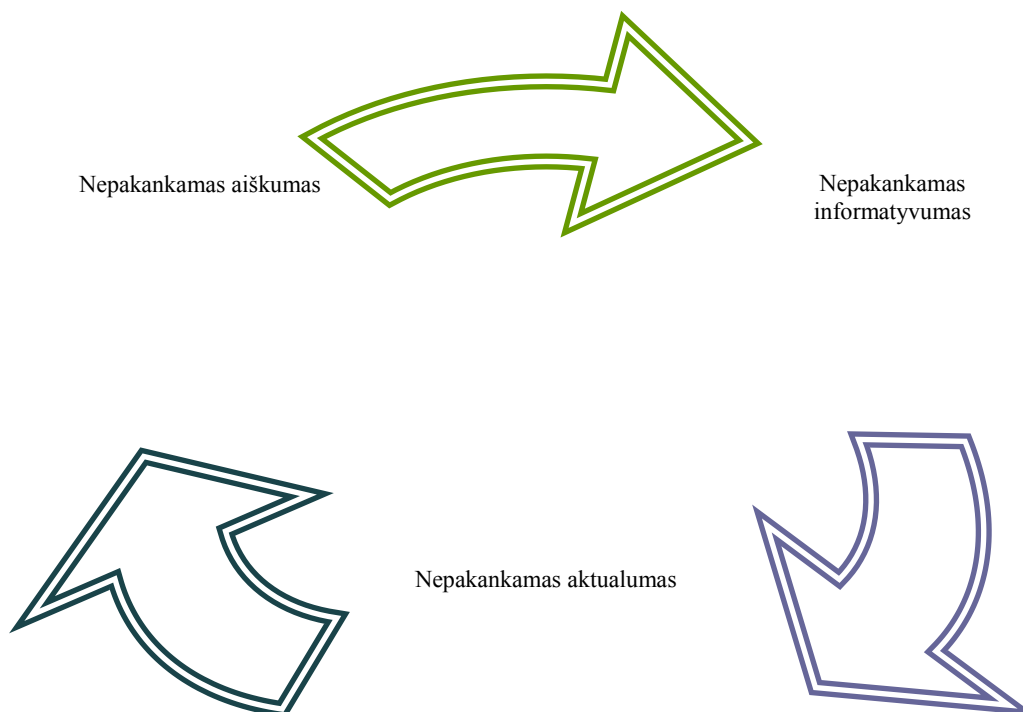
Aptariant šiuos politinės rizikos įvertinimo metodus, galima išskirti, kad naudojant specialiosios ataskaitos metodą – ataskaitose pateikiama šalies politinės, ekonominės bei socialinės aplinkos analizė, kuri atspindi vietinės aplinkos specifiką (analizuojamos mokesčių sistemos, vietinės valiutos stabilumo laipsnis, šalies ekonominio vystimosi perspektyvos ir t.t.).

Naudojant rangavimo metodą, politinės rizikos lygis šalyje vertinamas pagal rinkos perspektyvas ir lankstumą prisitaikant prie pokyčių, t.y. atsižvelgiant į finansinę riziką, verslo aplinką bei politinį stabilumą.

Užsienio investuotojams svarbu žinoti šalies, kurioje vykdomas verslas, dabartinę situaciją – išanalizuoti ar negresia valstybių vykdomi veiksmai tarptautinei prekybai.

Taigi, dažniausiai tarptautinio verslo atstovus domina daug įvairesni bei trumpalaikiai šalies politinės rizikos aspektai nei tai atspindima pateikiamuose šalies rizikos indeksuose.

Galima išskirti pagrindinius šalių politinės rizikos indeksų trūkumus:

Šaltinis: sudaryta autorės

7 pav. Pagrindiniai šalių politinės rizikos trūkumai

Detaliau aptarsiu 7 pav. išvardintus šalių politinės rizikos trūkumus. Indeksai neteikia pakankamai informacijos eksportuotojui apie terminą, kuriam jis gali nerizikuodamas atidėti mokėjimą importuotojui. Taip pat svarbu tai, jog politinės rizikos indeksai skelbiami retai – nuo vieno iki keturių kartų per metus, todėl jie negali išsamiai atspindėti dabartinės situacijos šalyje. Dažniausiai ekonomikos subjektai nežino kriterijų, pagal kuriuos indeksai buvo sudaryti, todėl eksportuotojai ar importuotojai negali nuspręsti ar tikrai tinkami bei objektyvūs konkrečiu atveju vienos ar kitos institucijos skelbiami indeksai.

Dėl visų šių indeksų trūkumų, politinę riziką įvertinantys indeksai naudojami labai retai. Daugelyje literatūros šaltinių kaip pagrindinė galima rizikos mažinimo priemonė yra draudimas. Eksporto kreditų draudimas plačiai taikomas išsivysčiusiose šalyse, kur funkcionuoja dviejų lygių eksporto kreditų draudimo institucijos (valstybinės – įkurtos atskirų šalių vyriausybių ir privačios – įkurtos specializuotos draudimo kompanijos ar bankai).

Galima išskirti, kad valstybinio eksporto draudimo galimybės teikia eksportuotojui informaciją apie šalių politines rizikas:

- Tokiais atvejais, kaip valstybinė eksporto draudimo institucija neapsiima drausti eksporto sandorių į tam tikrą šalį, toks sprendimas dažniausiai rodo, didelę tų šalių politinę riziką;
- Tokiais atvejais, kaip valstybinės eksporto draudimo institucijos riboja eksporto sandorių draudimą į tam tikrą šalį, tai rodo ribotą pasitikėjimą tų šalių mokumo pajėgumu ar politiniu šalių stabilumu.

II. POLITINĖS RIZIKOS ANALIZĖ LIETUVOJE

Šioje darbo dalyje pateikiama išsami politinės rizikos Lietuvoje analizė. Kadangi daugelis mokslininkų siūlo politinę riziką šalyse vertinti pagal skirtingas metodologijas, todėl pateikiama analizė remiantis tradicine metodologija, kuri buvo pateikta pirmoje darbo dalyje. Taip pat pateikiamas Lietuvos nuosaikios politinės rizikos vertinimas bei remiantis teorinėje darbo dalyje G.Surplio (2006) pateikta dviejų pakopų rizikos vertinimo metodologija pateikiamas Lietuvos rizikos vertinimas tiek kiekybiškai, tiek ir kokybiškai. Taip pat remiantis šiuo modeliu ir teorinėje darbo dalyje analizuotais autorių politinės rizikos vertinimais, aprašomas konkrečios šalies – Lietuvos politinės rizikos vertinimo modelis. Kiekvienas modelyje pateikiamas veiksnys aprašomas bei analizuojamas.

Prieš pateikiant politinės rizikos analizę Lietuvoje, svarbu paminėti tai, kad rizikos valdymu bei klasifikavimu visame pasaulyje užsiimančios bendrovės, tokios kaip AON bei Exclusive Anglysis Lietuva įvardina, kaip mažos arba sąlygiškai mažos rizikos valstybę. AON savo 2009 metų politinės ir ekonominės rizikos žemėlapyje (2 PRIEDAS), Lietuvą priskiria prie mažos rizikos valstybių. Exclusive Anglysis Lietuvą įvardina kaip sąlygiškai mažos rizikos valstybę, tik išskiria tai, jog šalyje iš visų galimų rizikos rūšių – politinė rizika yra didžiausia. To priežastimi įvardinta nestabili Vyriausybė bei aukštas korupcijos lygis siekiantis ypač aukštus valdžios pareigūnus. Taip pat kompanija Exclusive Anglysis įvardina nusikalstamų grupuočių veiklą Lietuvoje, kuri taip pat prisideda prie didelės politinės rizikos šalyje.

2.1 Tradicinė politinė rizika Lietuvoje

Politinę riziką vertinant remiantis tradicine mokslininkų siūloma metodologija, vertinami šie pagrindiniai veiksniai:

- Vyriausybė rizika;
- Visuomeninė rizika;
- Saugumo grėsmės;
- Ekonominės grėsmės.

Vertinant tradicinę politinę riziką, didžiausias dėmesys skiriamas vyriausybinei rizikai.

Vyriausybė rizika. Exclusive Anglysis įvardina, kad politinė rizika Lietuvoje pati pavojingiausia verslui Lietuvoje. Įvardinami tokie neigiami dalykai, kaip:

- R.Pakso prezidentinis skandalas 2003 m.;
- V.Uspaskich partijos triumfas 2004 m. Seimo rinkimuose bei greitas tos pačios partijos nuopuolis;

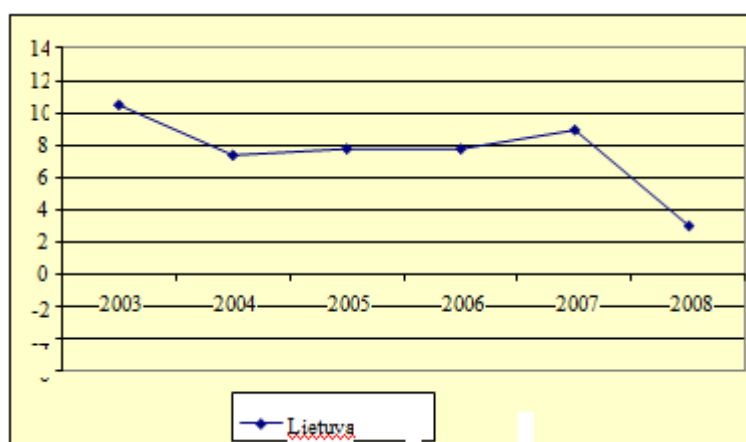
- A.Zuoko kaip abonento skandalas 2005 m.

Tokie ir panašūs įvykiai Lietuvoje, menkina šalies įvaizdį užsienio investuotojams, kadangi Lietuvos sistema jiems atrodo sunkiai prognozuojamam, rizikinga bei nestabili. Šie faktoriai gali trukdyti verslo sandorių pastovumui ar netgi sukelti grandininę reakciją (G.Surplys (2006)).

Svarbu paminėti dar vieną veiksni, kuris iškraipo rinką, o neretais atvejais netgi pažeidžia žmogaus teises Lietuvoje, t.y. korupcija. Nusikaltėliai yra ypač pažengę internetinių ekonominių nusikaltimų srityje.

Saugumo grėsmės. Nepaisant to, kad Exclusive Analysis saugumo riziką Lietuvoje įvardija kaip nuosaikią, tačiau jos pamiršti vertinant politinę riziką, negalima. G. Surplys (2006) nagrinėdamas politinę riziką, pateikia šiuos argumentus apie saugumo grėsmę Lietuvoje: nors Lietuvos santykiai su Rusija, anot autoriaus, yra geresni nei Latvijos ar Estijos, tačiau neretai pasitaiko diplomatinių apsižodžiavimų, ginčų dėl tranzito į Kaliningrado sritį ar Lietuvos oro erdvės pažeidimų. Taip pat vertinant Lietuvos saugumą nederėtų pamiršti ir kitos kaimynės – Baltarusijos.

Ekonominės grėsmės. Kaip pagrindinė ekonominė grėsmė Lietuvoje įvardijama euro įvedimas ir iki 2008 m. nepažabotas paskolų ėmimo bumas bei iki 2008 m. greitai augęs BVP. Šie veiksniai lemia didelį ekonomikos augimą, kuris įtakojo atotrūkį tarp turtingųjų ir vargšų, o tai kelia grėsmę socialinei įtampai.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos statistikos departamento pateiktus duomenis

8 pav. BVP augimas (%) Baltijos šalyse 2003-2008-iais metais

Taigi, vertinant Lietuvos politinę riziką remiantis tradicine rizikos vertinimo metodologija, galima daryti išvada, kad Lietuva yra stabili mažos politinės rizikos šalis. Tačiau nepaisant to, kad Vakaruose pripažintos politinės rizikos kompanijos šalį priskiria mažos rizikos valstybių, Lietuvą vertinantys vietiniai analitikai, kurie konkrečiai žino vietos gyventojų nuotaikas, ekonominę bei kriminogeninę situaciją įvairiuose šalies regionuose, teigia, kad Lietuvoje tradicinių grėsmių yra daugiau ir jos yra didesnės. Galima daryti prielaidą, kad Lietuvoje reali politinė rizika yra šiek tiek didesnė, nei vaizduojama Vakarų kompanijų reitinguose.

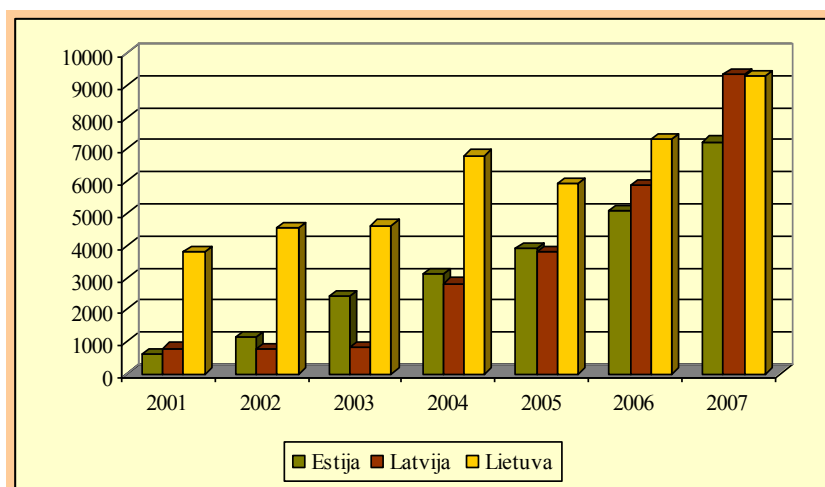

2.2 Nuosaiki politinė rizika Lietuvoje

Vertinant nuosaikiją politinę riziką Lietuvoje, vertinami šie veiksniai:

- Techniniai standartai;
- Sveikatos rizika;
- Gamtinės stichijos;
- NVO ir žurnalistų antikorporatizmas.

Techniniai standartai. Lietuvoje keletą pastarųjų metų (iki 2008 m.) vyko sunkiai kontroliuojamas kosminis nekilnojamojo turto kainų kilimas. Kadangi egzistavo didelė paklausa, kurią skatino lengvai bankų teikiamos būsto paskolos, šis procesas lėmė labai spartų pasiūlos augimą, kai sparčiai kūrėsi bei plėtėsi statybos bendrovės, kurios didžiuliu tempu statė gyvenamuosius bei kitos paskirties objektus. Vykstant tokiems procesams šalyje smarkiai nukentėjo pastatų kokybė, kadangi techniniai standartai ir reikiami reikalavimai verslo kompanijoms buvo apeinami korupcijos būdu arba pasinaudojus teisės spragomis (E.Grižbatauskienė (2006). Tokiu pat būdu, pasak autorės, buvo apeinami ir priešgaisrinės bei elektros instaliacijos ir darbo saugos reikalavimai. Dėl šių priežasčių išryškėja problema, kad valstybės nesugebėjimas užtikrinti techninių standartų laikymosi, lemia tai, kad gyvenamųjų, gamyklinių ar administracinių pastatų būklė yra tik patenkinama.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Lietuvos, Latvijos ir Estijos statistikos departamentu informaciją.

9 pav. Baltijos šalyse pastatytų butų skaičius per 2001-2007 m.

Kelių būklė Lietuvoje yra daug geresnė nei kaimyninių valstybių. ES lėšų dėka tiesiami bei taisomi nauji keliai. Tačiau remiantis Europos kelių statistikos (European Road Statistic 2009) informacija, Lietuvos keliuose saugumas yra vienas mažiausių tarp ES šalių.

Sveikatos rizika. NVO Health Consumer Powerhouse Lietuvos sveikatos apsaugos sistemą pripažino, kaip vieną blogiausių Europoje. Tai sąlygojo tokie faktai, kaip korupcija tarp medikų bei neskaidri farmacininkų veikla.

Bloga sveikatos apsaugos būklė lemia tai, kad šalyje investuojančios įmonės, pasak G.Surplio (2006), dažnai turi pačios papildomai rūpintis darbuotojų sveikata, kreipdamasi į privačias ligonines, o tai sukuria papildomus kaštus.

Gamtinės stichijos. Didesnių kasmetinių gamtinių stichijų Lietuvoje nevyksta. Rizikingiausia zona galima vadinti tik Nemuno delta prieš Kuršių marias, dėl potvynių, kurie ten vyksta kiekvieną pavasarį.

Taip pat įvardijama kaip grėsmė personalo sveikatai, įrengimams ir transporto priemonėms – gana šaltos žiemos.

NVO ir žurnalistų antikorporatizmas. Svarbu paminėti, kad analizuojant galimai neigiamą NVO ir žurnalistų veiklos įtaką verslui, tiriami tik tie atvejai, kai nevyriausybininkai ar žurnalistai veikia neteisėtais ar neetiškais būdais arba netiesiogiai siekdami savo politinių ar ekonominių interesų.

Lietuvoje vis garsiau reiškiasi nevyriausybinės organizacijos, pasisakančios prieš kai kurias verslo įmones. Didžiausiu Lietuvos nevyriausybinių organizacijų atakų susilaukia Luikoil bei McDonald's. kaip skelbiama nevyriausybinių organizacijų išplatintuose straipsniuose: „Žaliųjų kvietimas boikotuoti „Lukoil“ susilaukia vis didesnio pritarimo“ (2009) ir “Lietuvos žaliųjų judėjimas organizuoja akcija „McDonald's“ šiukšlina jūsų skrandį ir gamta“ (2006).

Lietuvoje taip pat veikia už žmogus teises kovojančios organizacijos, antikorupcinės bei kitos organizacijos. Nereikėtų pamiršti katalikų bažnyčios, kuri taip pat uoliai seka bei stebi reklamines akcijas bei kampanijas.

Nepaisant to, kad Reporteurs sans frontieres 2009, spaudos laisvės indekse, Lietuvos žiniasklaidai suteikiama itin aukšta vieta, tačiau tai turi daug neigiamų bruožų. Žiniasklaidos priemonės vis dažniau apeidamos visuomenės informavimo įstatymo nuostatas, tampa įrankiu konkurencinėje kovoje.

Nereikėtų pamiršti ir fakto, kad daugelis žiniasklaidos priemonių Lietuvoje priklauso vietiniams verslo magnatams. Dėl šios priežasties vietiniai verslininkai be didelių sunkumų gali panaudoti žiniasklaidos priemones savo tikslams.

Taigi apibendrinant nuosaikiąją politinę riziką, kuri dažniausiai kyla dėl valdžios nesugebėjimo užtikrinti teisinių normų laikymosi, kelia nemažą pavojų verslo įmonėms ir reikalauja papildomų kaštų. Lietuvoje papildomų išlaidų reikalauja sveikatos rizika ir antikorporacinių atakų galimybė, kadangi reikia apsaugoti personalo sveikatą ir įmonės įvaizdį.

Vis dėlto Lietuvą galima apibūdinti kaip vidutinės nuosaikios politinės rizikos zoną, tai reiškia, kad rizika yra ir ji gali stipriai pasireikšti paveikiant įmonės personalą, įrengimus bei įvaizdį, bet kritinį poveikį verslui galinčių turėti grėsmių tikimybė nedidelė.

2.3 Lietuvos nuosaikios politinės rizikos vertinimas

G. Surplys (2006) analizuodamas politinę riziką ir ieškodamas naujesnių šios rizikos įvertinimo modelių, iliustruotai pateikia rizikos, kaip nuosaikios politinės rizikos analizė padaro mažos rizikos grupes ne tokias vienalytes rizikos požiūriu. Būtent šiai lyginamajai analizei G.Surplys (2006) naudojo įprastini rizikos vertinimo metodą, kuriame vertinamos kiekvienos grėsmės tikimybė ir numatoma žala.

4 lentelėje pateikiamas politinės rizikos vertinimas Vidurio ir Rytu Europos šalyse (Transparency International (korupcija) ir Raporteurs Sans Frontieres (spaudos laisvė) duomenys – šalies vieta reitinge (1 – geriausias, paskutinis – blogiausias). Taigi 4 lentelėje matyti, kad Lietuva pagal Transparency International duomenis užima 44 vieta, o Raporteurs Sans Frontieres pateikiamus duomenis Lietuva užima 22 vieta.

5 lentelė

Politinės rizikos vertinimai Vidurio ir Rytų Europos šalyse

	<i>AON</i> ⁷	<i>Exclusive Analysis</i> ⁸	<i>Transparency International</i> ⁹	<i>Raporteurs Sans Frontieres</i> ¹⁰
Albanija	Didelė		126	62
Armėnija	Didelė	2,5 (Didelė)	88	102
Azerbaidžanas	Vidutinė-didelė	2,5 (Didelė)	137	141
Baltarusija	Vidutinė-didelė		107	152
Bosnija ir Hercegov.	Vidutinė-didelė		88	33
Bulgarija	Vidutinė	1,3 (Sąlygiškai maža)	55	48
Čekija	Maža	0,6 (Maža)	47	9
Estija	Maža	0,8 (Sąlygiškai maža)	27	11
Gruzija	Didelė	3 (Didelė)	130	99
Juodkalnija	Vidutinė-didelė		97	65
Kroatija	Maža-vidutinė		70	56
Latvija	Maža	0,9 (Sąlygiškai maža)	51	17
Lenkija	Maža-vidutinė	1,2 (Sąlygiškai maža)	70	55
Lietuva	Maža	0,9 (Sąlygiškai maža)	44	22
Makedonija	Vidutinė-didelė		103	43
Moldova	didelė	2,2 (Sąlygiškai didelė)	88	74
Rumunija	Vidutinė	1,2 (Sąlygiškai maža)	85	70
Rusija	Vidutinė	2,5 (Didelė)	126	138
Serbija	Vidutinė-didelė		97	65
Slovakija	Maža	0,7 (Maža)	47	8
Slovėnija	Maža	0,3 (Maža)	31	10
Ukraina	Vidutinė-didelė	1,9 (Sąlygiškai didelė)	107	112
Vengrija	Maža	0,7 (Maža)	40	12

Šaltinis: SURPLY, G., (2006), *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006 : Politinė rizika Lietuvoje ir Vidurio Europoje – nuosaikiosios rizikos analizės modelis*, p. 234

Taigi. G. Surplys (2006), techninių standartų, gamtos stichijų ir antikorporatizmo vertinimui naudoja šiuos skaičius:

- 0 – grėsmė nėra pasireiškusi ir nenusimato daug galimybių jai pasireikšti (dėl silpnos grėsmės ar stiprios prevencijos);
- 0,5 – grėsmė nėra pasireiškusi, bet labai tikėtinas jos pasireiškimas (dėl stiprios grėsmės ar silpnos prevencijos);
- 0,9 – grėsmė yra pasireiškusi ir tikėtini periodiniai pasikartojimai.

Žalų grėsmę autorius suskirsto taip:

- 1 – nedidelė žala (reikia imtis privalomų apsaugos priemonių, silpnai pažeidžiami įmonės įrengimai, personalas, kapitalas ar įvaizdis);
- 2 – vidutinė žala (stipriai pažeidžiami įmonės įrengimai, personalas, kapitalas ar įvaizdis, bet neiškyla grėsmės įmonės egzistavimui);
- 3 – didelė žala (lemiamai pažeidžiami įmonės įrengimai, personalas, kapitalas ar įvaizdis ir iškyla grėsmė įmonės egzistavimui).

Autorius rizikos tikimybes įvardina „P“, o žalą – „H“ ir taip apskaičiuoja vidutinį Lietuvos nuosaikios politinės rizikos laipsnį „R“, tam G. Surplys (2006) naudoja šią formulę:

$$R = \frac{P_n * H_n + P_{n+1} * H_{n+1}}{n + 3} \quad (1)$$

Darant prielaidą, kad valstybė gali būti priskiriama mažos nuosaikios rizikos zonas, jeigu jos rizikos laipsnis telpa į intervalą:

0,1 (maža (0,1 mažos žalos (1) tikimybė) <R> 1 (vidutinė (0,5) vidutinės žalos rizikos (2) tikimybė).

Valstybėje egzistuoja vidutinė nuosaikioji rizika, jeigu jos rizikos laipsnis telpa į intervalą:

1 (vidutinė (0,5) vidutinės žalos rizikos (2) tikimybė) <R> 1,8 (didelė (0,9) vidutinės žalos rizikos (2) tikimybė).

Valstybė pasižymi didele nuosaikiaja rizika, jeigu jos rizikos laipsnis telpa į intervalą:

1,8 (didelė (0,9) vidutinės žalos rizikos (3) tikimybė) <R> 2,7 (didelė (0,9) didelės žalos rizikos (3) tikimybė).

G. Surplio (2006) teigimu, taip analizuojat politinę riziką, išryškėja tendencija, kad vienodai negrėsmingai atrodančios šalys, iš tiesų pakankamai skiriasi nuosaikiaja politika.

Vertifikuodamas nuosaikios politinės rizikos analizės modelį, dviejų pakopų politinės analizės tyrimo metu gautą Lietuvos politinės rizikos įvertinimą, G. Surplys (2006) lygina su ankščiau aprašytais Exclusive Analysis ir Aon pateikiamais tradicinės politinės rizikos Vidurio ir

Rytų Europos valstybių vertinimas (pirmasis etapas) bei originaliai sudarytas nuosaikios politinės rizikos vertinimą (antrasis etapas).

Taigi remiantis G.Surplio (2006) sukurta metodika, apskaičiuojami bei įvertinami visi nuosaikiją politinę riziką įtakojantys veiksniai.

Techniniai standartai. Lietuvą kaip ir kitas pokomunistines valstybes krėtė statybų karštinė, kuri 2008 m. sustojo. Skubotos statybos ir netinkamų medžiagų naudojimo pastatų brokas gali sukelti netgi griūtis. Lietuvoje kol kas neįvyko didžiulės naujų pastatų griūtys, todėl tokios rizikos tikimybė vertinama kaip vidutinė.

G. Surplys (2006) pabrėžia, kad pastatų griūties žala turi būti vertinama tik kaip didelė. Techninių standartų rizika šiuo atveju skaičiuojama taip:

$$R1=0,5*3=1,5$$

Vertinant sausumos kelių kokybę Lietuvoje, svarbu paminėti tai, kad pagal eismo įvykių, kurių metu žuvo žmonės, skaičių milijonui gyventojų, pirmauja Lietuva (European Road Statistic 2009 duomenimis).

Taigi, vertinant su kelių infrastruktūra susijusios rizikos lygį G. Surplys (2006) siūlo taip skirstyti:

- Blogai kelių būklei didžiojoje šalies dalyje priskiriama didelė tikimybė;
- Blogai kelių būklei reikšmingame šalies plote – vidutinė tikimybė;
- Gerai būklei – maža tikimybė.

Žala, kuri sukeliama blogos kelių būklės, vertinama maža rizika (reikalauja papildomu investicijų). Mirtingumas keliuose priskiriamas vidutinei žalai (stipriai nukenčia įmonės personalas ir turtas, tačiau nesukelia lemiamų pasekmių verslui), taigi jo tikimybė Lietuvoje įvertinama kaip vidutinė. Remiantis tokiais G. Sturplio (2006) vertinimais, gaunama tokį rizikos Lietuvos keliuose laipsnį:

$$R2=[0,1*1+0,5*2]/2=0,55$$

Taigi, galutinis techninių standartų rizikos laipsnis Lietuvoje tokiu atveju yra:

$$R=[R1+R2]/2=[1,5+0,55]/2=1,025$$

Sveikatos rizika. Remiantis Health Consumer Powerhouse pateikiama statistika, sveikatos apsaugos paslaugų kokybė Lietuvoje yra prasta. Dėl šios priežasties daroma išvada, kad Lietuvos medicina nėra tinkamai pasirengusi atremti užpuolusių epidemijų.

Taigi, G.Surplys (2006) daro išvadą, kad Lietuvoje egzistuoja mažiau pavojingų ligų rizika (maža žala, kadangi reikalauja papildomų investicijų, tačiau nesukelia rimtesnių padalinių).

$$R=0,5*1=0,5$$

Gamtos stichijos. Lietuvoje reikšmingų potvynių tikimybė ir žala – minimalios;

$$R=0,1*1=0,1$$

NVO ir žurnalistų antikorporatizmas. Kiekvienais metais skirtingų pasaulio valstybių NVO sektorius vertina JAV organizacija US Aid, 2004 metų ataskaitoje teigia, kad Lietuva susiduria su vienomis didžiausių NVO veiklos skaidrumo problemomis.

Vertinant tiesiogines NVO grėsmes verslui, pirmiausiai išskiriamos žaliųjų organizacijos. Antikorporatizmo iš NVO reali grėsmė Vidurio ir Rytų Europos valstybėse dar tik pradeda egzistuoti, nes nevyriausybinis sektorius dar tik mokosi daryti poveikį.

Taigi, NVO rizikos vertinimas Lietuvoje galėtų būti toks:

$$R1=0,5*1=0,5$$

Galima atkreipti dėmesį į tai, kad Lietuvoje didesnė (lyginant su Estijos – 0,1 ar Lenkijos – 0,1) NVO rizikos tikimybė dėl blogesnės šių šalių situacijos nevyriausybinių sektorių veiklos skaidrumo srityje.

Lietuvoje žiniasklaidos priemonės, pasak G. Sturplio (2006), yra didele dalimi sutelktos vietinio elito rankose, todėl aktyviau siekia savo interesų.

Taigi, kur kas didesnę riziką verslui sudarančios žiniasklaidos priemonės Lietuvoje vertinamos taip:

$$R2=0,5*2=1$$

Svarbu paminėti tai, kad žiniasklaidos srityje rizikos laipsnis Lietuvoje įvertintas, kaip vidutinis, kadangi jau yra pasitaikę atvejų, kai įmonės patyrė didelių nuostolių dėl žurnalistų veiksmų.

Galutinis antikorporatizmo rizikos laipsnis Lietuvoje:

$$R=[R1+R2]/2=[0,5+1]/2=0,75$$

Taigi, įvertinus skirtingas sritis, kurios įtakoja bendra politinės rizikos lygį Lietuvoje, galima teigti ir apskaičiuoti, kad:

$$R=[R1+R2+R3+R4]/4=[1,025+0,5+0,1+0,75]/4=0,59$$

Matyti, kad atlikus kiekybinę politinės rizikos analizę Lietuvoje, nuosaikios politinės rizikos laipsnis yra mažas.

Taigi išsamiai išanalizavus politinę riziką Lietuvoje, G. Surplio (2006) atliktas tyrimas parodė, kad nepaisant to, kad tradicinės rizikos lygis šalyje minimalus ir patikimos politinės rizikos analizės bendrovės šalį priskiria prie mažos rizikos valstybių, verslas čia gali susidurti su nuosaikia politine rizika: techninių standartų nesilaikymu (dėl to nukenčia personalas arba įrengimai), sveikatos rizika (taip pat grėsmė personalui), antikorporatizmu (pavojus įmonės įvaizdžiui).

2.4 Lietuvos politinės rizikos vertinimo modelis

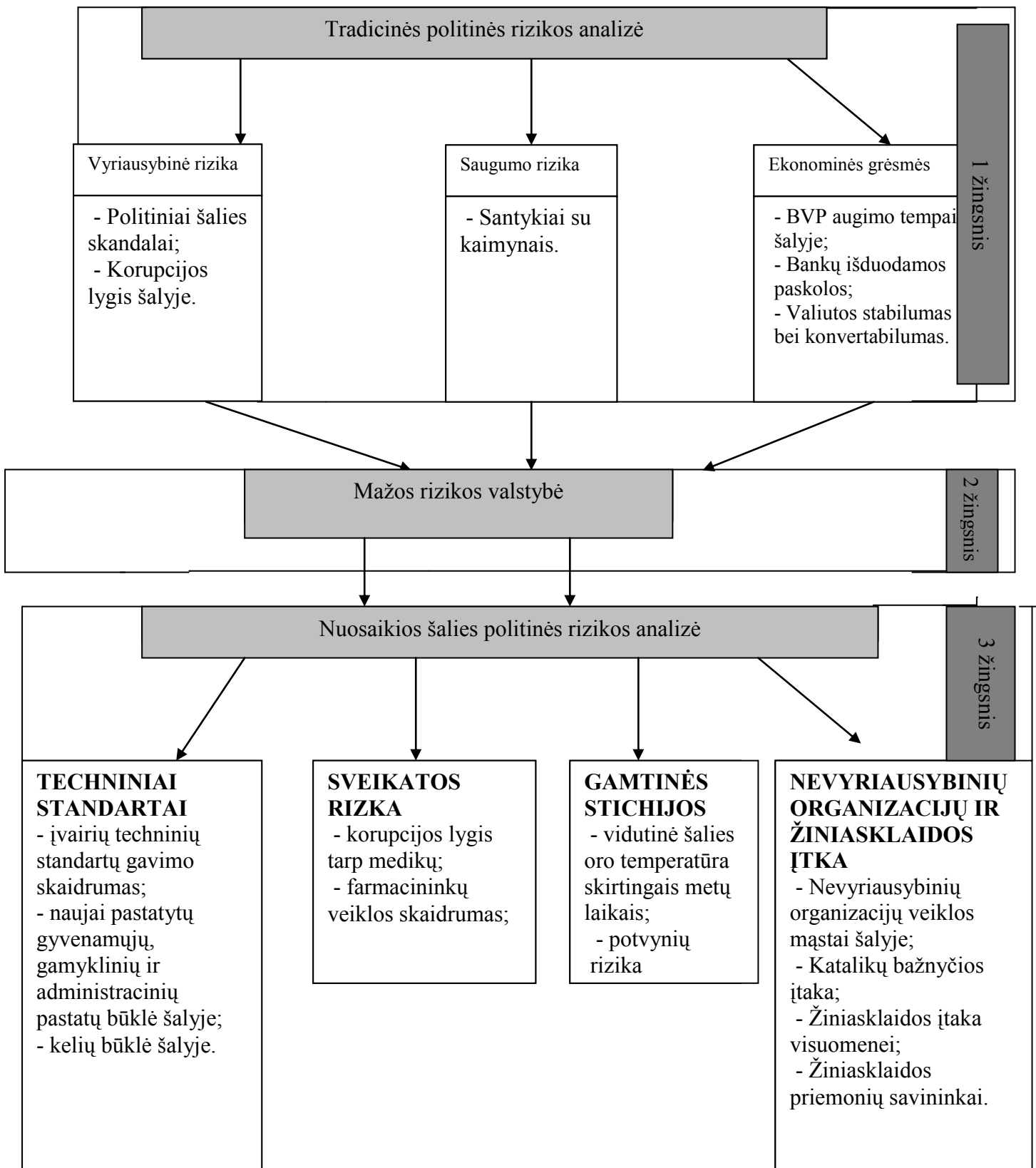
Daugelis autorių, kurie nagrinėja politinę riziką bei kuria šio rizikos nustatymo modelius, taiko bendrinius šios rizikos nustatymo standartus. Šio darbo tikslas įvertinti politinę riziką bei jos įtaką tarptautiniam verslui Lietuvoje, todėl siūlomas politinės rizikos apskaičiavimo bei įvertinimo modelis sukurtas vertinti nuosakios politinės rizikos šalis, šiuo atveju – Lietuvą.

Trumpai aptarsiu 10 pav. pateiktą Lietuvos politinės rizikos vertinimo modelį:

1 žingsnis – Kitaip dar vadinamas tradicinės rizikos analize, kai vertinami trys pagrindiniai veiksniai: Vyriausybė ir Saugumo rizikos bei Ekonominės grėsmės. Šioje vietoje svarbu paminėti, kad vertinant šalį pagal minėtus veiksnius, juos sukonkretinam – skiriamas dėmesys tam, kas svarbiausia vertinant politinę riziką stabilioje demokratinėje šalyje, šiuo atveju - Lietuvoje.

2 žingsnis – Įvertinus šalį pagal minėtus kriterijus, konstatuojama tai, kad šalis yra mažos rizikos. Svarbu tai, kad vertindami Lietuva pagal šį modelį, mes jau žinome, kad ji yra mažos rizikos valstybe (remiantis skelbiamais politinės rizikos indeksais) pagal tai ir buvo pasirinkti konkretūs vertinimo veiksniai modelio 1 žingsnyje.

3 žingsnis – Vykdoma nuosaikios politinės rizikos analizė, ši modelio dalis sudaryta remiantis G.Surplio (2006) pateiktu Dviejų pakopų politinės rizikos vertinimo modeliu. Šioje vietoje šalis analizuojama pagal keturis pagrindinius veiksnius, kurių kiekvienas dar sukonkretintas ir pritaikytas tirti nuosaikią politinę riziką.

Šaltinis: sukurta autorės

10 pav. Lietuvos politinės rizikos įvertinimo modelis

Taigi, pagal 10 pav. pateiktą Lietuvos politinės rizikos įvertinimo medelį, bus atliktas kokybinis Lietuvos rizikos vertinimas.

Modelio 1 žingsnio aprašymas:

- **Vyriausybė rizika:**

- Politiniai šalies skandalai. Vertinant paskutiniųjų metų Lietuvos įvaizdį pasaulyje, svarbu paminėti, kad didesnių politinių skandalų, kurie būtų aptariami tarptautiniu mastu (kaip pvz.: buvęs prezidento R.Pakso apkaltos procesas ir pan.) nebuvo. Išrinktoji prezidentė D. Grybauskaitė užtikrintai atstovauja Lietuva bei jos interesus. Vyriausybėje buvo tam tikrų permainų ministrų postuose, tačiau be didelių skandalų.

- Korupcijos lygis šalyje. Vertinant Lietuvos korupcijos lygį, svarbu paminėti tai, kad remiantis 2009 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybės pateiktu pranešimu apie Lietuvos korupcijos lygį, bendras korupcijos lygis šalyje mažėja. Kaip teigiama Vyriausybės pranešime, nustatant korupcijos suvokimo indeksą (KSI), „Transparency International“ Lietuvai 2009 m. skyrė 4,9 balo ir ji užėmė 52 vietą 180 šalių lentelėje. Taigi, Lietuva vėl priartėjo prie 5 balų barjero, o tai reiškia, jog valstybė pajėgi kontroliuoti korupciją. 2008 m. Lietuvos KSI buvo 4,6 balo, o 2007 m. – 4,8 balo. Pranešime teigiama, kad įvertinus nuolat tyrime naudojamus duomenis, Lietuva 2008 m. padarė didžiausią pažangą – kartu su dar keliomis valstybėmis. Bus siekiama, kad Lietuvos KSI pakiltų iki 5 balų. Tačiau nepaisant optimistinių prognozių, „Transparency International“ įvardija, kad kyšininkavimas išlieka opi Lietuvos visuomenės problema. Tačiau lyginant paskutinių penkių metų „Lietuvos korupcijos žemėlapis“ rezultatus, apie kyšio davimą verslininkų skaičius nuolat mažėja.

- **Saugumo rizika.**

- Santykiai su kaimynais. Apžvelgiant Lietuvos santykius su kaimyninėmis valstybėmis, svarbu paminėti santykius su Rusija, kadangi su šia valstybe Lietuva dažnai išsivelia į vienokius ar kitokius ginčus, dėl ko nukenčia verslininkai. Nors Lietuvos Vyriausybė vadovaujama A. Kubiliaus išreiškė, kad sieks atviro dialogo su Rusija, geros kaimynystės ir tarpusavio pasitikėjimo, grindžiamo demokratinėmis vertybėmis, tiesa ir teisingumu, pagarba visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams bei ištikimybe tarptautiniams įsipareigojimams. Tačiau E. Samaškienės (2009) straipsnyje minima, kad nors ir pasiryžimas keisti Lietuvos užsienio politikos kursą ir švelninti santykius su Rusija tapo Beverčiais, kaip Rusijos Federacijos muitininkai ėmėsi sustiprintos Lietuvos vežėjų krovinių patikros, laikinai uždraustas keturių pieno perdirbimo bendrovių produkcijos įvežimas į šią šalį, o rusų pareigūnai ramiai aiškina, kad su politika tai neturi nieko bendra.

- **Ekonominės grėsmės.**

- BVP augimo tempai šalyje. Remiantis Statistikos departamento pranešimu, BVP 2009 m. siekė 92 mlrd. 450,2 mln. litų to meto kainomis ir palyginti su 2008 m. sumažėjo 15 proc. (pokyčiai įvertinti naudojant grandininę pridėtinės vertės apimtį). 2009 m. nežymus bendrosios

pridėtinės vertės augimas fiksuotas tik žemės ūkyje, miškininkystėje ir žuvininkystėje (1,6 proc.). Daugiausia bendroji pridėtinė vertė krito statybos (43,3 proc.), prekybos, transporto ir ryšių paslaugų (17,3 proc.), pramonės ir energetikos sektoriuje (14,4 proc.). Lėčiau pridėtinė vertė mažėjo valdymo ir gynybos, švietimo, sveikatos priežiūros ir socialinio darbo veiklos grupėje (1,8 proc.). Anot Lietuvos bankų asociacijos pranešimo, neramina, tas faktas, kad daugumos verslo sektorių priklausomybė nuo elektros energijos vartojimo yra didesnė nei vidutiniškai visam ūkyje, todėl jie santykinai skaudžiai pajuto Ignalinos atominės elektrinės uždarymo ir elektros pabrangimo pasekmes.

- Bankų išduodamos paskolos. Remiantis R.Šarkino (2009) pranešimu bei Verslo žinių (2009) duomenimis – bankų išduodama vidutinė paskola būstui įsigyti mažėja. Tai lėmė itin staigiai nukritusios būsto kainos ir kur kas griežtesnė skolinimo politika. SEB banko duomenimis, vidutinis būsto paskolos dydis per penkis 2009 m. mėnesius, palyginti su tuo pačiu laikotarpiu 2008 m., susitraukė iki 163 tūkst. litų. 2008 m. šis skaičius siekė 210 tūkst. litų, o 2007 m. – 185 tūkst. litų. Bankų atstovų teigimu, mažesnes paskolas lėmė sumažėjusios būsto kainos, sugriežtėjęs klientų finansinės padėties vertinimas, perkant būstą didesnės reikalaujamų lėšų įmokos.

- Valiutos stabilumas. Kaip teigia R.Vainienė (2009) didžiausias 2009 m. Lietuvos nuopelnas – išsaugotas stabilus litas.

Modelio 3 žingsnio aprašymas:

- **Techniniai standartai.** Kaip jau aptarėme 1-ame modelio žingsnyje, nors Lietuva stengiasi kovoti su korupcija, tačiau tai vis dar išlieka opia problema visuose sektoriuose. Tad norint gauti tam tikrus techninius standartus, susiduriama su korupcija bei kyšininkavimu, dėl to, kenčia vartotojai: statomi prastos kokybės gyvenamieji bei administraciniai pastatai. Lietuvos valdžia nesugeba užtikrinti griežto standartų laikymosi.

- **Sveikatos rizika.** Korupcija medicinos srityje išlieka viena pagrindinių problemų, kurią suvaldyti vis dar neįmanoma.

- **Gamtinės stichijos.** Iš esmės Lietuvoje negresia jokios gamtinės stichijos, išskyrus pavasarinius potvynius, kurie tam tikruose regionuose net apgadina pastatus bei gali sustabdyti darbus.

- **NVO ir žiniasklaidos įtaka.** Lietuvoje žiniasklaidos įtaka visuomenei yra itin didelė, o tai kelia pavojų verslo įmonių įvaizdžiui, kadangi objektyvios arba tokiomis apsimitančios ir atstovaujančios kieno nors interesams žiniasklaidos priemonės gali stipriai pakenkti firmų įvaizdžiui.

Tam tikrais klausimais nevengia viešai pasisakyti ir katalikų bažnyčios atstovai.

Taigi išanalizuoti visi modelio žingsniai, visi veiksniai, į kuriuos būtina atkreipti dėmesį bei įvertinti, tam, kad nebūtų patirti nuostoliai dėl vienokių ar kitokių priimtų sprendimų.

Apibendrinant atlikta kokybinę Lietuvos politinės rizikos analizę galima teigti, kad techninių standartų nesilaikymas bei sveikatos rizika kelia pavojų žmonėms (personalui), gamtos stichijos, nors ir ne itin dažnos, tačiau pavasariniai potvyniai gali prisidėti prie pastatų griūties, o NVO ir žiniasklaidos atakos neretais atvejais gali būti nukreiptos prieš tam tikrų firmų įvaizdį.

III. TYRIMO REZULTATŲ PATEIKIMAS

Šioje darbo dalyje aptariama kaip buvo vykdomas tyrimas: išvardinta tyrimo tikslas, objektas, dalykas bei uždaviniai. Taip pat apibūdinama tyrimo metodologija, atskirai išanalizuotas ir aptartas kiekvienas interviu klausimas, pateikiama tyrimo metu surinktų duomenų bei rezultatų analizė bei apibendrinimas.

Tyrime dalyvavo 31 respondentas, tad šioje darbo dalyje taip pat bus aptariama, kaip jie atsakė į kiekvieną interviu metu užduotą klausimą, kaip pasiskirstė jų nuomonės vienu ar kitu klausimu. Respondentų atsakymai bus sulyginti teorinėje darbo dalyje pateiktiems mokslininkų siūlymams, kaip skirstyti politinę riziką, tam, kad išsiaiškinti, kurie būtent veiksniai dažniausiai taikomi praktikoje.

Aptarus atsakymo rezultatus pateiksiu trumpas išvadas po kiekvieno klausimo aptarimo atskirai bei bendras tyrimo apibendrinimo išvadas po visų klausimų aptarimo.

3.1 Tyrimo tikslas, objektas, dalykas ir uždaviniai

Norint kuo išsamiau išanalizuoti politinę riziką bei jos įtaką tarptautiniam verslui Lietuvoje, nepakanka remtis teorinėje ir analitinėje darbo dalyse aptartais bendriniais politinės rizikos apskaičiavimo modeliais. Taip pat reikia ištirti kaip realiai Lietuvoje savo veiklą vykdančios tarptautinės įmonės vertino/ vertina politinę riziką tiek savo veiklos pradžioje, tiek ir vykdant veiklą dabar.

Svarbu atskleisti kaip teorinėje darbo dalyje aprašyti skirtingi politinės rizikos veiksniai įtakoja verslininkų priimamus sprendimus. Tad tyrimu buvo siekiama sužinoti ar tarptautiniu verslu užsiimančios įmonės Lietuvoje, tiria politinę riziką, kam būtent vertinant šią riziką, skiriama daugiausiai dėmesio.

Tyrimo tikslas – ištirti tarptautinį verslą Lietuvoje vykdančių įmonių vadovų požiūrį į politinę riziką.

Tyrimo objektas – tarptautinį verslą Lietuvoje vykdančių įmonių vadovų požiūris į politinę riziką.

Tyrimo dalykas – politinė rizika Lietuvoje.

Tyrimo uždaviniai:

- Išsiaiškinti ar prieš pradėdamos vykdyti verslą Lietuvoje, įmonės atliko tam tikrą verslo rizikos analizę, kuri atskleidė, kas galėtų tiesiogiai ar netiesiogiai paveikti būsimą veiklą.
- Sužinoti kuriems veiklos rizikos laipsnį nustatantiems veiksniams skiriamas didžiausias dėmesys;

- Atskleisti, kurie veiksniai, naudojami tradiciniai politinei rizikai išanalizuoti yra svarbiausi, vertinant politinę riziką Lietuvoje.
- Išsiaiškinti, kurios grėsmės vykdant tarptautinę verslą Lietuvoje, sukelia daugiausia sunkumų.

Tyrimo imtis: tyrimo metu buvo apklausta 31 – as tarptautinės įmonės veikiančios Lietuvoje, vadovas. Pasirinktos imties dydį pagrindžiame tuo, kad remiantis L.V. Audenhove (2007), teigimu, ekspertiniams interviu atlikti pakanka mažiausiai 30 respondentų, jei interviu klausimai yra konkrečiai ir tiksliai suformuluoti, tam, kad būtų atskleistas tiriamas klausimas. Tyrimas buvo atliekamas 2010 m. balandžio – gegužės mėnesiais. Tyrime dalyvavusių įmonių veiklos pobūdis pateiktas 3 PRIEDE.

3.2 Tyrimo metodo apibūdinimas

Siekiant atsakyti į iškeltus uždavinius, tyrimui atlikti pasirinktas ekspertinio interviu metodas. Pasak K.Kardelio (2007), ekspertų vertinimo esmė ta, kad ekspertai logiškai analizuoja kurią nors problemą, kiekybiškai vertindami ir formaliai apdorodami duomenis. Pagal ekspertų vertinimus pristatomas jų nuomonių atitikimo laipsnis tiriamuoju klausimu, bei ekspertų išvadų objektyvumas, kurį lemia esminiai, realūs faktų ir reiškinių ryšiai.

Kadangi pagrindinis šio darbo tikslas – išsiaiškinti politinę riziką bei jos įtaką tarptautiniam verslui Lietuvoje, todėl nuspręsta apklausti tik tarptautinių įmonių vadovus, kurie šiuo atveju yra traktuojami kaip ekspertai, kadangi į klausimus apie tarptautinio verslo politinę riziką, objektyviai atsakyti gali tik kompetentingi asmenys, kurie tiesiogiai dalyvauja politinės rizikos vertinime, priam strateginius sprendimus ir gali konkrečiai įvardinti dėl politinės rizikos patirtus nuostolius bei žalą.

Nors ekspertų apklausą galima vykdyti naudojant tiek interviu, tiek ir anketinę apklausą, tačiau šiuo atveju pasirinktas interviu. Politinė tarptautinio verslo rizika – specifinė sritis, tad ir interviu metu respondentams pateikti klausimai buvo pakankamai sudėtingi ir reikalavo konkretaus paaiškinimo prieš patį klausimo pateikimą, tad siekiant tyrimo metu gauti kuo objektyvesnę informaciją iš respondentų, buvo pasirinktas interviu metodas.

Pasirinktas interviu tipas – struktūrizuotas interviu, kaip klausimai buvo numatomi iš anksto, interviu eigoje buvo mažai kas keičiama – situacija buvo apibrėžta.

Interviu klausimyną sudarė 9 klausimai, kuriuos galima suskirstyti į dvi dalis: klausimai skirti respondentų socialinėms – demografinėms charakteristikoms apibūdinti – likusieji – skirti atskleisti jų požiūrį į politinę riziką bei jos įtaką tarptautiniam verslui Lietuvoje. Svarbu paminėti, kad interviu klausimyne buvo įvairių tipų klausimų: tiek su fiksuotu atsakymu, tiek ir „svarstyklių“ tipo (kai į pateiktą klausimą ar teiginį respondentas turi atsakyti, kiek su teiginiu sutinka arba nesutinka). Pasak, K.Kardelio (2007), fiksuoti klausimai, kaip respondentas pasirenka vieną iš kelių

atsakymo variantų, turi pagrindinį privalumą – aukštą patikimumą, nes atsakymai jau suformuluoti, tad juos lengva koduoti.

3.3 Interviu klausimų analizė

Interviu klausimus galima skirstyti į dvi grupes: klausimai respondentu socialinėms – demografinėms charakteristikoms apibūdinti ir klausimai, skirti išanalizuoti politinę riziką bei jos įtaką tarptautiniam verslui Lietuvoje.

Pirmuoju klausimu siekiau išsiaiškinti ar respondentai prieš pradėdami veiklą Lietuvoje atliko tam tikros verslo rizikos analizę, kuri galėtų tiesiogiai ar netiesiogiai paveikti vykdomą veiklą. Gautas teigiamas arba neigiamas atsakymas į pirmąjį klausimą parodo ar įmonė skiria dėmesį bendrai tarptautinio verslo rizikai. Respondentui teigiamai atsakius į pirmąjį klausimą, jo buvo paprašyta sukonkretinti, kuo buvo remtasi atliekant verslo rizikos analizę. Galimi atsakymo variantai buvo: „Pasaulinių riziką nustatančių organizacijų skelbiamais indeksais apie konkrečią šalį“/ „Konkrečios šalies ekspertų /partnerių atliktų tyrimu“/ „Individualiai atliktu rizikos nustatymo tyrimu, vertinant kiekvieną rizikos rūšį atskirai“. Respondentų atsakymai į šį klausimą, parodo, kiek nuosekliai įmonė atliko verslo rizikos analizę, kadangi pasaulinių riziką nustatančių organizacijų skelbiami indeksai apie konkrečią šalį yra prienami visiems ir skelbiami viešai, tačiau kaip jau buvo aptarta darbo teorinėje dalyje, remiantis pasaulinių organizacijų rizikos indeksais, iškyla pagrindinė metodologinė problema, kad politinė rizika skaičiuojama remiantis tais pačiais standartais tiek stabiliose demokratinėse valstybėse, tiek ir sukilimus ir karą išgyvenančiose šalyse. Todėl pasaulinių riziką nustatančių organizacijų skelbiami indeksai apie konkrečią valstybę šiek tiek išsikreipia, kadangi jei valstybėje nevyksta maištai ir sukilimai, jei valstybėje yra stabili Vyriausybė – nereiškia, kad ji tobulai tinka investuotojui iš kitos šalies ir kad jis nepatirs kitų nuostolių, dėl nuosaikiosios politinės rizikos. Tokiose šalyse investuotojams iškyla kitos grėsmės, žinoma jos nuosaikios, tačiau norint neprarasti investuotų lėšų būtina teisingai jas įvertinti. Tokie vertinimai dažniausiai atliekami individualiai arba pasitelkus konkrečius partnerius iš tos šalies.

Kito interviu metu respondentams užduoto klausimo atsakymas turi parodyti, kuri iš pateiktų trijų tarptautinio verslo rizikos rūšių (politinė/ekonominė/finansinė) svarbiausia respondentams ir su kuria susiduriama dažniausiai. Ekonominė bei finansinės rizikos verslininkų vertinamos jau ilgą laiką, tačiau politinė rizika yra atsiradusi visai neseniai – tik 20 amžiuje, įtakota globalių pokyčių, tad ne visi verslininkai dar į šią rizikos rūšį atsižvelgia bei ją vertina priimdami sprendimus.

Politinė rizika dažniausiai asocijuojasi su nestabiliomis valstybėmis, kuriose vyksta karai ar kiti panašūs neramumai, tačiau šiandieniniame versle vis dažniau iškyla klausimas kaip suvaldyti

politinę riziką stabiliose šalyse. Pasak, V.Vengrausko (2002), norint nustatyti veiklos rizikos laipsnį šalyje, reikia išanalizuoti tam tikrus veiksnius. Taigi V.Vengrausko (2002), pateikiamus veiksnius analizavome kartu su respondentais: interviu metu respondentai turėjo įvardinti kiek dėmesio konkrečiam veiksmui skiriama (1 – labai daug/ 2 – daug/ 3 – maži/ 4 – labai mažai/ 5 – visiškai neskiriama). Respondentų atsakymai į šį klausimą suteikia galimybę pamatyti, kuriems iš politinę riziką padedančių nustatyti veiksnių, daugiausiai dėmesio (arba atvirksčiai) skiria tyrime dalyvavę respondentai.

Kaip teigia G. Surplys (2006), kurio Nuosaikūs politinės rizikos vertinimo modelis išanalizuotas bei pateiktas analitinėje darbo dalyje, pirmoji politinės rizikos vertinimo pakopa, kitaip dar įvardijama – Tradicine politinės rizikos analize, remiasi trijų pagrindinių rizikų analize, t.y. Vyriausybinių rizika, saugumo rizika bei ekonominė rizika, kurios skirstomos į smulkesnius veiksnius, kurie ir buvo aptarti kitame interviu klausime. Respondentų buvo paprašyta sudėlioti šiuos veiksnius: „Politiniai skandalai šalyje“ / „Korupcijos lygis šalyje“ / „Šalies santykiai su kaimynais“ / „BVP augimo tempai šalyje“ / „Bankų išduodami kreditai“ / „Valiutų stabilumas šalyje“ pagal prioritetus, t.y. pagal tai, su kuo jie susiduria dažniausiai (1 – skiriama daugiausiai dėmesio – 5 – skiriama mažiausiai dėmesio). Atsakymai į šį klausimą padeda atskleisti, kuriems iš Tradicinės politinės rizikos analizei atlikti reikalingų veiksnių, respondentai skiria didžiausią dėmesį.

Nuosaikiai šalies politinei rizikai išanalizuoti, vertinami šalies techniniai standartai, rizika šalies sveikatos sektoriuje, gamtinių stichijų grėsmė, Nevyriausybinių organizacijų bei žiniasklaidos įtaka, tad interviu metu respondentams pristačius šias rizikas, jų buvo paklausta, kurios iš išvardintų rizikų jiems vykdant verslą Lietuvoje sukelia daugiausiai sunkumų.

Likusieji klausimai, kurie buvo užduodami respondentams, skirti respondentų socialinėms – demografinėms charakteristikoms apibūdinti, t. y. respondentų amžius, įmonės veiklos pobūdis, kiek laiko įmonė vykdo veiklą Lietuvoje.

3.4 Tyrimų rezultatų analizė

Tyrimo metu buvo apklausta 31 tarptautinio verslo įmonių, kurios vykdo veiklą Lietuvoje, vadovai. Respondentų amžius siekė nuo 26 iki 45 m. Apklausoje dalyvavusių vadovų įmonių veiklos pobūdis: naftos perdirbimas, sandėliavimo technikos tiekėjai, vandens pildymo aparatų bei vandens buteliuose tiekėjai ir t.t.

Iš 31 apklausoje dalyvavusio respondento, beveik 68 proc. Įmonių, tarptautiniu verslu Lietuvoje užsiima 11 ir daugiau metų.

Apklaustų respondentų vadovaujamų įmonių veikla Lietuvoje (metais)

Metai, kada vykdoma veikla Lietuvoje	Respondentų skaičius (%)
1 -5	10
6 – 10	22
11 – 15	68

Šaltinis: sudaryta autorės

6 lentelėje pateikti duomenys leidžia daryti išvadą, kad didžioji dalis respondentų įmonių Lietuvoje vykdo verslą daugiau nei 10 metų, o tai yra pakankamai daug žiūrint į visus per šį laikotarpį Lietuvoje įvykusius pokyčius bei reformas. Galima teigti, kad didžioji dalis respondentų tikrai susidūrė su vienokia ar kitokia politine rizika Lietuvoje, kuri turėjo įtakos verslui.

Prieš pradėdant interviu, kiekvienam respondentui buvo pristatyta būsimo darbo tema, tyrimo tikslas bei uždaviniai.

Pirmuoju klausimu siekiau išsiaiškinti ar respondentai prieš pradėdant veiklą Lietuvoje atliko tam tikros verslo rizikos analizę.

Respondentų atsakymai apie verslo rizikos analizę prieš pradėdant vykdyti verslą Lietuvoje

Atsakymai	Respondentų skaičius (%)
Taip	58
Ne	42

Šaltinis: sudaryta autorės

Kaip matyti 7 lentelėje, respondentų atsakymai apie tai, ar jie tyrė verslo rizikos analizę prieš pradėdant vykdyti verslą Lietuvoje, nebuvo vieningi, jie pasiskirstė beveik per pusę. Gauti atsakymai rodo, kad rizika versle nėra vertinama tiek, kiek derėtų.

Respondentų, kurie į pirmąjį klausimą atsakė teigiamai (58 proc.) buvo paprašyta plačiau pakomentuoti kaip jie atliko rizikos analizę. Šis klausimas buvo pateiktas fiksuoto tipo, t.y. iš anksto tyrime dalyvavusiems asmenims buvo pateikti atsakymo variantai. Pateikiant galimus atsakymo variantus, kiekvienas iš jų, respondentui buvo plačiau paaiškinamas.

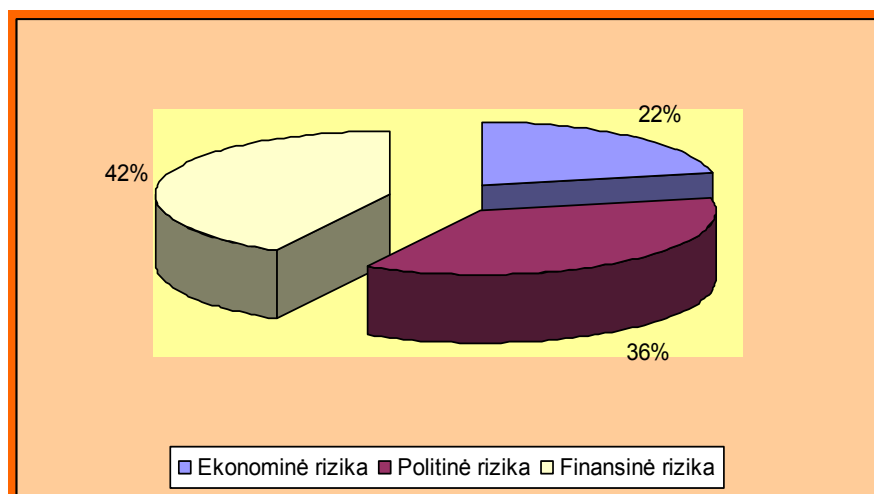
Atliekant rizikos analizę respondentai rėmėsi priemonėmis

Rizikos analizės priemonė	Atsakymai (%)
Pasaulinių riziką nustatančių organizacijų skelbiamais indeksais apie konkrečią šalį	6
Konkrečios šalies ekspertų/partnerių atliktu tyrimu	44
Atliko individualų rizikos nustatymo tyrimą, vertinant kiekvieną rizikos rūšį atskirai	50

Šaltinis: sudaryta autorės

Taigi, kaip matyti 8 lentelėje, daugiausiai respondentų, kurie tyrė verslo riziką prieš pradėdami veiklą Lietuvoje, atliko individualų rizikos nustatymo tyrimą, vertinant kiekvieną rizikos rūšį atskirai (50 proc.), kita dalis respondentų (44 proc.) rėmėsi ekspertų arba partnerių atliktu tyrimu. Daugelis mokslininkų rekomenduoja tyrimą apie verslo riziką derinti su tos šalies, kurioje norima vykdyti veiklą, ekspertų arba partnerių atliktu tyrimu, kadangi tos šalies specialistai aiškiau gali konstatuoti veiksnius, kurie gali būti svarbūs vykdant veiklą: kaip aptarta antrajame darbo dalyje, nors Lietuvos korupcijos vertinimo rodikliai kiekvienais metais vis gerėja (taip skelbia „Transparency International“, tačiau reali Lietuvos situacija rodo, kad korupcija vis dar klesti. Tad pati įmonė, individualiai atlikdama tyrimą ir remdamasi tik oficialiais rodikliais, gali neįvertinti realios padėties šalyje, ką geba atlikti konkrečios šalies ekspertai ar partneriai.

Kitas respondentams užduotas klausimas buvo apie tarptautinio verslo rizikos rūšis. Tyrime dalyvavusiems vadovams buvo pristatytos trys tarptautinio verslo rizikos rūšys ir paprašyta pasakyti, kuri iš jų, vykdant verslą Lietuvoje, yra svarbiausia.

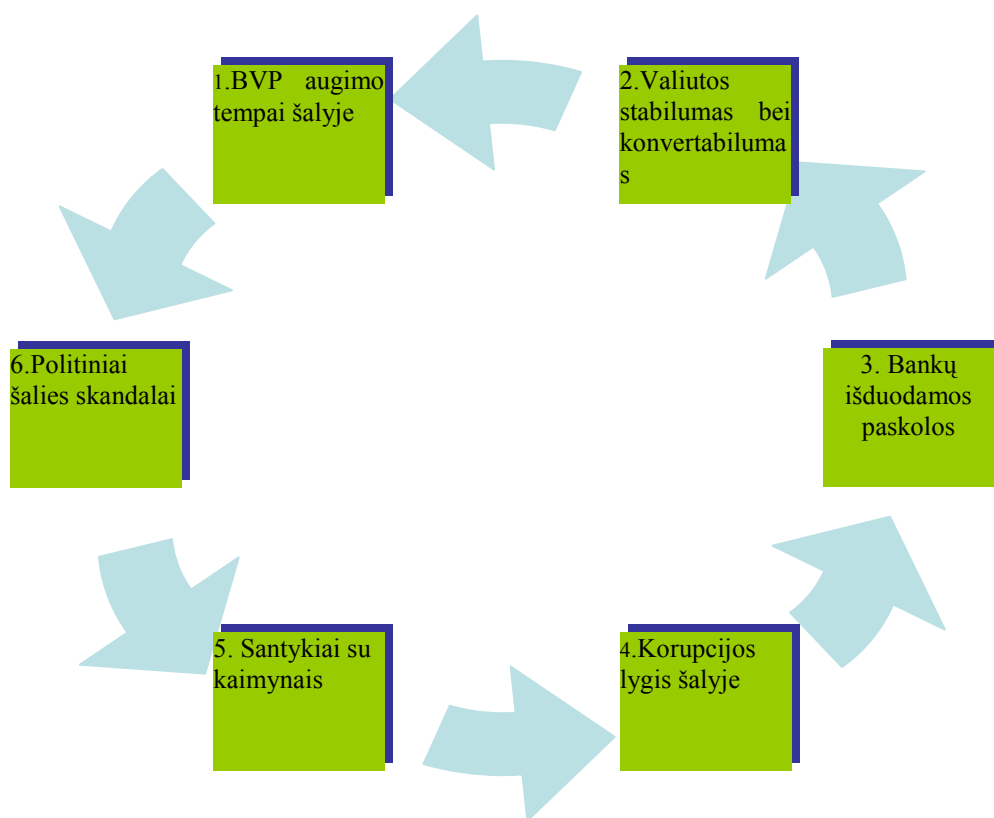
Šaltinis: sudaryta autorės

11 pav. Respondentų atsakymai apie tarptautinio verslo rizikos rūšių svarbumą

Kaip matyti iš 11 pav. respondentų atsakymų, daugiausiai – 42 proc. – respondentų susiduria su finansine rizika, antroje vietoje – politinė rizika (36 proc.). Toki respondentų atsakymų pasiskirstymą galima aiškinti tuo, kad iš visų paminėtų tarptautinio verslo rūšių – ši – politinė rizika – nors ir yra jauniausia iš visų rizikos rūšių, tačiau pati svarbiausia. Ilgą laiką politinė rizika buvo suvokiama ir priskiriama prie nacionalinio saugumo studijų ir nepainiojama su tarptautiniu verslu, pasak G. Sturplio (2006), tarp šių dviejų disciplinų – skirtingi klientai: nacionalinio saugumo studijos siekia apsaugoti visus tam tikros šalies gyventojus, o politinės rizikos analizė atstovauja tik nacionalinio ir užsienio kapitalo interesams.

Kiti du interviu metu respondentams užduoti klausimai atspindi antroje darbo dalyje pristatyta Lietuvos politinės rizikos vertinimo modelį, kadangi vienu klausimu siekiama išsiaiškinti modelio (10 pav.) 1 žingsnyje pateiktus tradicinei politinei rizikai būdingus veiksnius, o kitu – 3 žingsnyje pateiktus nuosaikiai politinei rizikai būdingas grėsmes.

„Svarstyklių“ tipo klausimu buvo prašoma įvardinti, kam iš pateiktų galimų atsakymų variantų reikėtų skirti daugiausiai dėmesio, vertinant šalies politinę riziką. Respondentai turėjo sunumeruoti atsakymo variantus, t.y. 1 – daugiausiai dėmesio ir t.t. Didžioji dalis respondentų pirmoje vietoje pažymėjo BVP augimo tempus šalyje, antroje vietoje liko valiutos stabilus bei konvertabilumas, o trečioje – bankų išduodami kreditai.

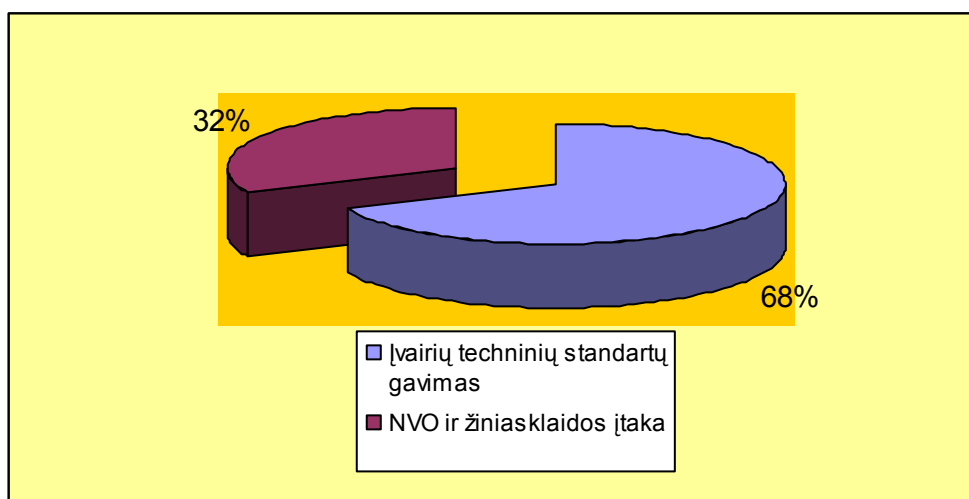

Šaltinis: sudaryta autorės

12 pav. Respondentų tradicinės rizikos vertinimas

Išanalizavus 12 pav. pateiktus tyrimo metu gautus rezultatus, galima teigti, kad respondentai daugiausiai dėmesio skiria ekonominių grėsmių analizei. Remiantis antroje darbo dalyje siūlomu Lietuvos politinės rizikos vertinimo modeliu (10 pav.), vertinamos trys pagrindinės grėsmės, t.y. Vyriausybinių rizika, Saugumo rizika bei Ekonominės grėsmės, kurios išskaidomos į dar smulkesnes dalis. Tiek BVP augimo tempai šalyje, tiek ir valiutos stabilumas ir konvertabilumas ir bankų išduodamos paskolos priskiriama prie ekonominių grėsmių. Respondentų atsakymai į šį klausimą, parodė, kad taikant tradicinės rizikos analizės vertinimo kriterijus, respondentai daugiausiai dėmesio skiria ekonominėms šalies grėsmėms įvertinti.

Kitu klausimu siekiau išsiaiškinti, su kuriais iš Nuosaikios politinės rizikos analizei būdingų veiksnių respondentai susiduria bei vertina dažniausiai ir kuriems skiriamas didžiausias dėmesys. Tad tyrime dalyvavusių vadovų buvo paklausta, su kuriomis iš išvardytų grėsmių, jiems tenka dažniausiai susidurti.

Šaltinis: sudaryta autorės

13 pav. Respondentų atsakymai apie Nuosaikios politinės rizikos analizės prioritetus

Kaip buvo pateikta antroje darbo dalyje aprašytame Lietuvos politinės rizikos analizės modelyje, norint smulkiau ištirti grėsmes, su kuriomis galima susidurti nuosaikiose šalyse, analizuojami bei vertinami keturi pagrindiniai veiksniai: techniniai standartai, sveikatos rizika, gamtos stichijos bei NVO ir žiniasklaidos įtaka. Tyrimo metu gauti rezultatai rodo, kad didžioji dalis respondentų vykdydami veiklą Lietuvoje susiduria su sunkumais gaunant įvairius techninius standartus, o likusieji – vieningai pasisakė, kad jiems vykdant tarptautinį verslą Lietuvoje, daugiausiai sunkumų sukelia NVO ir žiniasklaidos įtaka. Gautieji atsakymai, nenustebino, kadangi pastaraisiais metais Lietuvoje vyko sunkiai kontroliuojamas nekilnojamojo turto kainų kilimas. Egzistuojant didelei paklausai, kurią lėmė bankų labai sparčiai išduodami kreditai, šis procesas padarė įtaką sparčiam pasiūlos augimui, dėl šis priežasties kūrėsi bei plėtėsi statybos bendrovės,

kurios didžiuliais tempais statė gyvenamuosius bei kitos paskirties pastatus. Šiems procesams vykstant, Lietuvoje labai stipriai nukentėjo pastatų kokybė, kadangi techninių standartų gavimas dažniausiai buvo apeinamas korupcijos bei kyšininkavimo būdais.

NVO ir žiniasklaidos įtaką pasirinkusieji respondentų nuomonę galima pagrįsti tuo, kad šiuo laikotarpiu tai yra viena iš labiausiai besikerojančių nuosaikios rizikos grėsmių, kadangi žiniasklaida Lietuvoje turi tikrai didelę įtaką ir gali paveikti žmonės, o tai gali sukelti grėsmę tiek įmonės įvaizdžiui, tiek ir pardavimams, įrenginiams ar netgi personalui.

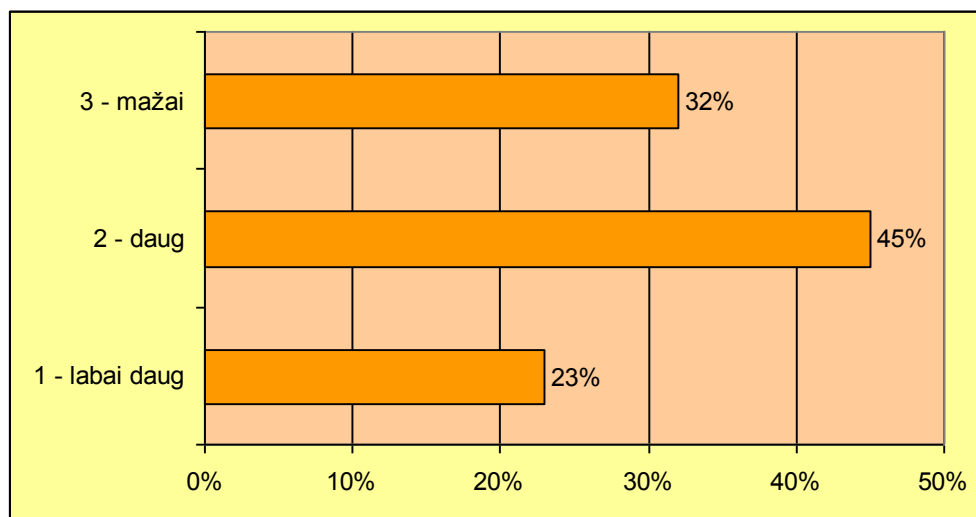
Išanalizavus šiuos interviu metu respondentams užduotus klausimus, galima apibendrintai teigti, kad politinės rizikos analizei prieš pradėdant vykdyti veiklą Lietuvoje ir jau vykdant ją, skiriamas nepakankamas dėmesys. Tik 58 proc. respondentų įvardijo, kad prieš pradėdant veiklą iš viso atliko bendrą rizikos analizę, o 36 proc. apklausoje dalyvavusiųjų vadovų, kaip pagrindinę verslo riziką nurodė politinę riziką. Šioje vietoje tinka paminėti, teorinėje darbo dalyje analizuoto autoriau G. Sturplio (2006) mintį kad politinė rizika lemia šalies norą mokėti, o ekonominė bei finansinė rizika – jos galimybę mokėti. Tad politinė rizika tarptautiniame versle yra pati svarbiausia, tik tai, kad ši verslo rizikos rūšis jauniausia, verslininkų vis dar nėra pelnytai vertinama. Taip pat svarbu paminėti, kad tyrimo metu gauti respondentų atsakymai rodo, jog visi apklaustieji, vertina politinę riziką, tiksliau – vertina tik tam tikrus, politinės rizikos vertinimo veiksnius, tik to neįvardiją kaip būtent politinės rizikos vertinimo: tiek vertinant politinę riziką tradicinės analizės metodu, tiek ir taikant nuosaikios politinės rizikos analizę (respondentai beveik vieningai pasakė, kad daugiausiai dėmesio vykdydami veiklą Lietuvoje skiria BVP augimo tempams šalyje ir valiutos stabilumui bei konvertabilumui – tai įvardijama kaip ekonominės grėsmės). Tokius respondentų atsakymus tikriausiai sąlygoja tai, kad nėra sukurta bei plačiai taikoma politinės rizikos tarptautiniam verslui vertinti, modelis, kuris būtų vieningas visiems. Dabar politinės rizikos vertinimas dažniausiai apsiriboja tik skelbiamų indeksų žinojimu, tačiau nėra gilinamasi į kitus veiksnius, kurie gali turėti didelę įtaką tarptautiniam verslui Lietuvoje, tiek veiklos pradžioje, tiek ir nuolatos. Politinė rizika versle turi būti stebima ir analizuojama kasdiena, jei verslininkas nenori patirti nuostolių ar praradimų dėl neapgalvoto strateginio sprendimo, kuris buvo įvykdytas neatsižvelgus į daugelį grėsmių iš kurių susideda politinė rizika ir jos vertinimas.

3.4.1 Veiklos rizikos laipsnį nustatančių veiksnių vertinimas

Remiantis V.Vengrausko (2002) išskiriamais veiklos riziką nustatančiais veiksniais, buvo suformuluotas dar vienas interviu metu respondentams užduotas klausimas. Šiuo klausimu buvo siekiama išsiaiškinti, kuriems iš pateiktų veiksnių, tarptautinių įmonių vadovai skiria daugiausiai dėmesio, kurie iš jų labiausiai turi įtakos vykdančioms veiklą Lietuvoje. Taip pat remiantis respondentų

atsakymais į šį klausimą, bus galima papildyti antroje darbo dalyje pateikto Lietuvos politinės rizikos vertinimo modelio sudedamąsias dalis.

Klausimas buvo „svarstyklių“ tipo, kaip respondentai turėjo pasakyti, kiek dėmesio skiriama konkrečiam veiklos rizikos laipsnį nustatančiam veiksniai. Tam, kad respondentams būtų lengviau atsakyti, jie savo atsakymą galėjo įvardyti konkrečiu skaičiumi, t.y., 1 – labai daug dėmesio skiriamas/ 2 – daug/ 3 – mažai/ 4 – labai mažai/ 5 – neskiriama. Respondentų vertinimui buvo pateikta 11 rizikos laipsnio nustatymui įtakos turinčių veiksnių.

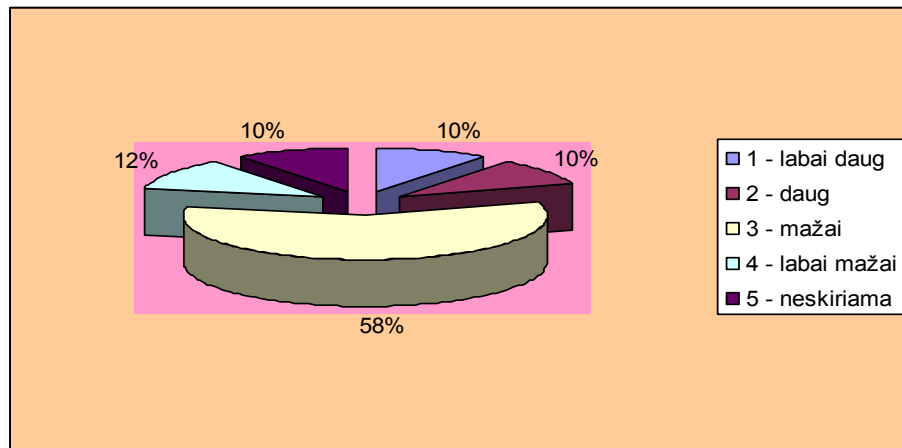

Šaltinis: sudaryta autorės

14 pav. Respondentų atsakymai apie verslo kontrolės vykdymo lygį Lietuvoje

Kaip matyti 14 pav., net 45 proc. respondentų, verslo kontrolės vykdymo lygiui valstybėje skiria daug dėmesio, 23 proc. respondentų skiria labai daug dėmesio, o 32 proc. – skiria mažai dėmesio, nei vienas respondentas neįvardijo, kad verslo kontrolės vykdymo lygiui šalyje neskiria arba skiria labai mažai dėmesio. Tai nenuostabu, kadangi verslo kontrolės vykdymo lygis šalyje tiesiogiai įtakoja verslininkus, tad tarptautinių įmonių vadovai privalo žinoti, koku lygiu jis vyksta šalyje, kurioje vykdoma veikla.

Respondentų taip pat buvo paprašyta pasakyti, kiek dėmesio, vykdydami veiklą Lietuvoje, jie skiria šalyje esančiam pajamų bei sveikatos lygio pasiskirstymui. Apklausoje dalyvavusių tarptautinių įmonių vadovų atsakymai pateikti 15 pav.:

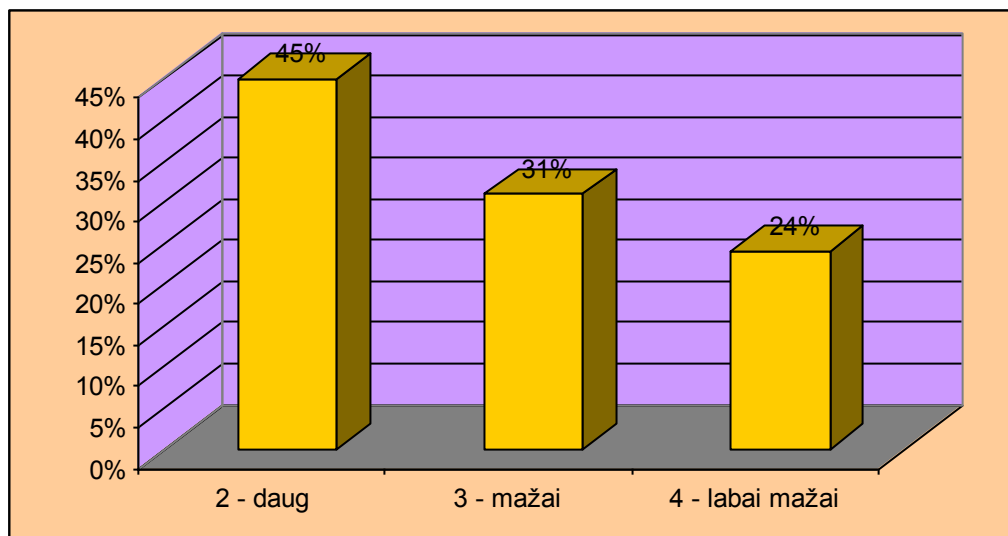

Šaltinis: sudaryta autorės

15 pav. Respondentų atsakymai apie Lietuvoje esančius pajamų bei sveikatos lygio pasiskirstymą

Daugiausiai respondentų (58 proc.) pasisakė, kad šalyje esantys pajamų bei sveikatos lygio nuolatos neanalizuoja ir tai jų vykdomai veiklai turi mažai įtakos.

Taip pat respondentai turėjo įvertinti, kiek įtakos jų veiklai turi nedarbo lygis šalyje. Gauti rezultatai pateikiami 16 pav.:

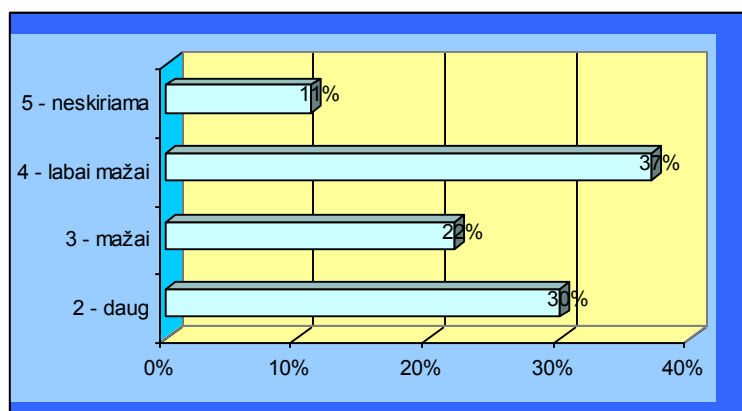

Šaltinis: sudaryta autorės

16 pav. Respondentų atsakymai apie nedarbo lygio Lietuvoje įtaką jų veiklai

Kaip matyti, 16 pav. daugiausiai respondentų (45 proc.) pasisakė, kad nedarbo lygiui šalyje skiria didelį dėmesį ir jis smarkiai įtakoja veiklą. Tai nenuostabu, kadangi nedarbo lygis šalyje tiesiogiai priklauso nuo sukuriamų darbo vietų. Siekiant verslo ir ekonomikos atsigavimo turi būti gerinamos verslo sąlygos mažinant administracinę ir reguliavimo našta, mažinant verslą kontroliuojančių institucijų skaičių, mažinant mokesčius, leidžiant įmonėms savo išteklius nukreipti vertės kūrimui ir konkurencingumo kėlimui taip kuriant naujas darbo vietas.

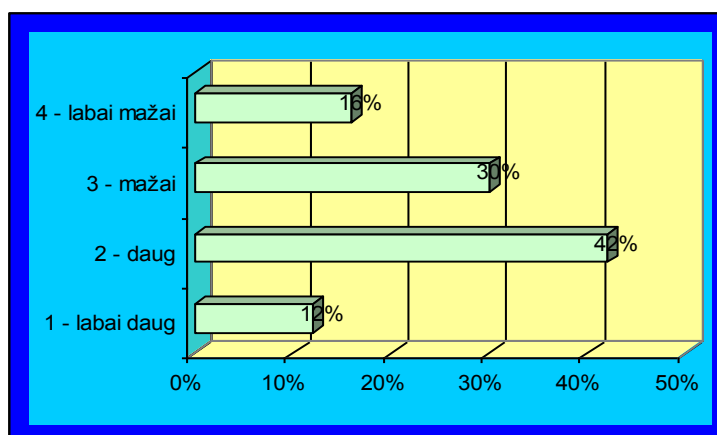
Respondentai turėjo pasakyti, kiek daug įtakos jų veiklai Lietuvoje, turi ir kiek daug, jie vykdydami veiklą skiria dėmesio streikų iniciatyvumui šalyje, ginčų sprendimo tvarkai bei užsienio skolų ir nacionalinio produkto santykiui vertinti. 17 pav. pateikti respondentų atsakymų apie šiuos rizikos laipsnį nustatančius veiksnius.

Šaltinis: sudaryta autorės

17 pav. Respondentų atsakymai apie streikų iniciatyvumo Lietuvoje įtaką

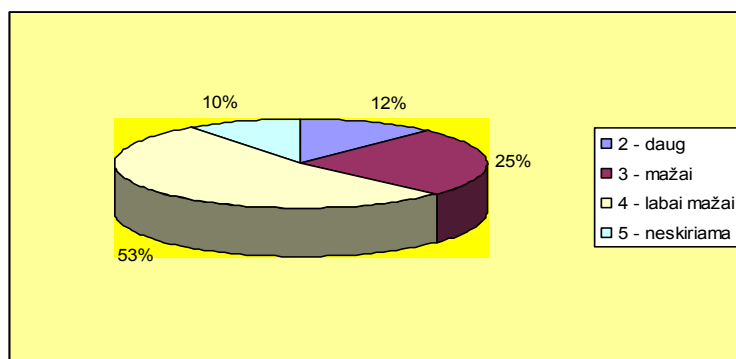
Didžioji dalis respondentų – 37 proc. streikų iniciatyvumui šalyje vertinti skiria labai mažai dėmesio ir mano, kad šis veiksnys turi mažai įtakos jų vykdomam verslui Lietuvoje.

Šaltinis: sudaryta autorės

18 pav. Respondentų atsakymai apie ginčų sprendimo tvarkos Lietuvoje įtaką

Kaip matyti 18 pav. – ginčų sprendimui tvarkos išanalizavimui Lietuvoje, skiriama daug dėmesio, taip pasisakė net 42 proc. respondentų.

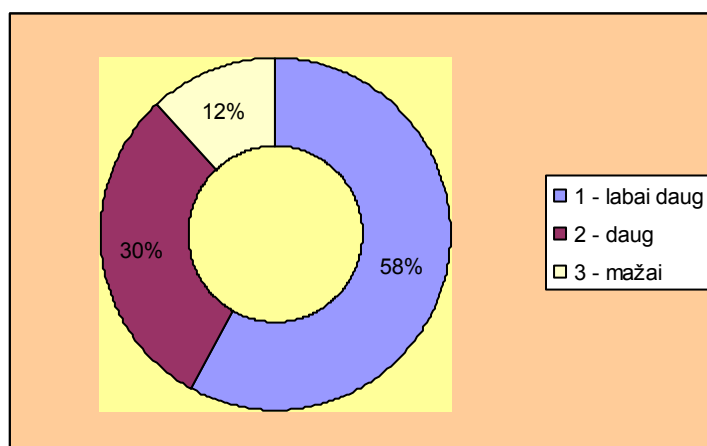

Šaltinis: sudaryta autorės

19 pav. Respondentų atsakymai apie užsienio skolų ir nacionalinio produkto santykio įtaką verslui Lietuvoje

19 pav. pateiktuose respondentų atsakymuose matyti, kad didžioji dalis jų – 53 proc. skiria labai mažai dėmesio užsienio skolų ir nacionalinio produkto santykiui.

Esamos Vyriausybės stabilumo vertinimas bei svarbumas respondentams pateikiamas 20 pav.

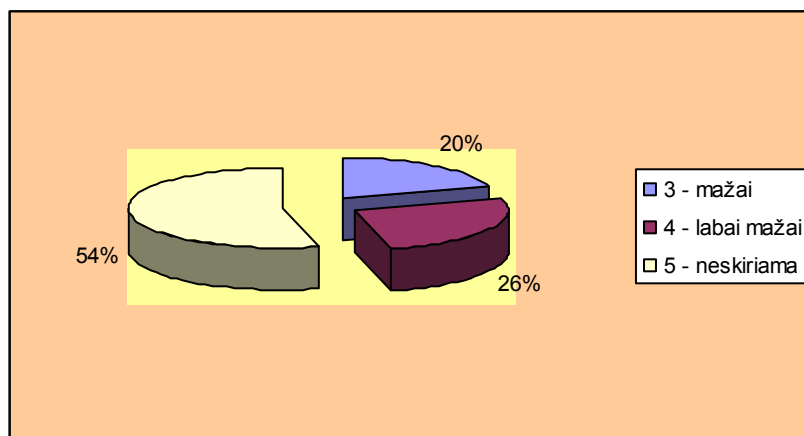
Šaltinis: sudaryt autorės

20 pav. Respondentų atsakymai apie esamos vyriausybės stabilumo vertinimą bei įtaką

Vertinant vyriausybės stabilumo veiksnį, didžioji dalis respondentų – 58 proc. pasisakė, kad šiam verslo riziką nustatančiam veiksniai skiria labai daug dėmesio, likusiųjų respondentų atsakymai pasiskirstė tarp tų, kurie vyriausybės stabilumui vertinti skiria daug ir mažai dėmesio. Tačiau nei vienas respondentas nepasisakė, kad šiam veiksniai visiškai neskiria dėmesio ir kad vyriausybės stabilumas visiškai neįtakoja vykdomą veiklą Lietuvoje.

Taip pat respondentų buvo paprašyta pasakyti, kiek jiems svarbus yra etninių grupuočių pasiskirstymas Lietuvoje bei jų tolerancijos klausimas. Šis rizikos laipsnio nustatymo veiksnys yra itin svarbus toms tarptautinio verslo įmonėms, kurio didžiąją dalį darbuotojų atsiveža iš kitų šalių ir darbuotojai neretais atvejais atvyksta kartu su šeimomis.

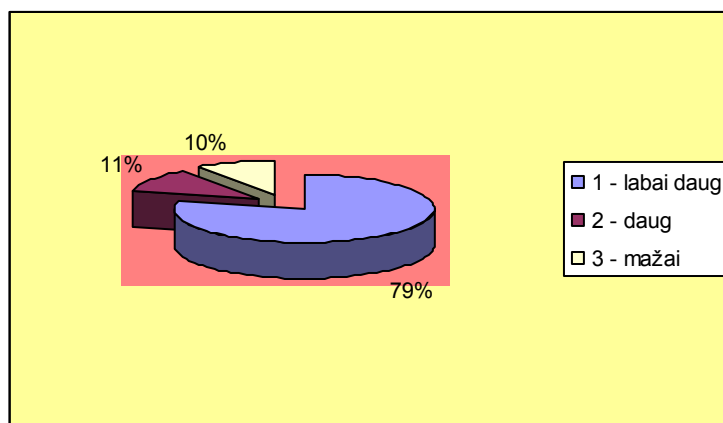

Šaltinis: sudaryta autorės

21 pav. Respondentų atsakymai apie etninių grupuočių pasiskirstymą Lietuvoje bei jų tolerancijos klausimus

Kaip matyti 21 pav., respondentai šiam verslo rizikos laipsnį nustatančiam veiksniai neskiria itin daug dėmesio – 54 proc. teigė, kad visiškai neskiriamas dėmesys etninių grupuočių pasiskirstymu Lietuvoje bei jų tolerancijos klausimui. Tai natūralu, kadangi beveik visu tarptautiniu įmonių vadovu, kurie dalyvavo ekspertiniame interviu, darbuotojai yra vietiniai, t.y. lietuviai, tad jiems nereikia papildomai domėtis, kaip Lietuvoje toleruojamos etninės grupuotės.

Vykdomos veiklos konkuravimas su įtakingomis vietinėmis įmonėmis, respondentų buvo įvertintos beveik vienodai: 79 proc. pasisakė, kad tai labai daug dėmesio reikalaujanti veiksnys, kuriam nuolatos skiriamas didelis dėmesys.

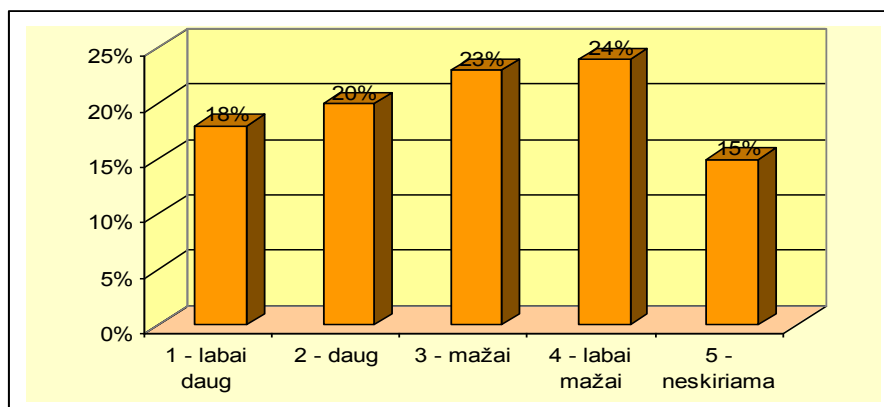
Šaltinis: sudaryta autorės

22 pav. Respondentų atsakymai apie vykdomos veiklos konkuravimą su įtakingomis vietinėmis įmonėmis

Dažnas reiškiny, kad kiekvienoje šalyje, tos šalies gyventojai mieliau renka vietinių gamintojų pagamintas prekes ar teikiamas paslaugas, tad užsienio investuotojams prieš pradėdant veiklą konkrečioje šalyje ir netgi jau vykdant ją, turi nuolatos vertinti ir analizuoti vietinius

konkurentus, kurie tiekia identiškas paslaugas ar produktus. Tad didžioji dalis respondentų atsakydami į šį klausimą tokiu atsakymu jį pagrindė.

V. Vengrausko (2002) išskiriamą veiklos rizikos laipsnio nustatymo veiksnį – įmonių priklausomybę nuo vietinių žaliavų – respondentai vertino skirtingai. Jų atsakymų pasiskirstymas pateiktas 23 pav.

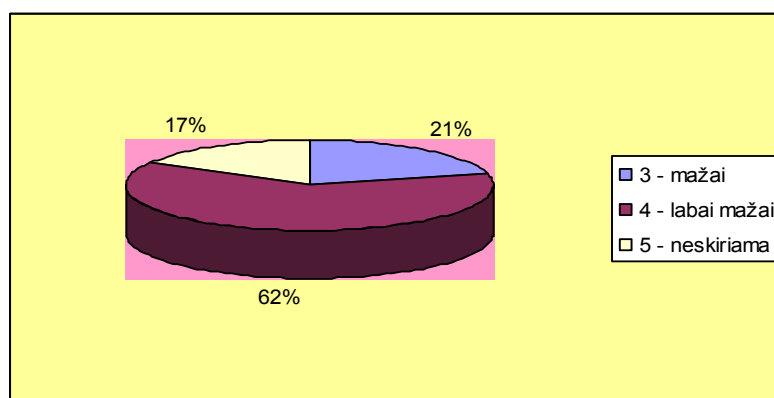

Šaltinis: sudaryta autorės

23 pav. Respondentų atsakymai apie įmonės priklausomybės nuo vietinių žaliavų ir to įtaką verslui

Tokius nevienodus respondentų atsakymus apie įmonės priklausomybę nuo vietinių žaliavų galima komentuoti taip, kad tyrime dalyvavusių vadovų vadovaujamų įmonių veiklos pobūdis labai įvairus, pradedant vandens tiekimu ir baigiant naftos produktais, tad ne visiems iš jų, veiklai vykdyti yra naudojamos vietinės žaliavos. Tačiau apibendrinant atsakymus į šį klausimą, galima teigti, kad priklausomai nuo vykdomos veiklos yra vertinama įmonės priklausomybė nuo vietinių žaliavų.

Svarbu buvo sužinoti ir respondentų atsakymus apie profsąjungų judėjimo Lietuvoje įtaką bei vertinimą.

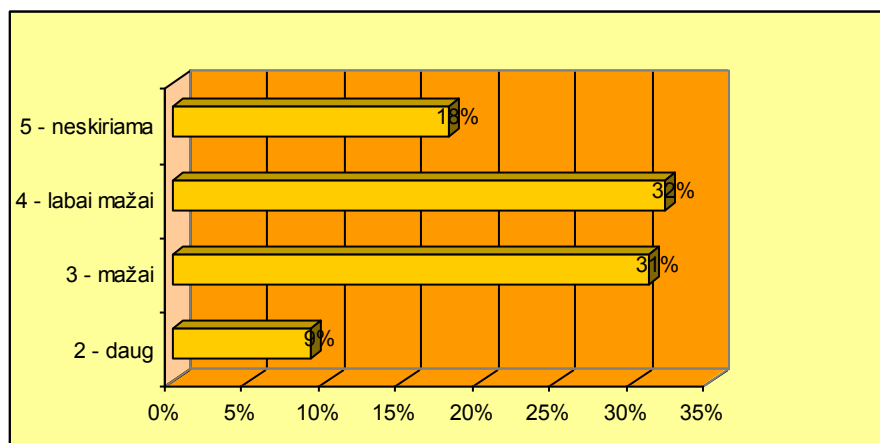

Šaltinis: sudaryta autorės

24 pav. Respondentų atsakymai apie profsąjungų judėjimo šalyje įtaką vykdomam verslui

Kaip matyti 24 pav., profsąjungų judėjimo šalyje vertinimui neskiriamas didelis dėmesys: 62 proc. visų interviu dalyvavusių respondentų pasisakė, kad šiam veiksmui analizuoti skiria labai mažai dėmesio.

Svarbu buvo su respondentais aptarti ir kiek įtakoja jų vykdomą veiklą Lietuvoje, religija.

Šaltinis: sudaryta autorės

25 pav. Respondentų atsakymai apie religijos įtaką vykdomam verslui Lietuvoje

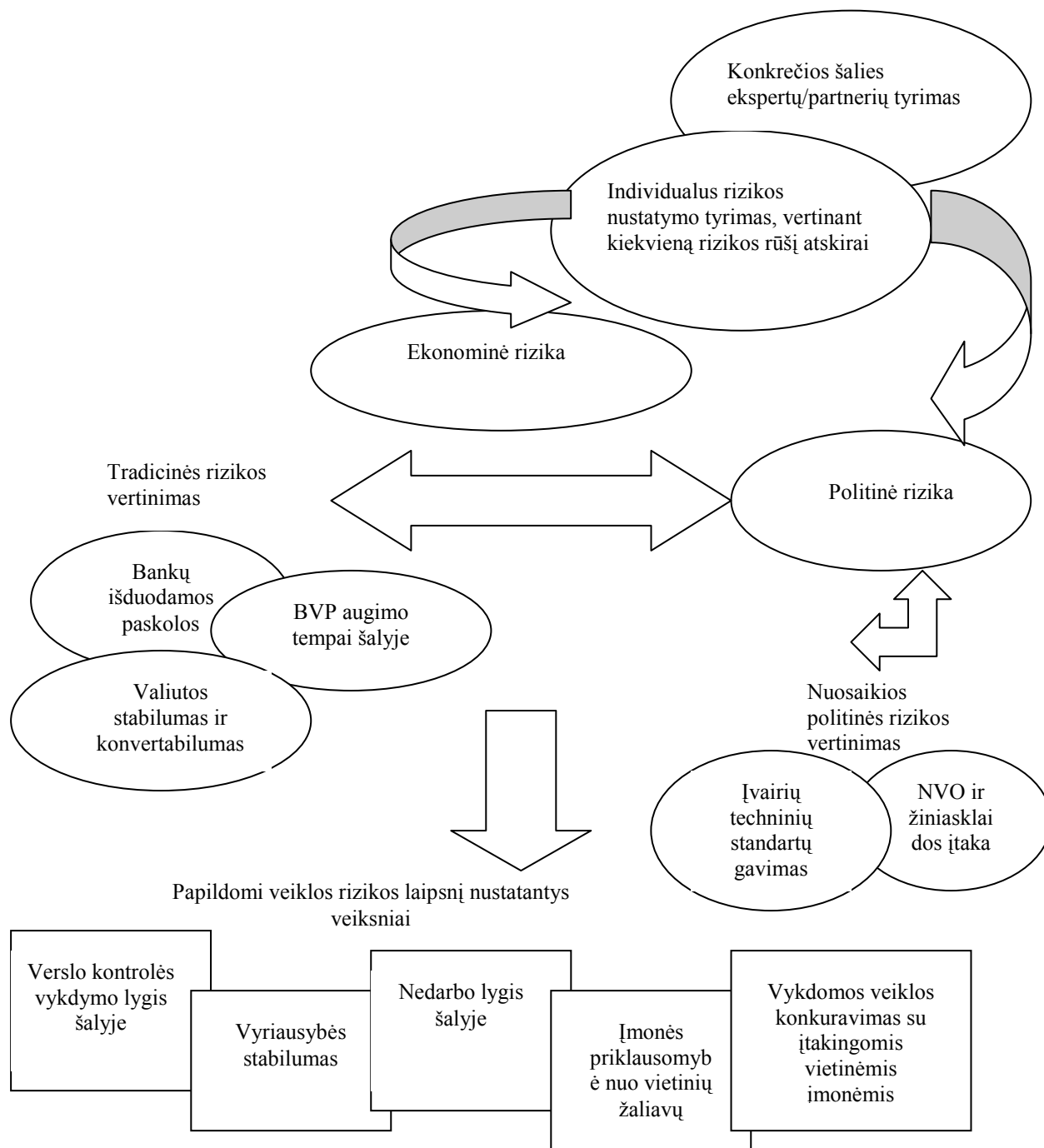
Kadangi Lietuvoje bažnyčios atstovai nevensia viešai pasisakyti bei pasmerkti jiems neįtinkančias reklamas ar reklaminius pranešimus ir t.t. Todėl respondentai įvardijo, kad visi sprendimai, kurie tiesiogiai ir netiesiogiai galėtų papikinti tikinčiuosius bei bažnyčios dvasininkus yra svarstomi.

Apibendrinant šio plataus klausimos atsakymus, kurie detalai buvo pateikti, galima teigti, kad interviu metu pavyko nustatyti, tai jog tarptautinių įmonių, vykdančių veiklą Lietuvoje, vadovai daugiausiai dėmesio skiria verslo kontrolės vykdymo lygio valstybėje vertinimui. Apklausoje dalyvavusių vadovų požiūris į šalyje esantį pajamų bei sveikatos lygio pasiskirstymą yra vidutiniškas, tačiau nedarbo lygis šalyje, kaip veiklos rizikos laipsnį nustatantis veiksnys, yra labai vertinamas (45 proc. respondentų teigė, kad šiam veiksmui išsiaiškinti skiria daug dėmesio ir jis turi įtakos vykdomai veiklai). Vyriausybės stabilumas daugiau nei pusės (58 proc.) visų respondentų teigimu, daro įtaką. Etninių grupuočių pasiskirstymui šalyje bei jų tolerancijos klausimui apklaustieji vadovai neskiria visiškai dėmesio, tačiau konkuravimui su įtakingomis vietinėmis įmonėmis skiriama labai daug dėmesio (79 proc.) ir šis veiksnys, pasak respondentų, turi didelę įtaką vykdomai veiklai, tad svarbu nuolatos jį vertinti bei stebėti.

Smulki šio klausimo analizė leido įvertinti papildomos autoriaus V.Vengrausko (2002) išskiriamus veiklos rizikos laipsnį nustatančius veiksnius, kurie taip pat svarbūs ir vertinami užsienio investuotojui.

3.5 Tyrimo rezultatų apibendrinimas

Išanalizavus teorinius politinės rizikos aspektus, esamus politinės rizikos nustatymo metodus bei naują mokslininkų siūlomą nuosaikios politinės rizikos vertinimo modelį, kuris taikomas tradiciniu rizikos vertinimo požiūriu stabilioms šalims, ir atlikus politinės rizikos įtakos tarptautiniam verslui Lietuvoje, tyrimą, galima apibendrintai pateikti Lietuvoje veikiančių tarptautinių įmonių politinės rizikos vertinimui naudojamus veiksnius (27 pav.)

Šaltinis: sudaryta autorės

26 pav. Lietuvos politinės rizikos vertinimo mechanizmas

Kaip jau buvo aptarta darbe, norint įvertinti politinę riziką, kuri gali turėti tam tikrą poveikį tarptautiniam verslui, dažniausiai naudojami tam tikri jos vertinimo būdai. Apklausus 31 – os įmonės vadovus, kurie vykdo tarptautinį verslą, paaiškėjo, kad vertindami politinę riziką Lietuvoje, jie rėmėsi vietinių ekspertų/partnerių tyrimais arba atliko individualų rizikos nustatymo tyrimą, vertinant kiekvieną rizikos rūšį atskirai. Tačiau daugiausiai respondentų, kaip svarbiausią tarptautinio verslo riziką, įvardijo ekonominę riziką, politinė rizika liko antroje vietoje.

Antroje darbo dalyje pateikus Lietuvos politinės rizikos vertinimo modelį, jis buvo suskirstytas į tris žingsnius, vertinant pagrindinius kiekvienos modelio dalies veiksniai. Tad remiantis modelyje pateiktais veiksniais, kurie padeda politinę riziką įvertinti tradiciniu būdu, Lietuvoje dirbantys tarptautinių įmonių vadovai, pasisakė, kad vertina ir labai daug dėmesio skiria BVP augimo tempams šalyje, valiutos stabilumui ir konvertabilumui bei bakų išduodamiems kreditams.

Vertinant politinę riziką nuosaikuoju būdu, apklaustieji respondentai išskyrė tik du veiksniai, kuriuos vertina, t.y. įvairių techninių standartų gavimas bei NVO ir žiniasklaidos įtaka.

Norint patikrinti ar verslininkai praktiškai įgyvendindami politinės rizikos vertinimą, nevertina dar papildomų veiksniai, jiems buvo pasiūlytas V.Vengrausko (2002) pateiktas politinei rizikai nustatyti skirtų kriterijų sąrašas. Tad remiantis gautais respondentų atsakymais, galima papildyti Lietuvos politinės rizikos vertinimo modelį šiais veiksniais:

- Verslo kontrolės vykdymo lygis šalyje;
- Nedarbo lygis šalyje;
- Vyriausybės stabilumas;
- Vykdomos veiklos konkuravimas su įtakingomis vietinėmis įmonėmis;
- Įmonės priklausomybė nuo vietinių žaliavų.

Taigi. 26 pav. pateikti būtent praktikoje naudojami Lietuvos politinės rizikos vertinimo veiksniai. Žinoma, beveik nei vienas apklausoje dalyvavęs respondentas neišskiria nei Tradicinio, nei Nuosaikaus politinės rizikos vertinimo, jie tiesiog vertina tam tikrus veiksniai, kurie gali turėti įtakos jų vykdomai veiklai Lietuvoje. Tačiau remiantis mokslininkų išskiriamais politinės rizikos vertinimo kriterijais bei ekspertinio interviu metu gautais atsakymais, galima sudaryti šią schemą, kur respondentų atsakymai suskirstyti į mokslininkų skiriamus politinės rizikos porūšius.

IŠVADOS

Pateikus ir išanalizavus politinės rizikos teorinius aspektus, išsiaiškinus politinės rizikos vertinimo metodus. Taip pat išanalizavus ir įvertinus Lietuvos politinę riziką tiek kokybiškai, tiek ir kiekybiškai ir įvertinus darbo praktinę pusę, galima daryti šias išvadas:

- Daugelis verslo rizikų klasifikuojamos pagal atsiradimo būdą, poveikį, veiklos sritis, laiką bei rezultato tikimybę. Tačiau tarptautiniame versle dažniausiai sutinkamos ir išskiriamos trys pagrindinės rizikos rūšys (Politinė, Ekonominė bei Finansinė), kurios apjungia įprastam vidaus verslui būdingas rizikas bei sudaro šiuolaikinę rizikos valdymo discipliną, kurios pagrindinis tikslas – saugaus verslo užtikrinimas.

- Nevisi autoriai, ekonominę riziką išskiria kaip savarankišką rizikos rūšį, tačiau visi ją vienaip ar kitaip mini, kadangi vykdant tarptautinį verslą, ekonominei rizikai priskiriami veiksniai, tampa itin svarbūs, jie parodo tarptautinės prekybos sandorių dalyvių galimybes įvykdyti savo įsipareigojimus susiklėsčius tam tikriems ekonominiams procesams šalyje. Todėl norint sumažinti arba išvengti ekonominės rizikos, reikia išanalizuoti šalies makroekonominius rodiklius bei mokėjimų balanso nepastovumus.

- egzistuoja dviejų rūšių politinės rizikos, t.y., politinė rizika šiuolaikinėse demokratinėse valstybėse ir politinė rizika, šalyse, kuriose vyksta karai ir kiti neramumai. Vertinant politinę riziką demokratinėse šalyse, svarbūs veiksniai tampa ne tik įstatymų leidybos efektyvumas ar konstitucijos keitimo dažnumas, bet ir korupcijos lygis šalyje, politiniai skandalai, sveikatos lygis, BVP augimo tempai ir pan., o tose šalyse, kuriose vyksta karas, reikia įvertinti tokių politinių įvykių, kaip riaušės ar maištai tikimybę, kurie gali būti staigūs ir netikėti, o šalies verslui gali turėti daug neigiamų pasekmių.

- Taikant tuos pačius rodiklius tiek stabilioms demokratinėms, tiek ir sukilimus bei diktatūrą išgyvenančioms valstybėms, atsiranda problema, kadangi stabilios šalys iškeliamos į politinės rizikos reitingo viršūnę. Tačiau demokratiškas valstybių buvimas politinės rizikos reitingų viršuje, neužtikrina to, kad šiose valstybėse neegzistuoja jokia politinė rizika. Demokratinėse šalyse yra gausybė kitų grėsmių užsienio investuotojams, kurių analitikai neidentifikuoja. Tai vyksta todėl, kad globaliuose tyrimuose naudojami tradiciniai, jau anksčiau minėti, rizikos rodikliai.

- Vertinant Lietuvos politinę riziką remiantis tradicine rizikos vertinimo metodologija, Lietuva yra stabili mažos politinės rizikos šalis. Tačiau nepaisant to, kad Vakaruose pripažintos politinės rizikos kompanijos šalį priskiria prie mažos rizikos valstybių, Lietuvą vertinantys vietiniai analitikai, kurie konkrečiai žino vietos gyventojų nuotaikas, ekonominę bei kriminogeninę situaciją įvairiuose šalies regionuose, teigia, kad Lietuvoje tradicinių grėsmių yra daugiau ir jos yra didesnės

Galima daryti prielaidą, kad Lietuvoje reali politinė rizika yra šiek tiek didesnė, nei vaizduojama Vakarų kompanijų reitinguose.

- Tyrimo metu gauti respondentų atsakymai rodo, jog visi apklaustieji, vertina politinę riziką, tiksliau – vertina tik tam tikrus, politinės rizikos vertinimo veiksnius, tik to neįvardiją kaip būtent politinės rizikos vertinimo: tiek vertinant politinę riziką tradicinės analizės metodu, tiek ir taikant nuosaikios politinės rizikos analizę

LIEKYTĖ, Laura (2010) *Politinė rizika ir jos įtaka tarptautiniam verslui Lietuvoje*, Magistro baigiamasis darbas. Kaunas: Vilniaus universitetas Kauno humanitarinis fakultetas, 67 p

SANTRAUKA

Politinė rizika yra viena pagrindinių ir svarbiausių tarptautinio verslo rizikos rūšių. Šiai rizikai tik susiformavus, manyta, kad tai politinėms studijoms aktualus dalykas, tačiau dabar politinė rizika laikoma neatsiejama tarptautinio verslo dalis, kadangi šiuolaikinis verslas niekaip neatsiejamas nuo politikos. Pagrindinė problema, su kuria susiduriama mokslinėse studijose, kuriose tiriama politinė verslo rizika yra ta, kad vienodi kriterijai ir rodikliai taikomi tiek stabilioms demokratinėms šalims, tiek ir sukilimus bei neramumus išgyvenančioms valstybėms.

Darbas sudarytas iš trijų dalių: pirmoji darbo dalis – tarptautinio verslo rizikos samprata bei grupavimas ir politinės rizikos nuoseklios teorinės analizės patikimas. Antroje darbo dalyje pateikiama Tradicinės politinės rizikos analizė Lietuvoje. Taip pat šioje darbo dalyje Lietuvos politinė rizika įvertinta ir remiantis Nuosaikios politinės rizikos tyrimu. Sukurtas ir pateiktas Lietuvos nuosaikios politinės rizikos vertinimo modelis.

Trečioje darbo dalyje aprašoma metodologija, kuria remiantis atliekamas tyrimas. Atskirai aptariamas ir išanalizuojamas, kiekvienas interviu metu respondentams užduotas klausimas. Pateikiami tyrimo metu gauti rezultatai bei pateikiamas visų tyrimo metu gautų rezultatų apibendrinimas.

Tyrimas buvo atliktas balandžio – gegužės mėn. Darbo apimtis – 67 puslapiai, darbe yra 27 paveikslai ir 8 lentelės, prie darbo pridedami 4 priedai 41 literatūros šaltinių aprašas.

LIEKYTĖ, Laura (2010) *Political Risk and Its Impact on International Business in Lithuania*, Master's thesis. Kaunas: Vilniaus universitetas Kauno humanitarinis fakultetas, 67 p

SUMMARY

Political risk is one of the main and most important international business risks. Only the formation of these risks, it is thought that this policy studies relevant to the subject, but now a political risk as an integral part of international business, as does the modern business is inseparable from politics. The main problem we face with scientific studies, which examined the political business risk is that a single set of criteria and indicators applied to both stable democratic countries, as well as times of insurrection and unrest in the State.

Work consists of three parts: the first part of the work - international business concept and classification of risk and political risk of a coherent theoretical analysis presentation. The second part of the work of traditional political risk analysis in Lithuania. Also working in the Lithuanian part of the political risk assessment and supporting moderate political risk analysis. Designed and made in Lithuanian conservative political risk assessment model. In the third part describes a methodology whereby the investigation. Separately discussed and analyzed each interview the respondents asked the question. Available test results and a list of all the test results summary.

The study was conducted in April - May. Working volume - 67 pages, the work contains 27 paintings and 8 of Table 4 is added to the working accessories 41 references given.

LITERATŪRA

MOKSLINĖS LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. ALBRECHTAS, J. (1999). Verslo rizika ir jos sumažinimo priemonės. *Apskaitos, audito ir mokesčių aktualijos*, Nr. 29 (77), p. 4.
2. BERG, M., David, GUISENGER, E., Stephan (2001), *The Oxford Handbook of International business: International Business Risk Environments*. Oxford University Press. 268-278 p. ISBN 0-19-924182-1.
3. БЕРНАРД, И. (1997). *Толкавый экономический и финансовый словарь*. Москва: Международные отношения, с. 397.
4. CZINKOTA, H.R., RONKAINEN, I. A., MOFFET, M.H., (1996), *International Business*, Harcourt College Pub, 376 p. ISBN 10 003031626X / 0-03-031626-X.
5. DUBAUSKAS, Gediminas (2001), *Tarptautiniai finansai*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija. 252 p. SL 1525.2001.11.05.
6. GRAŠKIENĖ, A. (1997), *Verslo rizika*. Vilnius: Lietuvos informacijos institutas. 36 p. ISBN 9986-12-139-6
7. GINEITIENĖ, Z., KORSAKAITĖ, D., KUČINSKIENĖ, M., TAMULEVIČIUS, J. (2003). *Verslas*. Vilnius: Rosma, p. 269.
8. GRONSKAS, V. (1997). *Prekinės verslininkystės rizika*. Kaunas: Technologija, p. 115. ISBN 9986-13-567-2
9. ГРОБОВА, П. Р. (1994). *Риски в современном бизнесе*. Москва: Алъенс, с. 58.
10. JASEVIČIENĖ, F., GINOTIENĖ, R., STANKEVIČIENĖ, V. (2000). *Bankų rizikos: sisteminis požiūris*. Vilnius: Lietuvos bankininkystės, draudimo ir finansų institutas, p. 128.
11. KARDELIS, Kęstutis, (2007), *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*“, Kaunas: Judex, p. 400, ISBN
12. КУЗНЕЦОВА, Е. В. (1995). *Финансовое управление компанией*. Москва: Правовая культура, с. 126.
13. MACKEVIČIUS, Jonas (2005). *Įmonių veiklos rizikų rūšys ir jų vertinimo būtinumas*. Vilnius: Vilniaus Universitetas [interaktyvus], [žiūrėta m. gegužės 15 d.]. Prieiga per internetą:
<http://www.smf.su.lt/documents/konferencijos/Galvanauskas%202005/2005%20m.%20leidinys/Mackevicius.pdf>
14. MARTINKUS, B., ŽILINSKAS, V. (1994). *Pinigai. Vertybiniai popieriai. Bankai*. Kaunas: Technologija, p. 352.

15. MELNIKAS, Borisas, CHLIVICKAS, Eugenijus, JAKUBAVIČIUS, Artūras, LOBANOVA, Liudmila, PIPRIENĖ, Vida, BURINSKIENĖ, Aurelija (2008). *Tarptautinis verslas: Tarptautinės vadybos įvadas*. Vilnius: VGTU leidykla „Technika“. 402 p. ISBN 978-9955-28-331-7.
16. PRIDOTKIENĖ, J., LASKIENĖ, D., (2002), *Politinė rizika ir jos įtaka tarptautinio verslo operacijoms*, *Tarptautinė ekonomika ir prekyba: ekonomika ir vadyba – 2002*, Kaunas – Technologija, 63-65 p.
17. SIMAITIENĖ, Vilma (2005). *Tarptautiniuose atsiskaitymuose pasitaikančios rizikos rūšys*. Kaunas: Lietuvos Žemės Ūkio Universitetas. [interaktyvus], [žiūrėta 2009 m. birželis 5 d.]. Prieiga per internetą: http://www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2005/Finansai/Simaitiene%20Vilma.htm.
18. STARTIENĖ, Gražina (2002), *Tarptautinės prekybos finansavimas, rizika, mokėjimai, kreditavimas*. Kaunas: Technologija. 311 p. ISBN 9955-09-165-7.
19. SURPLYIS, Giedrius (2006), *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006 : Politinė rizika Lietuvoje ir Vidurio Europoje – nuosaikiosios rizikos analizės modelis*. Vilnius: Strateginių tyrimų centras. [interaktyvus] 217-240 p. [žiūrėta 2009 m. gegužės 5 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lka.lt/index.php/lt/148445/>.
20. URNIEŽIUS, Romanas (2001), *Rizika*. Vilnius: Mintis. 183 p. ISBN 5-417-00836-2.
21. VENGRAUSKAS, Vytautas, PERMINIENĖ, Neringa (2002). *Tarptautinis verslas*, Kaunas: Technologija. 184 p. ISBN 9955-09-288-2.
22. VAUGHAN, E. J. (1997). *Risk management*. Chicago: John Willey&Sons, p. 8.
23. ZANIS M., WILKIN S., „Driving defensively through a minefield of political risk“, *Financial Times Mastering Risk Series*, 2000, p. 9-10.

INFORMACIJOS ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. AUDENHOVE, LEO, VAN. (2007), *Expert Interviews and Interview Techniques for Policy Analysis*, Vrije Universiteit Brussel, [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: http://www.ies.be/files/060313%20Interviews_VanAudenhove.pdf
2. GRIŽBATAUSKIENĖ, R., (2006), *Griūčių sezonas – ne už kalnų*, Veidas – Nr. 23, 08-06-2006, [interaktyvus], [žiūrėta: 2009 m. gruodžio 7 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.verslobanga.lt/lt/leidinys.printer/448928a8ab84e>
3. Estonian statistics. *Main economic indicators*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.ee>

4. *European Road Statistic 2009* (2009), European Union Road Federation – Brussels Programme Centre, [interaktyvu], 78 p. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.infoaec.com/numero134/Estanteria%20-%20ERF%20Statistics.pdf>
5. Latvian statistics. *Mail economic indicators*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 m. gruodžio 15 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.csb.gov.lv>.
6. *Lithuania ranks 21st for HIV practice, says new EU Index* (2009), Health Consumer Powerhouse, Brussels, [interaktyvus]. [žiūrėta: 2010 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.healthpowerhouse.com/files/EHIVI%202009%20Press%20release%20Lithuania.pdf>
7. *Lietuvos sveikatos sistema prasčiausia Europoje* (2006), Lietuvos Rytas, [interaktyvus], [žiūrėta: 2010 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrytas.lt/-/11513818541150318794-lietuvos-sveikatos-sistema-pras%C4%8Diausia-europoje.htm>
8. Lietuvos statistikos departamentas (2009) *Lietuvos ekonominė ir socialinė raida*. Vilnius: Statistikos departamentas, ISSN 1392-2874.
9. MATUTIS, Vidmantas, *Žalieji kviečia boikotuoti Lukoil* (2003), [interaktyvus]. [žiūrėta: 2009 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://klaipeda.diena.lt/dienrastis/lietuva/zalieji-kviecia-boikotuoti-lukoil-173197>
10. MIKŠYS, Mantas (2008). *Didžiausia bėda – politinė rizika*. Verslo žinios, Nr. 169, 2008-08-09 Vilnius, [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://archyvas.vz.lt/news.php?id=1836903>
11. *Political Risk Map 2009*, (2009), [interaktyvus], [žiūrėta: 2010 m. sausio 4 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.aon.com/risk-services/political-risk-map/>
12. STAPLES J., (2006) „*Grist: A new type of threat*“, *Harvard Business Review*, [interaktyvus], [žiūrėta 2009 m. rugpjūčio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.navigaterisk.com/risk/articles/TheOrganization.cfm>, 26-09-2006.
13. *Kaip siekiama Nacionaliniame susitarime, Lietuvoje mažėja korupcijos lygis* (2009), LR Vyriausybės pranešimas. [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. balandžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.lrvk.lt/naujienos/?nid=5599>
14. SAMOŠKAITĖ, Eglė. (2009), Lietuvos santykiai su Rusija: vieną šoną šildome, kitas – šala, [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=23561383>
15. *R.Šarkinas: paskolų išdavimo tempai sumažėjo beveik dvigubai* (2009), Savivaldybių kontrolieriaus asociacija, [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. kovo 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.savivaldybes.lt/ska/index.php?pid=37&detail=2>

16. 2009 m. BVP sumenko 15 proc. (papildyta), (2010), Vilnius, [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.balsas.lt/naujiena/372199/2009-m-bvp-sumenko-15-proc-papildyta/>

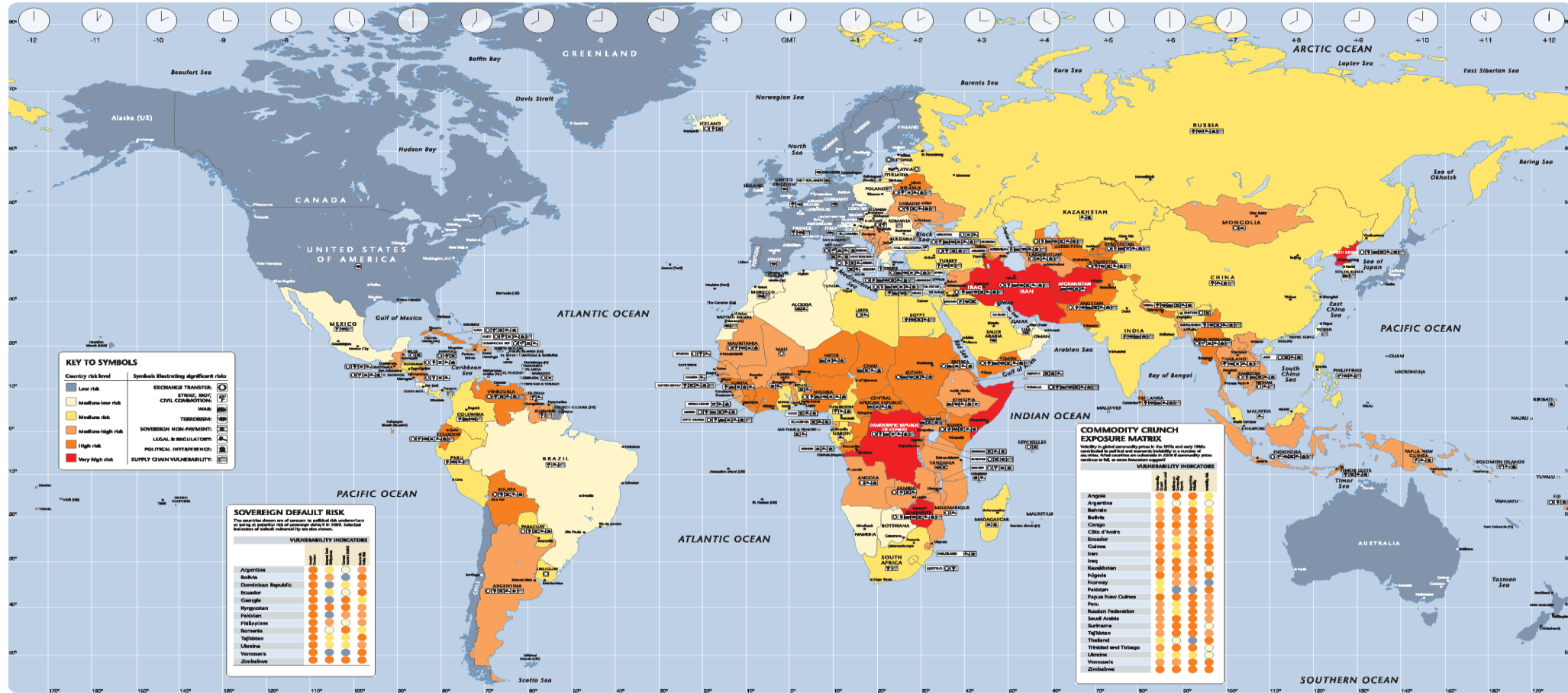
17. *Lietuvos bankų išduodamų būsto paskolų vertė mažėja* (2009), Informacinis valiutų rinkų ir žinių portalas, Vilnius, [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. balandžio 3 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.forex.lt/naujienos/bank-naujienos-inios/4662-lietuvos-bank-iduodam-bsto-paskol-vert-maja->

18. *Nedarbo lygis Lietuvoje - vienas didžiausių ES* (2009), ES naujienos, Vilnius, [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. balandžio 10 d.]. Prieiga per internetą: http://www.esnaujienos.lt/index.php?option=com_content&view=article&id=1319:nedarbo-lygis-lietuvoje-vienas-didiausi-es&catid=71:uimtumas-socialiniai-&Itemid=128

POLITINĖS RIZIKOS ANALITIKAI					
PSSI - politinės sistemos stabilumo indeksas	Eurasia	Exclusive	EIU	PRS	AON
Politinė konkurencija	Vyriausybiniai	Politika	Autoritarizmas		Teisė ir valdymas
Įstatymų leidybos efektyvumas			Rėžimo ilgalaikiškumas		
Konstitucijos keitimo dažnis			Nelegitimumas		
Nereguliarūs vadovų pasikeitimai			Generolai valdžioje		
Vyriausybės krizės			Korupcija		
Maištai	Visuomeniniai	Socialinis nestabilumas	Urbanizacija	Riaušės ir demonstracijos	Streikai
Demonstracijos			Islamo fundamentalizmas	Politiniai streikai	Maištai
Nužudymai			Etninės įtampos	Gatvės nusikaltimai	Visuotiniai neramumai
Perversmai				Organizuotas nusikalstamumas	
Etnilongvistinis pasiskirstymas				Situacija darbo rinkoje	
Saugumo pajėgų skaičius 1000 gyventojų	Saugumo	Karas	Buvimas šalia supergalios arba nestabilios valstybės	Ginčai su kitomis valstybėmis	Karas
Ginkluotos atakos		Terorizmas	Karas, ginkluotos atakos	Trorizmas ar maištininkų veiksmai	Terorizmas
Maištininkai				Karas	
BNP žmogui augimas	Ekonominiai		BVP žmogui	Nuosavybės suvaržymai	Ekonomika
Energijos suvartojimas žmogui			Infliacija	Operacijų suvaržymai	Valiutos pervedimai
			Kapitalo svyravimas	Reaptriacijos suvaržymai	Valstybės nemokumai
			Užsienio skola	Diskriminacija mokesčių srityje	Valstybės kišimasis į ekonomiką
			Maisto gamybos žmogui sumažėjimas	Konvertavimo suvaržymai	Tiekimo grandinės trukdžiai
			Pirminės žaliavos dalis eksporte	Traifiniai ir netarifiniai barjerai	

Šaltinis: SURPLYS, G., (2006), *Lietuvos metinė strateginė apžvalga 2006 : Politinė rizika Lietuvoje ir Vidurio Europoje – nuosaikiosios rizikos analizės modelis*, p. 226.

2009 Political Risk Map

Aon offers a comprehensive solution to Political Risk, combining analysis and risk management consulting with individually structured insurance programmes. For further information please speak to your Aon broker, or visit www.aon.com

© Copyright Aon Group, Inc. 2009. All rights reserved. Published by Aon Global Corporate Marketing and Communications.

Saltinis: *Political Risk Map 2009*, (2009), [interaktyvus], [žiūrėta: 2010 m. sausio 4 d.]

APKLAUSOJE DALYVAVUSIŲ VADOVŲ ĮMONIŲ VEIKLOS POBŪDIS

Eil. nr.	Įmonės veiklos pobūdi
1.	Prekyba sunkvežimių dalimis, naujais ir naudotais visų markių sunkvežimiais.
2.	Vandens tiekimas, vandens aparatu nuoma.
3.	Industrinių krautuvų, sandėliavimo technikos ir medžiagų srautų technologijos tiekėjas
4.	Logistikos įmonė
5.	Telekomunikacijos įmonė
6.	Naftos pirkimas, perdirbinimas bei realizavimas
7.	Naftos pirkimas, perdirbinimas bei realizavimas
8.	Telemarketingo paslaugos
9.	Draudimo paslaugos
10.	Automobilių atsarginių dalių pardavimas, techninis automobilių aptarnavimas bei prekyba automobiliais
11.	Leidybos bei spausdinimo paslaugos
12.	Prekyba vilkikais, jų aptarnavimas
13.	Siuntų gabenimas
14.	Biofarmaciniai produktai
15.	Saugos tarnyba
16.	Telemarketingo paslaugos
17.	Telekomunikacijos įmonė
18.	Prekyba drabužiais
19.	Baldų gamyba
20.	Produkcija stambiausiems automobilių sistemų tiekėjams (stabdžių, sankabos, greičio, vairavimo sistemos ir pan.)
21.	Siuvimo paslaugos
22.	Statyba, nekilnojamas turtas, statybinės paslaugos, remonto darbai
23.	Siuntų gabenimas
24.	Beržo medienos gaminiai, transportavimas, logistika
25.	Vaizdo technika (plazminiai monitoriai/ televizoriai su PC Rack)
26.	Betono gelžbetonio gaminiai, statybinės apdailos medžiagos.
27.	Kiaulininkystės ūkis
28.	Sportiniai drabužiai, avalinė
29.	Telekomunikacijos/ telemarketingo įmonė
30.	Audito, apskaitos ir konsultacijų paslaugos
31.	Įvairių metalo konstrukcijų gamyba

Šaltinis: sudaryta autorės

EKSPERTINIO INTERVIU KLAUSIMAI

1. Ar prieš pradėdant verslą atlikote tam tikros verslo rizikos analizę, kuri galėtų tiesiogiai ar netiesiogiai paveikti Jūsų veiklą (jei atsakėte neigiamai, pereikite prie 3 klausimo):
- Taip
  - Ne
2. Atliekant analizę rėmėtės (pasirinkite vieną atsakymo variantą iš kelių galimų arba įrašykite savo):
- Pasaulinių riziką nustatančių organizacijų skelbiamais indeksais apie konkrečią šalį;
  - Konkrečios šalies ekspertų/partnerių atliktu tyrimu;
  - Atlikote individualų rizikos nustatymo tyrimą, vertinant kiekvieną rizikos rūšį atskirai;
  - Kita _____
3. Pateikiami veiklos rizikos laipsnį nustatantys veiksniai. Pažymėkite, kuriems iš jų skiriate didžiausią dėmesį (1- labai daug, 2- daug, 3- mažai, 4- labai mažai, 5- visiškai neskiriama):

a)	Verslo kontrolės vykdymo lygis valstybėje	Labai daug dėmesio 1....2....3....4....5 Visiškai neskiriamas dėmesys
b)	Šalyje esantys pajamų bei sveikatos lygio pasiskirstymas	Labai daug dėmesio 1....2....3....4....5 Visiškai neskiriamas dėmesys
c)	Nedarbo lygis šalyje	Labai daug dėmesio 1....2....3....4....5 Visiškai neskiriamas dėmesys
d)	Streikų iniciatyvumas šalyje	Labai daug dėmesio 1....2....3....4....5 Visiškai neskiriamas dėmesys
e)	Šalyje egzistuojanti ginčų sprendimo tvarka	Labai daug dėmesio 1....2....3....4....5 Visiškai neskiriamas dėmesys
f)	Užsienio skolų ir nacionalinio produkto santykis	Labai daug dėmesio 1....2....3....4....5 Visiškai neskiriamas dėmesys
g)	Esamos Vyriausybės stabilumas	Labai daug dėmesio 1....2....3....4....5 Visiškai neskiriamas dėmesys
i)	Etninių grupuočių pasiskirstymas šalyje bei jų tolerancijos klausimas	Labai daug dėmesio 1....2....3....4....5 Visiškai neskiriamas dėmesys
j)	Vykdomos veiklos konkuravimas su įtakingomis vietinėmis įmonėmis	Labai daug dėmesio 1....2....3....4....5 Visiškai neskiriamas dėmesys
k)	Įmonės priklausomybė nuo vietinių žaliavų	Labai daug dėmesio 1....2....3....4....5 Visiškai neskiriamas dėmesys
l)	Profesijų judėjimas šalyje	Labai daug dėmesio 1....2....3....4....5 Visiškai neskiriamas dėmesys
m)	Religijos įtaka	Labai daug dėmesio 1....2....3....4....5 Visiškai neskiriamas dėmesys

4. Kuri iš išvardintų tarptautinio verslo rizikos rūšių vykdant Jūsų verslą yra svarbiausia:
- a) Politinė rizika;
  - b) Ekonominė rizika;
  - c) Finansinė rizika.
5. Vertinant šalies politinę riziką, daugiausiai dėmesio reikėtų skirti (surašykite skaičiais: 1 – daugiausiai dėmesio ir t.t.):
- Politiniams šalies skandalams;
  - Korupcijos lygiui šalyje;
  - Šalies santykiams su kaimynais;
  - BVP augimo tempai šalyje;
  - Banko išduodami kreditai;
  - Valiutos stabilumas šalyje.
6. Kurios iš išvardytų grėsmių, Jums vykdant verslą Lietuvoje, sukelia daugiausiai sunkumų (pasirinkite vieną atsakymo variantą iš kelių galimų arba nurodykite savo):
- a) Įvairių techninių standartų gavimas;
  - b) Rizika šalies sveikatos sektoriuje;
  - c) Gamtinių stichijų grėsmė;
  - d) Nevyriausybinė organizacijų ir žiniasklaidos įtaka
  - e) Kita _____
7. Jūsų vykdomos veiklos pobūdis: _____
8. Kiek metų užsiimate verslu Lietuvoje:
- a) 1 – 5 m.
  - b) 6 - 10 m.
  - c) 11 – 15 m.
  - d) 16 m. ir daugiau.
9. Jūsų amžius:
- a) 18-25
  - b) 26-35
  - c) 36-45
  - d) 46-55
  - e) 55 ir daugiau